

نیظامی خودبئو

آذربایجان دا آنتropوئیم لرین تشكولو و اینکیشافی
(توسعه و شکل گیری اسامی انسان در آذربایجان)

کوچورن : دکتر حسین شرقی

تهران : ۱۳۸۴

پروفئور نیظامی خودبئو

آذربایجان شخص آدلارینین اولوشومو و گلیشیمی
(آذربایجان آتروپونیملوینین تشکولو و اینکیشاف)

کؤچورن و اویقولایان:
دکتر حسین شرقی (سوی تورک)

تهران ۲۰۰۵

كتابين آدى: آذربایجان شخص آدلارى نين اولوشومو و گليشيمى (آذربایجان
آنتروپونيملىرىنىڭ تشکولو و اينكىشاف)

يازان: پروفيسور نظامى خوديئو

چئويىرن: دكتر حسين شرقى

صفحه آرا: اورخون يايىن انوى - تلفن ۰۴۸۲۱۸۴-۳۶۲

سايى: ۳۰۰۰

چاپ ايلى: ۱۳۸۴

يابىنلايان: دكتر حسين شرقى

قيمت: ۱۰۰۰ تومان

چاپ يىرى: تهران

شابك:

سöيىملى نووهەلريم لىلا، احمد، جاويد و آيليا هەمچىن بۇنلارين
سىماسىندا بۇتون آذربايچان بالالارىنى سونۇراھ.

ن. فودىئۇ

۱۴ آى قىزىما آد آلماق اوھۇن سۈرۈندۈھ و سۇندا
تاناى (دان آى) آدىلى آلا بىلدىم. آدىلا غرۇر دويسىن و بۇتون
سويداشلارىنى سونۇراھ بۇ كۈچەرمەنى

ح. شرقى

ايچينده كيلر

٥	آذربایجاندا آنتروپونیملرین تشکولو و فورمالاشماسى
٣٩	آنتروپونیملرین زنگین لشمه يوللارى
٥٣	قادين آدلارى
٥٦	كىشى آدلارى
٥٨	صونعى اويدورما آدلار
٦٢	كوجورمه شخص آدلارى
٦٧	شخص آدلارينين قراماتик قورو ولوشو
٧٣	قوهوملوق مضمونلو موركب آدلار
٧٣	جنس بىلدىرن موركب آدلار
٧٦	كىشى آدلارى
٨٠	قادين آدلارى

آذربایجاندا آنتروپونیملرین تشكولو و فورمالاشماسی

هر بیر خالق تشكول تاپدیغی آندان اونون اوزونه مخصوص شخص آدلاری سیستمی يارانیر. شخص آدلاری سیستمی خالقین دونیا گوروشونه اویغون فورمالاشیب اینکیشاف ائتدی اوچون میدانا گلمیش شخص - آدلارینین مدنیتی خالقین عمومی - معنوی ماھیتینین باشلیجا بیر ساحه - سینی تشكیل ائدیر.

آد مدنیتی اولوسلار ، خالقلار آراسیندا هر شی دن تئز دیقتی جلب ائدیر . چنشیدلی اولوسلارین ، قووملارین نوماینده لرینین بیر - بیری ايله تانیشلیغی ايلک اولاراق آدلا باشلانیر . زنگین عمومتورک آنتروپونومیک خزینه سی نین ترکیبی موختلیف یؤندن سون درجه رنگارنگ دیر . تاریخیلیک باخیمیندان تورک اینسان آدلارینین (آنتروپونیملرین) ترکیبینی قدیم و چاغداش آدلار تشكیل ائدیر . ایندیکی دوورون ایستکلری اساسیندا يارانمیش آدلارلا ياناشی اوzac قرن لرده تشكول تاپیب نسیلدن - نسیله کئچرک بو گونه قدر گلیب چاتان اسکی و حتی آن اسکی (قدیم) آدلار چاغداش تورک خالقلارینین آنتروپونومیک احتیاجینی يوكسک مدنی سویه ده اؤده مک ده دیر .

آنترپونومیک سیستملرین ترکیبینی تشكیل ائدن هر بیر عونصور سوسیولوژی و تاریخی ایشاره دیر. بونلاردا خالقین دوشونجه و تصوورو ، عادت - عننه سی، دونیا گوروشو، معيشت شرایطی، مدنی - تاریخی عامیللاری، دینی گوروشلری، ياشادیغی اجتماعی سیاسی قورولوشون علامتلری و س. اوز عکسینی تاپیر.^۱ اینسان آدلارینین اویره نیلمه سی بو و يا باشقا اولوسلارین ائتنیک منظره سی نین آچیقلانماسينا اولوسلار آراسیندا کی اویغار سال ایلیشگیلرین موعین لشدیریلمه سینه، اولوسلارین کئچمیش و چاغداش عادت و عننه لرینین اوze چیخاریلماسينا ياردیم ائدیر. دیل تاریخی دیالئكتولوژی و سئماسیولوژی باخیمیندان بیر سیرا سوزلرین آیدینلاشديریلماسی شخص آدلاری ، اونلارین تاریخی ايله باغلی دیر .

^۱ - قوربانوف. عموم تورک آنتروپونیمیاسی تاریخی باکی "گنجیلیک" نشریاتی ۱۹۹۷ ص ۴-۵

آذربایجان شخص آدلاری...

آذربایجان آنتروپونیمیکاسیندا موجود اولان شخص آدلاری هئچ ده بيردن- بيره يارانماميشدир . لاکين اونلار آدسيستميinde آيتملرين و اصل آدلارين ساييندان آسيلى اولماساراق جمعيتده اينسانلاري آدلانديرماغا بير - بيريندن فرق لنديرمه يه خيدمت ائتميشدир .

اونلار هميشه خالقين تاريخى ، اولوسال (مili) پسيكولوژىسى - علمى و اوغفارسال (مدنى) سويهسى، ميفيك - دينى باخىشى ، خوش حيات اوغروندا موباريزهسى ، دوغال و اجتماعى حادىشەلرە موناسيبىتى ، خاريجى گوروشو و كاراكترى ، ايگىدىلىيى و قهرمانلىيى ، پئشە مشغوليتلرى، ايستك و آرزولارى وس . ايله علاقەدار اولاراق يارانميش ، زامان كىچدىكجە زنگين لشمىش و اولوسال زمين ده توپلومون بوتون اوېھلرى (عضو) برابر تشكيل ده خيدمت ائتميشدир . لاکين تدقيقاتچىلار اونلارين بارهسيينde موعين علمى فيكىرلر سوilarكىن بعضا موختليف تاريخى مرحلەلرده اونلارين موختليف آد سيسىتملىرىنىن تأثيرينه معروض قالمالارينى نظره آلماميشدир. او دوركى ، چاغداش آنترو پونيمىلر حاققىندا يورودولن فيكىرلر اسکى تورك آدلارينين و عكسينه اسکى تورك آدلارى حاققىندا سوileh نيلنلر چاغداش آدلارين رئال منظره سينى تام احاطه ائتمە ميشدир. ان زنگين آد سيسىتمىنە مالىك اولان اصل آد، سوى آدى (شهرت)، لقب (تاخما آد)، تيتول و س. ايله آدلانا بىليردى. چتىيدلى قورولوش مايلik اولان اسکى تورك آدلارى شخصىن توپلوم دا ايجتيماعى دورمونودا اوزوندە يانسىديردى. ۱۰ - جى يوز ايليك دن باشلاياراق عرب آد سيسىتمى اسکى تورك آد سيسىتمىسنه گوجلو ائتكى گوسترسە ده اونو يوخ ائده بىلەمە دى. تصادوفى دئىيل كى، اورتا عصرلرده آذربایجان شخص آدلاريندا و باشقۇ تورك اولوسونون خالقلاريندا تورك آدلارى ايله برابر عرب كوكلو آدلاردان گئنيش ايستيفادە ائدىلمىشدى و بو سورج ايندى ده داوم ائتمك ده دير.^۱

آذربایجان آد سيسىتمى روس آد سيسىتمىنەن ائتكى سينە ده معروض قالمىشدير. حال حاضيردا آذربایجان و دىيگر تورك لرين اينسان آدلاريندا اصل آد، سوى آدى و آتا آدى ، لقب، تاخما آد (تيتول) و تخلوص كىمى آدلانديرما فورمالارى موجود دور.

^۱- آيدىن پاشا. آذربایجان آنترو پونيماسى نين لنكسيك پروبئنملرى باكى «معاريف» نشرىاتى ۱۹۹۷ ص ۳-۴

چاغداش آذربایجان شخص آدلاریندا روس و غربی آوروپا کوکلو اصل آدلارا دا تصادوف اولونور. لakin عرب و فارس کوکلو آدلارا نيسبتاً اونلارين سايى چوخ آذ دير. هر بير آد کاتئقورياسى آيريليقدا، هم ده موافق بيرلشمە لر شكلىنده شخصى آدلاندىرماغا خيدمت ائتسه ده آد سيراسييندا توتدوغو يئر و فونكسييالارينا گوره موعين سئپيسفيك اوزلilik لره ماليك دير.

۱۹- جو يوز ايلليك دن باشلاياراق آد سيستميميزين روس آد سيستمى نين ائتكى سى ايله اوزونه مخصوص قالخيم يولو گئچميشدير. اوندا قيد اندك كى، اسکى دوورلارده لقب و اصل آدلار آراسيندا هئچ بير سرحد اولماميش سونرا لار عرب آد سيستمينين ائتكى سى ايله اونلار اوز مضمونو وايشلەك ليينه گوره بير - بيريندن فرق لنمه يه باسلاميشلار. ۱۸- جى يوز ايلليك قدر يان يانا (پارالىل) شكيل ده ايشله نن تورك و عرب آد سيستملىرىنин هر بيرينين ايسه اوزونه مخصوص آدلانما کاتئقورييالارى واردىر. ائله بونا گوره ده آن اسکى دوورلرن اينديه قدر آراشديرجىلار حال حاضيردا ايسه تعليم شورە جينىدە آذربایجان دىلى و ادبىياتى اورنىك لرى اصل آد - اصل تخلوص(تاخماد)، اصل آد- تىتول، سوى آدى- فاميل، لقب- تخلوص، لقب- اويدورما آدلار، لقب- فاميل، لقب- عزيزله مە و كىچىلته آدلا وب. کاتئقورلارينين فرق لندىرىلمە سىنده بؤيوك چىتنلىك لره راست لاشمىشلار.^۱ اينسان آدلارينين ان گئنيش ساحه لريندن بيرينى تىتول و لقب لر تشكيل ائدىر. منطيق ده اونلار اصل آدلارلا بيرلىك ده ايشله نه بىلدىبى اوچون اونلارى شخص آدلاريندان آييرىب آيريليقدا آراشديرماق چوخ چتىن دير. پروفسور آ. قوربانوف تعبيرينجە دئشك عموموتورك اينسان آدلارى سورونلارى چوخقۇنلۇدور. اينديه قدر آپارىلمىش آراشديرمالاردا اسکى و چاغداش تورك آدلارينين يارانما يوللارى قالخيم(توسعە) مرحلە لرى، كوكجه تركىسى ، اتيمولۇزىسى، آرخايىك شخص آدلارين بىپاسى، هييرىت شخص آدلارى، شخص آدلارينين چوخ واريانتللىقى، آدلارين آرائىلى، آنтропونىملىرىن موتىولىشمە سى، اونلارين لىكسيك- سىمناتىك و قراماتىك اوزلilik لرى، قورولوش علامت لرى ، چىشىدللى دىللرده يازىلىشى، دئيليشى وس. بو كىمى مسئله لر دېقت مرکزىنده اولموشدور.

^۱- باخ: آيدىن پاشا اثرينه ص ۳

آذربایجان شخص آدلاری...

عومومتورک آنتروپونیملرینین تدقیقینه داییر ۱۵۰ ایله یاخین بیر زامان دا آپاریلمیش علمی - پراکتیک (تجربی) ایشلر، تشکیل اولونموش نظری قورولتايلار نتیجه سینده يوزلره چوزوم (تحلیل) و تبلیغ سعجیه لى معروضه لر دینله نیلمیش ، کوللی میقداردا کیتاب ، مقاله (درلمه) يازیلمیش، بیر چوخ دوقتولوq و يوكسک لیسانس تز لرى يازیلمیش، بیر چوخ تزلر مودافیعه ائدیلمیش ، اونلارجا آنتروپونومیک لوغت (سوزلوک) ترتیب اولونموش دور. لاکین گونوموزه قدر گورولن بو آختاریش و آراشدیرمالار، لئکسیکو گرافیک ایشلر جوخ زنگین اولان تورک شخص آدلار سیستمینی ، اونلارین ترکیبینی ، قالخیم يوللارینی هله لازیمینجا احاطه ائده بیلمه میشدير. حاضیردا بو ساحه ده گوروله جك ایشلر چوخدور.^۱

تورک لرین ان اسکى يازیلى اورنک لرى اولان اورخون - يئنى سئى آبىدە لرى و کیتابى - دده قورقود داستانلاریندا زنگین شخص آدلارى ایله ياناشى اسکى تورکلرین آد سیستمی اوز عکسینى تاپمیشدير.

آد سیستمینى اوزوندە عکس ائتدىرن آد وئرمە عادت - عنعنە لرى حاققىندا گئنیش معلوماتلار واردىر. بونلارдан ایستيفادە ائتمك چاغداش اينسان آدلاريمىزىن اينكىشافىندا كى رولونو اونە چىمك اوچون چوخ واجيب دير.

اورخون - يئنى سئى يازیلارى ائرامىزىن ۵ عصرىندن ۰ عصرىنه دك اولان تورک دىللى آبىدە لرده چوخ آدلارى، بعضاً حتى بير شخصىن بير نئچە آدا مالىك اولماسى گوسترىلىر. همین آبىدە ایچرىسىنده اسکى دوورون آنتروپونومیک سیستمینى عکس ائتدىرمك باخىمیندان تالاس ويئنى سئى كیتابە لرى داها سعجىيۇ دير، بو متن لرداها چوخ قېيراوستو يازیلارдан عىبارت اولدوغونا گورە هر بيركتىبه ده اونون ماھىيىنин بعضى قوهوم و دوستلارينين آدلارى، بعضاً حتى بير شخصىن بيرنئچە آدامالىك اولماسى گوسترىلىر. آبىدە لرده چوخ آدلilikغا تز - تزايشاره اولونور آد وئرمە مراسىمى نىن اىزلىرى اوز عکسینى تاپمیشدير. مس؛ كائىم كاغان اوچدوقدا اينىم گولتىگىن يئتى ياشدا، اوماي تك اوگىم "كاتون كوتىنا گولتىگىن أر آت بولتى (KTV) : خان آتام وفات ائدرىن كىچىك قارداشىم

^۱- باخ آ. قوربانوف. اثرىنин ص ۸- نه باخين

گولتیگینین بئنددی ياشی وار ایدی، او مای تک خاتون آنامین بختیندن گولتیگین ایگید آدی آدی.

چاغداش دیلیمیزده کی آد قازانماق ایفاده سی ده احتیمال کی، بو يوللا عمله گلمیشدیر. عینی دوروم کیتابی - دده قورقود داستانیندا دا موشاهیده اولونور. آبیده ده بوجاجا، باسمی بئیره يه، باساتا ایگیدلیک آدی محض بو يوللا وئریلیر. اورخون - یئنی سئی و کیتابی دده قورقود آبیده لرینین شخص آدلاری با خیمیندان ستپیسفيک اوزللیک لری اولدوغو کیمی، اویغون گلن، سسله شن جهت لری ده چوخدور. اوولادین اوز آدی ایله ياناشی آناسی نین دا آدینی ايشلتىك عادتى هم اورخون - یئنی سئی يازيلاريندا، هم ده دده قورقود دا اوز عکسینى تاپمیشدیر. بوندان باشقا اوزهل شخص آدی نین، روتبه و گوره و (وظيفه)، تیتول بىلدیرن سوزلرلە بېرىلىك ده ايشله دىلمە سی عادتى هم اورخون- یئنی سئی يازيلاريندا، هم ده دده قوروقد داستانیندا عینی شکىل ده عکس اولونموشدور. مثلاً، بىلگە تونى اوکوك (T1)، ائل توغان توتوک (U1)، دىرسە خان (19 KDQ)، قارا تکور ملیك (KDQ43). موقاييسە اولونان آبیده لرین هاميسىندا شخص آدلارى تركىب جه ساده و يا موركىب دىر. ساده شخص آدلارى بو آبیده لرده و داستانلاردا اوشاقلارا، گنج لره و آشاغى طبقه دن اولان شخص لره وئریلir.^۱ يازيلاريندا، هم ده دده قورقود داستانیندا عینی شکىل ده عکس اولونموشدور. مثلاً، بىلگە نونى اوکوك (T1)، ائل توغان توتوک (U1)، دىرسە خان (19 KDQ)، قارا تکور ملیك (KDQ 43).

موقاييسە اولونان آبیده سرین ها ميسىندا شخص آدلارى تركىب جه ساده و يا موركىب دىر، ساده شخص آدلارى بو آبیده لرده و داستانلاردا اوشاقلارا گنج لره و آشاغى طبقه دن اولان شخص لره وئریلir.

چاغداش تورك دىللرینین شخص آدلاريندا آبستراكت وارلىقلارين آدی اولان عومومى آدلارдан عمله گلمىش آنتروپونيمىلر اوستونلوك

^۱- باخ: آ. آ قولويشو اورخون یئنی سئی آبیده لرى و کیتابي - دده قورقود داستانلاريندا کى آنتروپونيم لرین تىپولوزى خوصوصىت لرى. AOP- نه دايىر كونفرانسىن ماترياللارى. ۱

آذربایجان شخص آدلاری...

تشکیل اثير. اورخون یئنى - سئى يازيلاريندا و دده قورقور داستانلاريندا ايسه ايگيدilik قهرمانلىق، رشادت، جسورلوقلا باغلى اولان شخص آدلاري اكتريت (چوخونلوق) تشکيل اندىر. بىزجه بوحال همین دور آداملارينين عينى استئتيك باخىشلارى، دويغولارى، تفكور طرزى ايله باغلى دير.

بىرسيرا خالقلارين عادتىنە گوره شخص آنادان اولدوغو زامان آلدigi آدى بوتون حياتى بويو بيرنئچە دفعه ده بىشىر. مثلاً چىن ده دوغولان اوشاق اوولجە اوشاقلىق آدى آلىر. او بوآدلا يالنىز عايلە ده، ائودە عايلە اوپە لرى آراسىندا تانىنir. مكتبه گىتتىكىدە ايسه اوشاقلىق آدى ده بىشىر مكتب لى آدى آلىرس. اسکى تورك قبيلە لریندە اوشاقلىقدا بىرىنچى، يېتكىنلىك دووروندە ايكىنجى، موعين وظيفە صاحىبى اولدوقدا اوچوبخۇ آدلا تانىنيردىلار. آدده يىشىمە نىن دىگر نه دنى خستە ليك دن منفى قووه لردن ياخا قورتامارماق اىستە يى ايدى. آدینى ده يىشمىش شخص يئنى دوغولموش اينسان كىمى قبول اولۇنوردۇ. اولوكى شخص اوز آدى ايلە بىرلىك ده خستە له نىر دىسە خستە ليك يئنى آد آلمىش بو يئنى شخصى تاپا بىلمىردى. بو جەت دن بىر سира تارىخى فاكت لار دېقىتى جلب اندىر. اوشاق چوخ آغلادىقىدا سببىنى آدىن اويفونسوزلۇغۇندان گوروردولر. اونا گوره ده آغلابان اوشاغىن يانىندا آدلارى سادا لا يېردىلار. هانسى آدى چىن ده اوشاق داياسايدى، او آدى اوشاغا وئيرىدىلار.^۱

كىتابى دده قورقۇد بوييلاريندا ايسه اوشاقلىق آدینى اوستوندىن گوتورمك اوچون گنج لرین ايگيدilik گوسترمە سى عادت لرى حاققىندا چوخلۇ معلوماتلار واردىر. اونو دا قىد اندك كى، هر بىر خالقىن اوزونون آدقويمىا عادت - عنعنه سى موجوددور. بو دىئىلنلرە گوره چاغداش آنتروپونىميانىن اينكىشاف يوللارى موعين لشمىشىدىر. تورك دىللرینين كىچىدىيى چوخ عصر ليك تارىخى يولو اىزلە مك اسکى توركلىرىن ايلك تفكور مەحصولو اولان اورخون - يئنى سئى (داش اوستو يازىلى قايناقلار) آبيده لرى عوض سىز رول اويناير. بىلە آبيده لرده قىدە آلينمىش شخص آدلارىنى دىلچىلىك يوندىن اوپە نىلمە سى توركولۇزى علمى اوچون بويوك اهمىت كسب اندىر، چونكى دىلىنин ايلكىن اونوماستىك واحدىلرى بويازىلاردا اوز عكسىنى تاپىر. اور خودۇئىنى سئى آبيده لرینىن

^۱ - ف. م آغايانو آدده يىشىمە عادتلرى حاققىندا AOP- نه دايىر كونفرانسىن ماترىاللارى .

لئکسیکاسینین اونملی بېرھىصە سىنى اونوماستىك تورك واحىدلەر تشكىيل ائدىر. اسکى اونوماستىك لرىن موجۇد اولان پارافورمالارين اينكىشافىنى تشكولونو اىزلىه مك ده آبىدە لىردكى شخص آدلارينىن درىندىن تدقىقى نىن اونملى، اهمىتلى، واردىر.

آبیده لرین اونوماستیک سیستمینه س. ی مالوو، س. ق کلیا
شتونین، ای. آ. باتمان اوو، ل. قومیلیوو، ت. جان اوزانکوو، ح. ن اورکون، آ.
رجب اوو. آ. قوربانوو، ت. حاجیئتو، ن. خودیئو، آ. شوکورلو، ی. ممداوو، آ.
قولجیئتو، ی. یونوس اووا، آ. تانیری وئردىئتو و باشقما عالیملىر توخونموشلار.^۱

آبیده لرین دیلی اور خون دوورونه قدر تکامول دوروو کئچمیش تورک دیللرینین تاریخی توسعه سی نین یالنیز بیر مرحله سی دیر. شخص آدلاری یقین کی، تورک دیللرینین تاریخی اینکیشاوی نین همین مرحله سینده فورمالا شمیش، سونرا دان آبیده لردہ ده ایستیفاده اولونماغا باشلامیشدیر. دئمه لی تورک دیلی اور خون یئنسی - سئی یازیلارینین یاران ماسیندان اوول فورمالاشمیش دیر. اوندا او زامان شخص آدلاری دا بو آبیده لردن اوول موجود ایمیش. بتله اولدغو حال دا تاریخاً قدیم تورک آرئالی ایله سیخ ایلگیدہ اولان آبیده لرین دیلیندہ ایسله نمیش شخص

۱- مال اوو س.ا. پامبیاتنیکی دیرونثت اى ركسکوی پيسيمتننوستى. م. ل ۱۹۵۱ كليا شورينى س.ق ديرونت اى سكى روئيچىسکى پامبیاتنینكى. م. ۱۹۶۴ باتمان اوو اى. ۱. يازىك ائنىشىيىسىكى پامبیاتنکوو ديرونثت اى ركسکوی پيسىمتننوستى فروغره ۱۹۶۰. ناسيلو.م. يازىك اورخون يىنى سى پامبیاتنیكوم. ۱۹۶۰ قولىپتوول قدىم توركلر. باكى گنجلىك ۱۹۹۳ دياكونوف.ت. اوسنونى تىبىي اى ساستاۋ توركلر اونوماستىكى و ۵-۸ وو. ايزوستىبيا آن قاز اخىسکوی اس. اس. ارك قزنتە سى/يىددىنچى ايل/اسايى. سريپيا او شىستئونىدا ۱۹۷۱ نمره ۱۶۵-۶۱ او رخون ن. ح اسکى تورك يازىتلارى ۴-۱ استانبول، ۱۹۲۵-۱۹۴۱. رجب او. مەد او. ئى، اورخون يىنى سى آبيده لرى، باكى ۱۹۹۳، قوربانوو، آذربايچان دىلىنин اونلۇۋىسى باكى ۱۹۸۸، ت. حاجىپتو اونوماستىك واحدىل دىلىن اونوماستىكاسى، آذربايچان اونوماستىكاسى بىرولىئىملرى ۴. باكى API نشرى ۱۹۹۳، ص ۱۸۸-۱۸۶ شوكور.ك.أ، قدىم تورك يازىلى آبيده لرىنин یلى . باكى ۱۹۹۳، قولىپتو.ا. اورخون يىنى سى آبيده لرى و كىتابى دىه قورقۇد، داستانلارى دا كى آنتروبونىم لرىن تىپلۈزى خوصوصىت لرى AOP ۱، باكى ۱۹۸۷ تانرى وئردى يشوا. تورك منشالى آذربايچان آنتروبونىئىملرى . باكى ۱۹۹۶ يونوس اووا. او رخونىنى سى آبيده لرىنinde شخص آدلارى. (خلاصە تىز فوق لىسانس) باكى ۱۹۹۹ ص (۳)

آذربایجان شخص آدلاری...

آدلاری نین اجتماعى - تارىخى كوكىرىنى موعىن لشدىرمك، قدىم تورك قبىلە لرىننده آد قويمانىن سعجىوی جهت لرىنى، سبب مقصىد و پرينسىپ لرىنى ، آد قويمانىن معنوی ده يرىنى، بو سورجه انتگى گوسترن ندن لرى (عاميل)، آد قويما مرحلە لرىنى ، آددىيىشىمە ندن لرىنى و قانونا اويفونلوقلارىنى موعىن لشدىرمك دىلچىلىمېز اوچون، تارىخىمېزىن تدقىقى اوچون چوخ گركلى اولا بىلر. چونكى قدىم يازىلى آبيده لر تارىخى اونوماستيكانىن فورمالاشما و توسعە مرحلە سينى عكس ائتدىيرir. شخص آدلارى دا توركلىرىن قدىم تارىخىنى عكس ائتدىيرir. اسلام دان اوولكى دوورونو اونلارين آدقويمى عنعنە لرىنى دونيا گوروشلىرىنى ، دىنى مىفولۇزى تصوورلىرىنى پسىكولۇزىسىنى، قوهوملوق موناسىبىت لرىنى ، مشغوليتىنى وس . عكس ائتدىيرir. بورادا آد سىستەمىنин اينكىشافى و ده يىشىمە سينى اونلارين مرحلە لر اوزره ده يىشىمە قانونا اويفونلوقلارىنى، چوخ آدلilikيغىزىن باشلىجا سبب لرىنى آنتروپونومىك قاتىن قورولوش تىپ لرىنى ، ترکىيىنى اسلام دان اوولكى دوورده باش وئرمىش توپلۇمسال - سىاسى اولا يلارين شخص آدلارينا انتگى سينى آيدىنلاشدىرمەقدا دا دىلەمېزىن تارىخىنى سوى كوكوموزون يايىلما آلانىنى دقىق موعىنلشدىرمك اوچون ان واجىب بىر سورون دور فيكريمىز جه ايلكىن آد سىستەمىندىكى بوتوسعە دينامىزمىن طبىعت ينى بوتولوك ده مئيدانا چىخارماق بىز دىلچى لرىن بورجودور.

عومورتك شخص آدلارينىن، گىنىش معنادا شخص آدلارى حاققىندا بىليك ساحە سى نين اوزل يارانما و قالخىم تارىخى واردىر. بو قالخىنما تارىخىنى پروفسور آ. قوربانوو اىكى دووره آيىرير: ۱۹۰- جى عصردە عومومتۇر ك شخص آدلارينىن اوپىرە نىلمە سى^۱ و ۲۰- جى عصردە عومومتۇر ك شخص آدلارينىن تدقىقى: ^۱

عينى زامان دا بونلار حاققىندا چوخ اطرافلى و گىنىش معلومات وئىرر. هر دوورون آيرىليقىدا تدقىقىنندن صوحبت آچىر. بىزدە بونلارى اساس گوتورەرك تىقىم اولونان فاكت لارى بىرداها تكرار لاماق اىستە مىرىك. لاكىن يىرى گىلدىك جه سونرادان ال ده اولونموش يىنى ماترىيال و فاكت لارى بو سىرايا علاوه ائتمە بى مقصىدە اويفون حساب ائدىرىك . دىلىين اونوماستىك لئكسيكاسى آپئلىاتىو لئكسيكادان (عومومى سوزلر) فرقلى اوزونە مخصوص سعجىوی اوز للىك لرە مالىك دىر.

^۱ - آ. قوربانوو. عومومتۇر ك آنتروپونىماسى تارىخى باكى ۱۹۹۷ ص ۵-۷

دیلین اونوماستیک واحیدلری او دیلین عومومی قانونا اویغونلوقلارینا تابع اولسادا قیداسینی همین دیلدن آلسادا آپیلیاتیو لئکسیک واحیدلر نیسبتاً آزليق تشکیل ائدير. بئله کی اونوماستیک لئکسیکانین ان موهوم فرق لریندن بىرى اونون باشقا دیله ترجومه ائدیله بىلمه سى دير. اونوماستیک واحیدلر قدیم دوورلرین ایزلرینی اوزوندە داشیر. اونا گوره ده خالقين سوی کوکونو اونون اکونوبی سیاسی ياشامینین تاریخ و اویغارى نین ، میفولۇزى و يايیلما آرنالى نین اویره نیلمه سینده اونوماستیک واحیدلرین بؤیوك اهمىتى واردىر. اوژەل آدلارین يارادىلماسىندا فرد حالىندا بوتون خالق ایشتيراك انتدېيىنە گوره اونوماستیک لئکسیکا خالقين معنوی ثروتى دير. هر هانسى بىر خالق طرفىنندن ايشلە نن اوژەل آدلاردا اینسانىن بیولۇزى و آنتروپولۇزى خوصوصىت لرى، اوژلىك لە شخص آدلاريندا اوزونو گوستيرir. اوژل آدلاردا اولوسال ايدە آلين گوزللىگى حتى فيزيكى و باشقا قوصورلارى دا اوْز عکسینى تاپمیشدیر.^۱

شخص آدلارى مین ايللر گلمىشە پروسە سى گئچمىشىدىر. ائله بونا گوره ده چاغداش آنتروپونىم لر سيراسىندا توپلۇمون موختليف اينكىشاف پىللە لریندە يارانان شخص آدلارينا تصادوف ائتمك اولار. اونلار دىلەمەزىن ان قدیم نورما و قانونلارينى دا اوزوندە قوروپوب ساخلايىر. آيدىن پاشا قید ائديرىكى، تورك خالقلارينين انقدىم يازىلى نومونە لرى اولان اورخون - يئنى سئى آبىدە لرى و دده قورقود داستانلاريندا زنگىن شخص آدلارى ايلە ياناشى قدیم توركلىرىن آد سىستەمەنی اوزوندە عكس انتدېرەن آد و ئىرمە عادت عنعنه لرى حاققىندا دا گئىش معلومات لار

واردىر. لاکىن شخص آدلارينين علمى يۈئىدىن اویره نیلمە سى جەدىنە ۱۱- جى يوز ايللىين ان مشھور دىلچى سى ماھمود كاشغرينىن ديوان الغات الترك آدلى سوزلۇك اثرىنده تصادف ائديرىك. ۱۲- جى يوز ايللىك و ۱۳- جو عصردە ن . توسى نىن ۱۴- ۱۳- جو يوز ايللىين، ۱۴- جو عصردە ياشامىش آذربایجان شاعيرى، عاليمى بىلگىنى محمد بن هندوشاه ناخجىوانىنىن، ۱۵

^۱- ابوالفضل آ GAMALI اوغلۇ قلى يشۇ اسکى تورك اونوماستیک سوزلۇپو. باكى "علم"

آذربایجان شخص آدلاری...

عصرده یاشامیش آذربایجان شاعیری، عالیمی و توپلوم خادیمی آ. باکیخانوون اثرلرینده شخص آدلاری، آنتروپونیم لر ائله جه ده باشقا اونوماستیکا واحیدلر حاققیندا قیسادا اولسا بیلگی وئریلییر.^۱ بو سیاهینی بیر قدر ده آرتیرماق اوilar. بو و یا باشقا اثرلرده ده بیلگی لرین وئریلدیبینی نظره آلاراق ئینی دن تکرار اولماسین دئییه اونلارین بیلاواسیطه ایشیمیزله باغلى اولانلارین آدینى چكمک له کیفایت له نیریک.

قید ائتمیز کیمی شخص آدلاری قدیم، هم ده چاغداش دوورده توپلام عوضولرى اوچون بؤیوك اهمیته مالیک دیر. اونلار عادت عنعنه لرین، دینى آیین لرین اونانلارین اشیاوى رمز لرینین سوز واسیطه سیله عکس ائدیلمه سی شکلیندە میدانا چیخمیشدیر. آد تکجه موغین سوسیال فردلر دایره سیندە شخصلرین ضرورى ایلگى احتیاج لارینی تامین ائتمک ایشله مینى ایفادە ائتمیر. عینى زامان دا اونلارین مدنى دورومونو چئشیدلی يوللارلا عکس ائتدير.^۲

خصوصى آدلارین دیگر گروهlarينا نیسبتاً آنتروپونیم لر داها بؤیوك اولچوده شخصیتین عینى لشدىريلمە سی نین سوسیال (توپلومسال) ایشله مینى ده بیشىر. بوندان اول اۆز آرالاریندان قان قوهوملوغو موناسیبت لری ایله باغلى اولان آداملار گروهونون دیگر آنلۇزى ميكوقورولوشلارلا اولدوقجا جدى شكىل ده قارشى قويولماسى دا قدیم توپلو اوچون سعجيوي ايدى. بئله كى، طايفاداکى آيرى- آيرى قبيله لر آنجاق اونلارامخصوص اولا بىلدى.

آنترپونیمە هم فونکسيونال، هم ده نوميناتيو پلاندا خصوصى اوژهلىك وئرن ان اونملی فاكتور اونون استاتوسودور.^۳ و ماهپيروو اسکى

^۱- ايدىن پاشا، آذربایجان شخص آدلارى باكى ۱۹۹۶، باکیخانوو آ. ك. او نيماناناياناخ اى تېتولاخ، اوب ايمناخ دوشنبه، ۱۹۶۴ يىنه اونون، ايمنيا اي، ايستوري م، ۱۹۸۷ نيكونوو و آ. رازليوانى ليچنيخ ايمن پو رولى اى توركى نارادوو. سووتتلر انتنوجرافىياسى، نمره ۲ ۱۹۷۲ ص ۶۳-۶۷ يىنه اونون، ايمنيا اي، آچجستوو ايز- وو نانوكا (بىليم) م. ۱۹۷۴ ستار اووق، سوسلوونه تىتولى اى دئروتوركى ليجنى ايمئنا س، نپر نتاسكايما آ. آباشيانثورى ايمئنى سېبىستوننۇقا نانوكا م. ۱۹۷۸، ۱۹۷۸ ص ۸۴-۵۹.

^۲- ابوالفضل على ينو قدیم تورك اونو ماستيکاسى نین لئكسيك سئماتيک سىستمى، باكى علم نشرىياتى بېرىنجى حىصە ۲۰۰۱ ص ۱۷-۱۶، ۱۹۹۷ م-۱۹۹۷ ص ۱۲۴ و. ماخميرو، ايمنا ديرونىخ پردىكoo آلما- آتا ۱۹۹۷ ص ۱۲۴.

تورک آنتروپونومیک سیستمینده توپلوم اویه لرینین، اوز للیک له اونون یوکسک آریستروکرات قاتینین چوخ آد داشیماسینی توپلومسال - سیاسی سیستمله اونون موقعي نین و دورومونون دیشمه سینین باشليجا اوز للیک لریندن بیری اولدوغونو قید ائدرک يازيردي: "بیر آدامين آدينین چخلوغو اونون عايله ده، نسلينده يئري، رولو، همچنین اجدادلارى ايله علاقه سينى تعىين ائتمك اوچون كوردىناتور وظيفه سينى داشيير."^۱

اسكى، تارىخى كىچمىشە مالىك آذربایجان اولوسو بير چوخ مادى و معنوى آبيده لرى ، داش كىتابه لرى، اورزىنال صنعت كارلىق نومونه لرى ايله بشر سالنامە سيندە ان شرفلى يېرلەرن بيرينه مالىك دىر. آذربایجان خالقىنین ائتنوگئىرى، فورمالاشما و گلىشمه تارىخى ايله سىخ ايلگى ده اولان، اورتا آسيادان توتموش اوچسوز - بوجاقسىز سىبىر دوزنلىك لرینە قدر گىنىش ميقىاسى احاطە ائدن بير اراضى ده يايىلمىش اورتاق تورک آبيده لریندن داش كىتابه لریندن آذربایجان خالقى نين ايلكىن اولوشوم (تشككول) دوورونه آيدىد قىمتلى فاكتلار ال ده ائتمك اولار.

آذربایجانين تارىخى كىچمىشى، جوغرافى موقعي اهالى سى نين ائتنىك چىشىدلەلىيى دىيگر قونشو خالقلارلا توپلومسال ، سیاسى، اكونومى ايلگى لرى اراضى سى نده گىندن اوزوجو ساواشلار اونون اونوماستيکاسىندا دا اوز عكسىنى تاپمىشىدیر. ايستر عرب، مغول ايشغالى ، ايسترده روس اسارتى و باشقىلارى دووروندە توپونىملەر و آنتروپونىملەر موعىن دە يېشكىلە اوغرامىش ، حاكىم خالقىن دىل اوز للیک لرى و اونوماستيکاسينا قىسما اوغۇنلاشدىرىلەمىشىدیر. آذربایجان اونوماستيکاسى نين اوز للیک له شخص آدلارينين اولوشومو، فورمالاشماسى و گلىشمه سى نده اراضى ده ياشابان آذ سايلى قووملىرىن ده ائتكىسى اولموشدور. آذ سايلى خالقلارين سىخ ياشادىغى يېرلەرde خالقىن دونيا گوروشونو، ميفيك تصوورلەرنى و دىلىنى اوزوندە عكس ائتدىرن آنتروپونىم لر (اونوماستيکا واحيدلەر) يارانمىشىدیر.

بۇتون بونلار آذربایجان اونوماستيکاسىنин اولدوقجا زنگىن رنگارنگ عىنى زامان دا موركى بير سىستمە مالىك اولدوغونو گوستىرى. آذربایجان دىلچى بىلگىن لرینين بير چوخ دەيرلى آراشدىرماڭارىندا اوڭكە اراضى سيندە كى اونوماستيکا واحيدلەر آراشدىرىلەمىش ، اونلارين توپلانماسى ،

آذربایجان شخص آدلاری...

تصنیفی، سیستم لشیدیربلمه سی و دیلچلیک چوزمو ایله ایلگیلی اوغورلو آراشدیرما اثرلری یارانمیشدیر.

آذربایجان اراضی سیندکی اونوماستیک واحیدلرین اکثریتی تورک منشالی دیر. بورادا بیر یئونو اونوتماماق لازیم دیرکی، اولکه سنیرلاریندان کناردا - گونئی آذربایجان دا، باتی آذربایجان دا، گورجوستان، داغستان، افغانستان، عیراق، تورکیه ده آذربایجان اونوماستیک واحیدلری موجودور. بونونلا علاقه دار آراشدیرما ایشلری آپاریلمیش و ایندی ده آپاریلیر.

آذربایجان (تورک) دیلی تاریخی نین، دبلینین گلیشمە سی قانونا اویغونلوقلارینین تدقیقی اوچون اونوماستیک واحیدلر مادى دليل کیمی موهوم اهمیت کسب ائدیر. بو جور آراشدیرمalar اونوماستیک واحیدلرین، خوصوصىلە آنتروپونیملرین تصنیفی، چوزومسو، اونلارین بیر چوخ سورونلارینین حللى اوچون زمین یارادىر.

آذربایجان (تورک) شخص آدلارینین دیلچیلیک تحلیلی ایله باagli نشر اولونان درلمە و مونوگرافیالارین چوخونلوغونو نظره آلاراق اونلارین بعضى لرینین يالنیز آدینسى چىمك و عومومى- نظرى مۇناسىبىت بىلدیرمك له كىفايت له نىرىك. لاکىن يئرى گىدىكچە آراشدیرما قونوسو ایله دولايىسى باagli اثرلرە گىنىش يېر وئريلە جك.

آذربایجان اونومالوژى سینين اونملی ساحە سی اولان شخص آدلارى نین تدقیقى بويوك ماراق دوغورور. آراشدیرجىلاريمىزىن قىد ائتىدىگى كىمى شخص آدلارى هئچ ده بىردن- بىرە یارانمamىشدیر. اونلار چوخ اوزون بير تارىخى اينكىشاف يولو كىچمىش توپلۇم ياشامىندا اينسانلارى آدلاندیرماغا، بير- بىریندىن فرق لندىرمه يە خىدەت اتتمىشدیر.

آنتروپونىم لر بارە سىنده موعىن بىلىم سل دوشونجه لر سوپىلە نىلرکن اونلارين بعضاً موختليف تارىخى آشيرىم لاردا (مرحلە) چىشىدللى آد سیستم لرینین ائتگى سىنه معروض قالمالارى نظره آلینمامىشدیر. اودوركى، چاغداش شخص آدلارى بارەدە بورودولن فيكىرلر اسکى تورک آدلارینين رئال منظرسى نى تام احاطە ائتمە مىشدیر. اونو دا قىد ائدك كى، دونيانين ان زنگىن آد سیستمینه مالىك اولان اسکى توركىلرde اۋزو ایله ایلگىلی آد، سوی آد، لقب، تىتول و س. ایله آدلانىردىلار.

چىشىدللى قوروپوش ماھىك اولان اسکى تورک آدلارى شخصىن توپلۇمدا توپلۇمسال دورومونو دا اۋزوندە عكس ائتىدىريردى. آذربایجان

(تورک) شخص آدلارینين اطرافلى گئنيش تدقيقى آرخائىك آپيلياتيو آرخايىك له شن آپيلياتيو عىنى ايله چاغداش ادبى دىل ده ايشله نن شخص آدلارى موعين لشديره بىلير. هم ده تاريخى فونوتىكا ، لئىسکولوزى ، مورفولوزى و سينتاقسيله باغلى زنگين ماترياللار وئير، ائلجه ده سوزلرين ايلكين سئماتييکاسىينى، فونو- مورفولوزى ترکىبىنى فونكسىياسىينى، موت يولىشمە معيارلارينى و س. موعين لشديره بىلير.

آذربایجان (تورک) منشائى شخص آدلارى بىزيم ا.ا. ۱-۳ مىن ايللىك دن باشلاياراق بو گونه كىمى گلمىش حتى ۸ عصردن سونرا اسلام دينى واسيطه سيله شخص آدلاريميزا داخل اولان عرب شخص آدلارى اونلارى سيخىشىدىرىپ ايشلەك ليينى محدودلاشدىرسادا آذربایجان آنتروپونيماسى آپاريجى موقۇق دە دىر شخص آدلارى هم قديم، هم ده چاغداش دوورده توبلوم اوپە سى اوچون اولدوچجا بويوك اوئنم كسب انتميشىدىر. آد - عادت عنعنه لرين، دينى آيىن لرين اونلارين اشياوى رمزلارينين (سيمگە) سۆز واسيطه سيله عكس اندىلمە سى شكىل يىنده مئيدانا چىخمىشىدىر. آد تكجه موعين سوسىال فردىلر دايىرە سينده شخص لرين ضرورى احتياج لارينى تامين ائتمك فونكسىياسىنى ايفاده ائتمير.^۱

ش. سعدىتوين ماراقلى بىر فيكرينى دېقتە چاتدىرماق اىستردىك. او قىد ائديركى، آنتروپونوميك واحيدلارين مىللەي (اولوسال) اتيكت ايشله مى اساس اولمالى دىر. آد وئرمە نىن پرنىسىپ لرينى دوزگون موعين لشدىرىمك لازىم دىر. يئنى دوغولان اوشاغىن آدلاندىرىلماسىندا آدين معناسينا دېقت يېتىرمە يىن واجيب لىينە اوستونلوك وئرمك گرگ دىر. تارىخى و اولوسال آدلارا اوستونلوك وئرمك لازىم دىر. آدلاردا چوخ كومپونونتلىيى دېليل تك كومپونونتلىيى مقبول حساب ائتمك مقصده اويعوندور. او اوشاقلارا، شيرين ... كىمى آدلارين وئريلمە سىنى موثيت قبول ائتمير.^۲

آ. قوربانوون چوخ ساحە لى علمى يارادىجىلىغىندا شخص آدلارى مسئلە لرى اساس يئرلەرن بىرىنى توپور. اونوماستىك لئىكسيكانيں دىل كىملىيئە گوره آراشدىرىلماسى ايله داها چوخ مشغۇل اولان بىلگىن بىلە

^۱- باج: ابوالفضل قولويثو، اسکى تورک .... ۲۰۰۱ ص ۱۶

^۲- ش. سعدىتو اوسونۇ پراويلا و بورا ايمىن دilia نورو آزدىيىخ (نا آذربایجان اسکوی آنتروپونيم) ليچنى ايمىتنا و پروشلونم ناستويشىم، بودوشىم ، م، ۱۹۷۰ ص ۱۸۲

آذربایجان شخص آدلاری...

قناute گلیر کی، آذربایجان شخص آدلارینين ۷۰ ائتنونيم و هيرونيم لرين ايسه ۱۰۰ فايزى ميللى ديل (توركجه) واحيدلرى اساسيندا فورمالاشميشدير. او داها سونرا قيد انديرکى، يازىلى أدبييات دا اونوماستيک واحيدلر و رسمي دوولت سندلريينده عكس اولونان رئال اونوماستيک واحيدلر دير.^۱ م. عاديللو، آ. پاشا يئوله چاپ ائتدىريدىكلرى آذربایجان اونوماستيکاسى اثرينده شخص آدلارينى ايکى گروها بولورلر: اساس آد كائقورييالارا و كومكچى آد كائقورييالارا. مؤليف آد قويما زامانى اوچ پرينسipe (ميللى ليك، تايخلilik و چاغداشلىق) عمل انتمه يين ضروريلىينى اساسلى دليل لرله ثبوت ائدير.^۲

م. عاديللو شخسن آدلاريميزدا كيمىيا، ماكينا، تاريخ، اودول، موکافات، تراكتور، ساماوار، كومباين، كولخوز و س. كيمى آدلارين اصل شخص آدى كيمى ايشلک آدلار جرگە سينه داخيل اولا بىلمە سى سببىنى قيد ائدير. شخص آدلارينين تارىخى موقايىسه لى تدقيقينه دايير(- آى فورمانلى) آدللى مقالە سينده - آى فورمانلى شخص آدلارين اتيمولوزى سيندن خاصن آى، قاج آى، توکاي، آلماي، آزاي و س. كيمى شخص آدلاريندا موحافيظە اولوندوغۇنو گوستير.^۳

ز. صاديقوو اوزونون يوكسک ليسانس نامزد ليك تزىينده آدلارين يارانماسى اجتماعى، حيات دا موقوعى، اونلارين فونوتىك، لىتكسيك سئماناتىك اوزللىك لرينىن گئنيش صوبت آچىر و يئنى فيكىرلر ايرلى سورور.^۴

م. چوبانوو دا آذربایجان شخص آدلارينين چئشىدلى ساحه لرى ايله باغلى اونلارلا علمى مقالە و مونوگرافىييا چاپ ائتدىريميشدير. اونون ۱۹۸۷-جى ايلده چاپ دان چىخان "فاميلлиي، تخللوص" كيتابىندا ايلك دفعه اولاق فاميلليي و تخللوصلر گئنيش و هر طرفلى آراشدىرمايا جلب اولونوشدور.^۵

^۱ - آ. قوربانوو. آذربایجان ديلينين اونومولوزىسى باكى، معاريف، ۱۹۸۸

^۲ - م. عاديللو، آ. پاشايتو. آذربایجان اونوماستيکاسى. باكى ۱۹۸۷

^۳ - باخ: تانرى وئردىيتو. كيتابى دده قورقۇد دا شخص آدلارى باكى، علم، ۱۹۹۹

^۴ - ز. آ. صاديقوو. آذربایجان ديلينىدە شخص آدلارى (تى فوق ليسانس) باكى ۱۹۷۵

^۵ - م. چوبانوو. فاميلлиي. تخللص. تفليس ۱۹۸۷

اوندا قید اندک کی، آذربایجان اونوماستیکاسیندا مشاهیده اولونان آنتروپونیملر ماراقلی لینقویستیک خوصوصیت لرینه گوره دیقتی جلب اندیر و اونلارین دیلچیلیک باخیمیندان تحلیلی آذربایجان آنتروپولوژی سینین اولوشومو، فورمالاشماسی و اینکیشافی دیالکتیکاسینین تدقیقی اوچون واجیب دیر. آنتروپونیم لر شخص آدلارینی، آتا آدلارینی، فامیلیالاری(سوی آد)، لقب و تخلوص لری و س. احاطه اندیر.^۱

آذربایجان آنتروپونومییاسی اولدوقجا زنگین و رنگارنگ دیر. شخص آدلارینین عمله گتیردیبی لایلار خالقین تاریخی اینکیشافینین مرحله لرینه، شوبهه سیزکی، اویغون گلیر. همچنین هر بیر اونوماستیک واحد اجتماعی ایزلرینی قورویوب چاغداش دووروموزه گتیرن رئال فاکتلاردیر. شخص آدلاری لئکسیک-سئمانتیک یؤندن موعین آنلایشلارلا (بویوکلوک، عالیلیک، خوشبخت لیک ، موحشم لیک، اوجالیق، قهرمانلیق گوزللیک، مودیرکلیک و س.)، باغلی میدانا چیخمیشدار. ت. حاجیئو و ک. ولی یتو یازیرلارکی ، ان قدیم دوورلرده شهرلره بویوک یاشایش منطقه لرینه، ياخود سر کرده و دوولت باشچی لارینا آد وئریلرکن بویوکلوک، عالیلیک، موحشم لیک آنلایشلاریندان ایستیفاده اندیلمیش بونونلا دا شهرلر و شخصین دولت دکی، توپلومداکی، موقعي آدلا احتوی اولونموشدور.^۲

آد تاریخ بوینجا اسکی اجدادلاریمیزی دوشوندورموش ، اونلار چالیشمیشلارکی، اوولادلارینا قویدوقلاری آدلار قهرمانلیق، ایگیدلیک موتیولری ایله بااغلی اولسون بویودوکجه اوشاق دا بو علامت لر فورمالاشسین. تورک کیشیسی، تورک قادینی اوغلونو همیشه ایگید، جسور، ائنیلمز، آغیللی گورمک ایسته ییب.^۳

آد قویمانین سویکندیی اساسلار چوخدور. طبیعی کی، اونلاردان بعضی لری زامانلا آیاقلاشماياراق، سادجه ، يادداشلاردا قالمیشدار. ایگیدلیک، قهرمانلیق و س.

^۱ - م. عادیلوف، ز. وئردیئو، ف. آغاينوا . ایضا حلی دیلچیلیک ترمینلری، باکی ۱۹۸۹ ص -

۲۱

^۲ - ت. حاجیئو، ک. ولی یتو. آذربایجان دیلی تاریخی، باکی ۱۹۸۳ ص ۲۸

^۳ - ت. تانرى وئردیئو. ترک منشائی آذربایجان آنتروپونیم لرینین لینقویستیک تدقیقی دوقتولوق تزی) باکی ۱۹۹۷ ص ۵

آذربایجان شخص آدلاری...

کیفیت لرله باغلی آدلاری اسکى اوغوزلار موعین متعدد سونرا عمل لره گوره قویوردولارسا، بیز اونلاری ایندیکی نسیل لره همین عمل ین آرزو سو ایله قویوروق.^۱

اسکى تورکلر آغیللی، بیلیکلی آداملاری مودیریک بیلرک بو آنلایشدان شخصین آدلاندیریلماسیندا ایستیفاده ائتمیشلر بیلگه سوزو بو باخیندان آبیده لرده فعال و داوملى دیر.^۲

آبیده لرده بیلگه سوزو ایله دوزلن بیر سیرا شخص و روتبه آدلاریناراست گلیریک: بیلگه کاغان، بیلگه تامغاچى، بیلگه سوزونون معناسینى داشسیان لئکسیک واحد کیمی قبول اندیلمیشدیر. پروفسور آ. قوربانوون سون ایللرده چاپ ائتدیردیبىي "تورك آنتروپونیم لرینین اینکیشلف دوورو،^۳ دونیادا تورك آدلارى"^۴ کیتابىنى نظردن کىچىرسك آذربایجان ائلجه ده بوتون تورك دونیاسیندا موجود اولموش شخص آدلارینين يارانماسى، اینکىشافى و سیستمى باره ده هر طرفلى ایصال، ایناندیرجى علمى نتیجە لرە راست گلەمك اولار. او دوغرو اولاراق قيد ائدیلرکن ایلک نوبە ده منبع و مأخذلرین دقىق آراشديریلماسى، فاكت لارین مقصده موافقى گرروپلاشديریلماسى آنتروپونوميك سیستمين اینکىشاف سورە جىنин دوورلشديرىلمە سى اوچون علمى پرينيسپ لرین موعین لشديرىلمە سى؛ موعین اولموش باشليجا دوورلرین دوزگون فاكت لار اساسىندا سعجيye لنديريلمە سى هر بيرسيستمين تركىبىنى تشکيل ائدن آنتروپونوميك واحدلارين اطرافى لكسىك - سئمانтик قورو لموش - ايشلم ليينن چۈزمۇنۇن وئرىلمە سى، آنتروپونوميك سیستمين اینکىشاف ديناميكاسى نىن دوزگون قىمت لنديريلمە سى اساس شرط لردىدىر. و بوتون بونلار اون پلانا چىكىلمە لى دير.^۵ داهما سونرا آ. قوربانوو اوزاق كىچىمىشىن توتموش چوخ سايلى تورك خالقلارينين ايرادە و عادت -

^۱- ف. شاهبازلى، تورك آد قويما مدنىتى، AOP ۵، باكى، ۱۹۹۵، ص ۱۵۷

^۲- و. يonus اووا، اورخون يىنى سى آبىدە لریندە شخص آدلارى (خلاصە تز) باكى ۱۹۹۹ ص ۱۱

^۳- آ. قوربان اووا، تورك آنتروپونيم اينكىشاف دوورو باكى، علم، ۲۰۰۰

^۴- آ. قوربان اووا، دونيادا تورك آدلارى باكى، علم نشرىياتى، ۲۰۰۰

^۵- آ. قوربانوو، تورك آنتروپونيم لرى نىن ..... ص ۴-۳

عننه لرینه زنگین تجربه لرینه اویغون تشکول تاپیپ ، عصرلر بوبو ایستیفاده اولونان آنتروپونومیک سیستم لرین فورمالاشماسینی و اینکیشاف تاریخی با خیمیندان اونلارین دورد دوورونو آیدینلاشدیریر. قدیم تورک دوورو، اسلام دینین یا بیلديغی دوور، مختلیف ایسلام دینین محدودلاشدیریلدیغی دوور، میللی تورک آنتروپونیم لرینین وسعتی دوورو. بو دوورلرین هر بیرینی تو تاری فاکت لارلا ایضاح اندیر.

آذربایجان اولدوقجا مورکب بیر بولگه ده یترله شیر. زنگین طبیعی ثروتلره مالیک اولماسی بو توریاغی همیشه دیقت مرکزینده ساخلامیش وطنیمیزی اونا صاحب اولماق ایسته ینلرین چارپیشما میدانینا چئویریلمیشیدیر.

۲۰ عصرین اوللرینده آذربایجان اراضی سینده مختلیف اکسترلینقوویستیک فاکتورلارین تأثیری ایله یارانمیش آد، سوی آد، تیتول، لقب و تخللوص لره دیقت یشتیرمک خیلی ماراقلی دیر.

چئشیدلی اویکولرده (حیکایه) اثرلرده فلتیونلاردا هجو و دئپلیکالاردا آیری - آیری مؤلیف لرین تخیول محصولو اولان بدیعی آنتروپونیم لره گئنیش یتر و تریلمیشیدیر. هنچ بیر شرح وئمه دن همین آدلاردان موعین قیسمی نی نظردن کئچیرک: جناب دلال المولک، آغا جعفر دباغ، اسدی تزه کندسکی، اوستاد علی جاود حامامچی ، قیریشمآل قولو، دهلى میرزه شارلاتان اولمولک، داناباش میرزه ، شارلاتان چولقون دوززو، باقال کریم، چاققال رحیم سوراخانیسکی، بالیق اودان جعفر، دانا بایرام، جیق- جیق فرضعلی، زورنابالاخانیم، قازان کاظم، قویون ناصیر و س.^۱

دیلچیلیک ادبیاتیندا اصلینده عنیری- رئال یازیچی تخيولونون اورونو (محصولو) اولان بئله آنتروپونیم لر پوئتیک آنتروپونیم لر آدلانیر. یازیلی ادبیات دا و فولکلوردا موعین بدیعی مقصده باغلی ایشلر دیر. بئله آنتروپونیملره بدیعی آنتروپونیم لر دئیلیر.^۲

بونلار آدلاندیرما آماجیندان علاوه موعین اوسلوبی اوزللیک لری (قهرمانین اساس کاراكتئرینی، دونیاگوروشونو ایجتماعی حیات دا کی موقعي نی) ده افزوندە عکس انتدیریر.

^۱- ی. پیریشوا موللانصرالدین زورنالیندا اونوماستیک واحدلر باکی ۱۹۹۷ ص ۱۶

^۲- قوربانو. آذربایجان دیلینین اونوماستیکاسی باکی ۱۹۸۸ م. عادیللو. ز. ونردیشوا. ف آغايانو. آیضاھلی دیلچیلیک ترمینلری باکی ۱۹۸۹ ص ۱۶۷

آذربایجان شخص آدلاری...

خصوصی آراشدیرما اویکتینه چئویریلن لقب لر تا اسکی زامان لاردان باشلایاراق دیگر کومکچی آد کاتنقولیپالاری ایله او قدر قایناییب قاریشمیش دیرکی، هم اورتا عصر بیلگین و شاعیرلری، هم ده چاغداش یازیچیلار، تاریخچیلر، ادبیاتشوناسلار حتی بعضی دیلچیلارده چوخ واخت لقب، تیتول، تخلوص و س. ترمینلرینی بیری- بیری ایله قاریشدیرمیشلار. آ. پاشاینیون آذربایجان دیلینده لقب لر آدلی یوکسک لیسانس تزینین لقب لرین آد سیستمینده یئری آدلی بیرینجی فصلینده بو ترمینلرین سرحدی موقایسه یولو ایله دقیق لشیدیریلیر. و اونلارین هر بیرینین آد سیستمیندکی فونکسییاسی موعین لشیدیریلیر.^۱

ز. م. شئته نین لقب باره ده یازیر: "لقب چوخ قدیم کاتنقولیادیر دیگر شخص آدلارینین ژئنتیک منبعی دئر".^۲

ل. قومیلیئو قید ائدیرکی، قدیم تورکلر آوروپا لیلار کیمی دوغولدوقلاری گوندن اولهنه کیمی، عینی آد داشیمیردیلار. تورکلرین آد دهیشمه سی اونلارین توپلومداکی موقعینی عکس ائتدیرمیشdir. اوشاقدن اونلار لقب، گنج لیک ده آد، قوجالیقدا ایسه تیتول داشیمیردیلار.^۳ بو باره ده و. آ. قورلئوسکینین فیکیری ده مارقلی دیر. مؤلیف یازیر: اونلاردا (اوغوزلاردا) اوزون موددت دیرکی، ایکی آد اوزونو گوستیرir: یئنى مسلمان آدی و قدیم سیراوى آد و يا لقب^۴

آذربایجان دیلینین ایضاحلی لوغت ینده لقب مؤعنی بیر سعجیوی خوصوصیتینه و يا باشقالاریندان آیران علامتینه گوره آداما وئریلن غیری- رسمي آد، آیاما کیمی شرح اولونور.^۵

لقب و شخص آدلاری بیر- بیریندن فرق له نیز. اونلارین اوخشار فرقلى یؤنلرینى آشاغىندا کی کیمی گرروپلاشدىرماق اولار.

۱- شخص آدلاری اساس آدلار گروپونا، لقب لر ایسه کومکچی آدلار گروپونا داخيلدیر.

^۱- آ. پادشايف. آذربایجان دیلینده لقب لر باکى ۱۹۸۷

^۲- ل. م. شئتنین. اسلوبا ايمىي ويشى. ايزد روستووسقوقو اوينورست ۱۹۵۶ ص ۶۶

^۳- ل. قومیلیئو دیرونى تورکى م. ناثوک ۱۹۶۷ ص ۲۱

^۴- و. آ. قورلئوسکى. ايزبرانى سوچىشىيا ۱ توم. م. ناثوک ۱۹۶۸ ص ۸۴-۸۳

^۵- آذربایجان دیلینین ایضاحلی لوغتى جىلد ۳. ۱۹۸۳ ص ۲۲۱

۲- لقب لر رسمي آدلار دئييلدير. شخص آدلارى ايسه رسمي
لشديريلن آدلاردى.

۳- هر بير شخصين آدى اولدوغو حال دا لقبى او لمایا دا بىلر.

۴- شخص آدلارى شرطى کار اكتىر داشىير، لقب لر ايسه آداملارين خوصوصيتىنه، داورانىشىنا، خاريجى گورونوشونه، فيزىيکى قوصورونا، نىطق خوصوصيت لرىنه و س. اويفون او لاراق وئرىلىر. سوزله، مفهون سرحدى دئمك او لاركى برابر لە شىر.

۵- شخص آدلارى اينسانا دوغولدوغو واختدان، لقب لر ايسه ختليف دوورلرده وئرىلە بىلر.

۶- هر كس اۋز آدى ايلە بوتون جمعىت عوضولرى آراسىندا تانىنir. لقب لرىن ايسه ايشلە دىلمە دايىرە سى محدود دور . لقب لر ھم موثبت ھم دە منفي معنا ايفادە ئىدىر. اينسان شخصىتىنى تحقىرائىن، آچالدان لقب لر دە واردىر. شخص آدلارىندا ايسه بعضى استثنالار نظرە آلينمازسا بو خوصوصيت يوخدور.

۷- اگر شخص آدلارى ايشلە نمە سيدى او زامان دونيا اهالىسى نىن
ساي قدر شخص آدى او لاردى ، لقب لر ايسه آذيق تشكيلى ئىدىرىدى.

۸- موجود شخص آدلارينىن اساس او زللىك لرىندىن ان باشلىجاسى كىشى و قادىن آدلارينا بولونمه سى دىر. آدلارين آز بىر حىصە سينى كىشى و قادىن اوچون موشتىك ايشلە نن آدلار تشكيلى ئىدىر لقب لرده جنس كاتئقورىپىاسى يوخدور.

لقب لرلە شخص آدلارينىن او خشار جهت لرى آزلىق تشكيلى ئىدىرى:
لقب لرده اصل شخص آدلارى دا آداملارا کنار شخص لر طرفىندىن وئرىلىر.
اونلارين ھر ايكيسي آپيلياتيو و اونوماتيك معنالى سوزلردن (اسم عام، اسم
خاص) عملە گلىر.

آذربایجان دا اصل شخص آدلارينىن بىر حىصە سى بنزە تمە اساسىندا يارانمىشىدىر. بنزە تمە موتىوى اساسىندا فورمالاشان لقب لرده موجوددور.^۱

۱- ا. مکائىل اووا، آذربایجان دىلىنده لقب لر. (خلاصە تز يوكسک لىسانس) باكى ۲۰۰۱
ص ۷-۸

آذربایجان شخص آدلاری...

آذربایجانین دئمک اوilar کی، بوتون بولگه لرینده آیامالار - لقب لر گئنیش یاپیلمیشدیر. فالا باخان زینب، درویش نجف، صوفو حوسین، باشماقچی ملیک، کنچل میر حیدر، کافتار تاغی، لوتو عسگر و ... آنتروپونومیک سیستم ده کومکچی آدلار قوروپونا لقب لردن باشقا تخللوص و تیتولاردا داخلی دیر. لقب له تخللوصون بیر - بیریندن فرقلى جهت لری واردیر. بئله کی، لقب لر رسمي آدلار دئییل، تخللوصلار ایسه آوتونیملره، یعنی تخللوصله یازان شخصین اصل آدی ایله یاناشی ، عینی حقوقدا رسمی لشديریلیر و ایشاک کاراکتر آلیر.

لقب لر آداملارا خالق طرفیندن وئریلیر. تخللوص ایسه شخصین اوز طرفیندن سئچیلیر. لقب لر آداملارا ظاهری گورونوشو، پئشه سی، فیزیکی قوصورو خوصوصیتی ایله علاقه دار وئریلیر. تخللوصلار، باغمسيز معنالی عادی سوزلردن گوتورولور، چوخ مجازی معنا ایفاده ائدیر. تخللوصلار گورکملی شخصیت لره، لقب لر ایسه شخصیت يندن آسیلی اولماياراق هر بئر آداما وئریله بیلر.

عادی موستقیل معنالی سوزلردن گوتورولن تخللوصلرین بیر قیسمی خوصوصی آدلارا چئویریلمیشدیر. واختیله آنجاق تخللوص شکیلینده اولان صابیر، فضولی، شایق، موشفیق، نیظامی کیمی آدلار ایندی آرتیق یوزلرله تورکون اصل شخص آدینا چئویریلمیشدیر. بو چئویریلمه یه سبب همین تخللوصلری داشیانلارین مشهور لاشماسى ، همین ، آدلا تانینماسى و خالقیمیزین آراسیندا سؤیلمه سی دیر. لقب لر ایسه تخللوصلردن فرقلى اوЛАراق شخص آدلارینا چئویریلیر. و اوژون مودت بونلارین اوخشار جهت لری ده واردیر. لقب و تخللوصلرین هر ایکیسى شخص لرین علاوه آدی اولوب ، اونلاری بیر- بیریندن فرقلنديرمك اوچون وئریلیر. تخللوص و لقب لر اينسانين دوغولدوغو گوندن يوخ، موعين بیر دوور کئچديكىن سونرا قبول اولونور.

تخللوص کاتنقوريياسى و آنلايشى باره ده معلوماتا آ. قوربانوون^۱ آذربایجان ديلينين اونومالوژيياسى^۲ كيتابيندا راست گلمک مومکون دور. ق. ممدلينين "امضالار"^۳ كيتابيندا دورد مينه ياخين گيزلى يازيلار گيزلى امضالارلا - تخللوصلرله وئریلمیشدیر. بو هم ده اوندان ايرهلی گلير دى کى،

^۱- آ. قوربانوو. آذربایجان ديلينين اونومالوژيياسى، باكى، ۱۹۸۸، ص ۲۴۶

^۲- ق. ممدعلى. امضالار، باكى ۱۹۸۸ ص ۱۲۰

چیخیش ائتمک قورخولو ایدی. بعضأ عینی تخللوصله بیر نئچه مؤلف ژورنال صحیفه لریندە چیخیش ائدیردی. عینی آدامین چئشیدلی واخت لاردا آیرى- آیرى تخللوصلرله يازيلار وئریلیردی: ملانصرالدین، هوپ- هوپ، هر دم خیال، قیزدیرمالی، آغلار، گوله بین، عمۇ قارداش اوغلو، قارینقولو، بوينبوروق، لېلبى، يالانچى، زلى، ھامبال، بامبىل، زېرقولو، خوجابى زوزك، بىھوش، دېغىرۇلى، آناش، قورباغا، ناخوش، دېتدىلى، مشدى سېرىمقولو، ساغ ساغان، قاناجاقسىز، ياراماز، جىن بھلول، طبىب، ھمشەرى، قوقولوق، جەھەرە چى و س.^۱

کومكچى آدلار کاتقۇرۇيیاسىينا داخىل اولوب اينسانلارا وئريلەن آدلاردان بىرى ده تىتوللاردى. تىتول اصطلاحى لانىن منشائى سۆز اولوب معناسى روتبه (درجه)، فخرى آد دئمك دىر. خوصوصى آدلار قوروپونا داخىل اولان تىتول آذربایجان دا چوخ گىنىش اىشلە نمىش و ايندى ده اىشلە نمك دەدىر. لاکىن تىتول لار تارىخاً دەيىشىر، يېنى لە نىز، آرخايىك لەشىر. تىتول آدلار ۲۰-عصرىن ۱ روبيىنە قدركى دووردە يارانمىشىدیر. همین تىتوللاردان بعضى سى ايسە لقب كىمىمى اىشلە نىب. اۋز ايلكىن معناسىنى ايتىرمىشىدیر. روحانىلارين روتبه لرینى بىلدىرەن تىتول سوزلەر حال حاضىردا اۋز ايلكىن معناسىنى ساخلاماقدا اكتىرىت تشکىل ائدىر. تىتوللار لقب لرین يارانماسىندا آز اىشلە نسە اصل شخص آدلارى نىن فورمالاشماسىندا داها چوخ اىشتراك ائدىر. بو تىتوللارلارين موثىت موتىولرى ايفادە ائتمەسى ايلە باغلى دىر. تىتوللار شخصىن جمعىت دكى موقعيىنى لقب لر ايسە شخصىن ھەننسى بىر خوصوصىتىنى بىلدىرير و معلومات وئرير.^۲

بىر چوخ ادبىيات لاردا و مطبوعات اور قانلاريندا خوصوصىلە ده موللا نصرالدین ژورنالىندا: مشدى، كربلايى، خان، بى، ميرزە، آغا، سيد، و ساير. تىتوللار داها چوخ اىشكى اولموشدور. مثلاً كربلايى نجف قولو، مشدى فار، ميرزە موسىون، شيخ جعفر، سيد ابراهيم آغا و س.

آغا، خان، بى ايلە باغلى دا چوخ آدلار واردىر. مثلاً آغا داداش، حسن آغا، فتحعلى خان خوسىكى، ستارخان، عيسى بى، آزادبى و س. عومومىتلىك آنتروپونىم لر بارە ده سوپىلە نىلن ان نىمونە كىمىي وئريلەميش آدلارى اساس

^۱ ل. پېرأيتو، مولانصرالدین، ژورنالىندا اونوماستىك واحيدلر، باكى ۱۹۹۷، ص ۱۶

^۲ آ. ميكائيل او، آذربایجان دېلىنده لقب لر. (تىخولاصلەسى) باكى ۲۰۰۱ ص ۹

گوتوره رک دئمک اولارکی کلاسیک صنعت کارلارین بدیعی لئکسیکاسینین احاطه لی و دریندن اویره نیلمه سی همین صنعت کارلارین پارادیجیلیق کیفیت لری ایله یاناشی ، بوتولوک ده میللی ادبی دیلین لوغت ترکیبینی ، اونون اینکیشاف دوورنوی دقیقلشدیرمه يه بو دوورلرین تاریخی منبع لرینی موعین لشديرمه يه کومک اندیر. ائله بونا گوره سون دوورلرده هم آذربایجان (تورک) دیلینین ، هم ده بو دیلی زنگینلشدیرن و گوزللسه دیرن یازیچی و شاعیرین آنتروپونیماسی نین اطرافلی تدقیق و تحلیلینه علمی ماراق آرتیر. دیلچی لیین بو ساحه سی خوصوصی علمی آکتو الیک کسب اندیر.^۱

بدیعی اثرلرده صورت لره وئریلن آد، ایلک نوبه ده یازیچی نین همین صورته موناسیبته ایله بیر باشا باغلی دیر. آ. آخوندوو دوغرو اولاراق یازیرکی، شخص آدلاری بدیعی اثرلر اوچون موعین معنادا حاضیر ماتریالدیر. داها دوغروسو، آدلارین موعین قوروپو موثبت صورتلره باشقان قوروپا داخل اولانلار ایسه، دئییک کی، يالنیز منفی صورت لره وئریلیر.^۲

دیلیمیزده موجود اولان بوتون آنتروپونومیک واحدلری خوصوصیله لقب لری نظردن کچیرسک، سوزلرین آپیلیاتیو معناسی ایله لقب لر آراسیندا ایلگی نین اولدوغونو گوره ریک . بوتون قوروپلاردا لقب لرین یارانماسی اوچون ایلک ماتریال عینی دیر ، عومومی و اوژه سوزلر. اونا گوره ده هر قوروپ دا آپیلیاتیو و اونوماستیک لقب لر موجوددور . اونو دا قید اندک کی، آذربایجان دیلچی لییندە لقب لرین لئکسک- سئمانتیک خوصوصیت لری بیلگین لریمیزین دیقتینی جلب اندیر و اونا چئشیدلی یؤنلردن یاناشمیش ، چئشیدلی لئکسیک- سئمانتیک قرروپلار موعین لشديریریلمیشلر.^۳

۱- حمزه یوا، اوزئیر حاجی یثوین اثرلیندە آنتروپونیم لر. (تزمینه سی)

۲- آخوندوو. دیلین استئتیکاسی. باکی ۱۹۸۵، ص ۱۳۲

۳- قورسانوو. آذربایجان دیلینین اونومانولوژیسی باکی ۱۹۸۸، ص ۲۲۹. م. عادیلوو، پاشایتو تخللوصلر، لقب لر، آمضalar، ترمئنی، ترمئنلولوژی مسئله لری باکی ۱۹۸۷ ص ۲۴، م. چوبان اوو اونجه کی قایناق ص ۱۰۴ ، پیرایتوا- یاباخ ص ۱۷ یونوس اوواپا باخ ص ۳ - میکانیل اوایا باخ ص ۱۳-۱۲ - تائزی وئردی یئوا یا باخ ص ۱۱۴-۱۰۹ - قولوینوا باخ ص ۱۴۵-۱۳۵

آدلارین چکدیمیز بو مؤلیف لرین اثرلرینده شخص آدلاری ، لقب لر، تخللوصلر، تیتوللار، آیامالار و باشقا نوعو لر باره ده گئنیش ، اطرافلی بیلگی لر و بیلیم سل چوزوم لرین وئریلدیینی نظره آلاراق اونلاری بیر داها تکرار ائتمەمك اوچون ماراقلی اولان بعضى مقاملار باره ده اوئرى ده اولسا فيکير سوپلەمەيىي مقصده اویغۇن حساب ائدىرييک.

سون ايللرده آنتروپونيميك سوزلوك لرین اورتايا گلمە سينين بويوك علمى و عملى اهمىتى واردىير. بو جهت دن آ. قوربانوون، ب، عابدوولە يئوين، او. ميرزىئوين، ن. منمد على نين، ر. حبىب لى نين، آ. باغيرون و باشقلاارينين اثرلرى^۱ دېقتى جلب ائدىر. آنتروپونيميك سوزلوك لرین اونملى بير چىشىدى شخص آدلارى سوزلوبودور. شخص آدلارى لوغتىنده ايمكان داخيلينىدە ماترياللار تام شكىل ده احاطە اولونمالى دير. كىشى و قادىن آدلار عومومى سياھى دا وئيرلسە اوندا كىشى و يا قادىن آدى اولماسى قيد اولونمالى دير. سوزلوك مقالە سينىدە اليفبا سيراسى ايلە دوزلמושش آدلارين معناسى، منشايى، عادى دانىشىقىدا ايشله نن قيسا و عزيزىلە مە فورمالارى، واريانىت لارى گوسترىلىر. بوردا آدىن معناسى (هانسى سئمانтик قىروپاداخىل اولماسى : (أئتنو آنتروپونيم، توپو آنتروپونيم، فيتو آنتروپونيم، زوو آنتروپونيم وس.) ترکىبى (تك گلمە لى، چوخ گلمە لى) اولماسى بو و يا دىيگر نيطق حىصە سينىدن عملە گلمە سى ده گوسترىلە بىلر. باشلىق سوز كىمى آدىن رسمي فورماسى ادبى دىلده ايشلهن واريانىت اساس گوتورولور.^۲

اونودا قيد اندك كى، آدىن مشهور داشىيچى سى وارسا همين شخصيت حققىندا بىلگىنин وئيرىلە سى فايدالى اوابىلر. دىليميمىزدە بير سира شخص آدلارى وار دىركى، اونلار ھم كىشى، ھم ده قادىن آدى كىمى ايشله نير. بئله آدلار موشتىك آدلار حساب اولونور. بير آدىن ھم كىشى ، ھم ده قادىن آدى كىمى ايشله نمه سى چاشقىنىلىغا، دولاشق ليغا سبب اولور. بونا گورە ده بئله آدلار لوغت لره سالىناركىن اونلارين معناسى نظره

^۱- باخ بوتون آدى چكىلن مؤلليف لرین اثرلرینه مثلا آ. قوربانوو، او شاغانچە آد سئچمە لى باكى، ۱۹۹۳ / و.....

^۲- ر. حبىبلى. اونوماستىك لوغت لرین عملى - نظرى اساسلارى و تطبيقى پرنىسيپ لرى (تىز خلاصە سى) باكى ۱۹۹۸-ص ۳-۶

آلینمالی، قادین آدی کیمی استفاده اولونماسی دقیق لشديريلمه لى دير. توپلومون هر بير عوضو اوچون آد موهوم اوئنم كسب ائدير. آد - عادت عننه لريين سوز واسيطه سيله عكس انديلمهسى شكلينده اورتايما چيختمىشدير.^۱ اسکى تورك (آذربایجان) تاريختىنده و مدنىت ينده آنتروپونىملرىن يئرى وار. اسکى آذربایجان آد سىستمى عمومى تورك آد سىستمى نين تركىب حىصە سى اولماقلاء، ھم ده اوزونه مخصوص سعجىه داشىپير. اولوسوموزون اۇلمىز آبيىدە سى كىتابىي دده قورقود دا بو يېۇن اوزلىك له آيدىن گورونور. بو داستانىن يارانماسى نين قايىناقلارىندان اوغوزنامە لره (بويلارا) ائپوسا، نهايت كىتابا چىويريلمه سى نين بير بير سىرتى ده بو داستان داكى اينسان قبيله آدلارى ايله باagliى دير. همین آدلار قدىم آذربایجان (تورك) اوغوز عايلە، قبيلە، نسىل، طايغا بير ليك لريين آدلارىندان، بونلاردا اسکى ايناملاrdان، عادت عننه لردىن توره مىشدير. اسکى آذربایجان آدلارىنىن داخيل اولدوغو اسکى تورك آنتروپونىم لريين بير چوخ جهت دن موحكم مونوليد سىستمى اولموشدور. بورا بو و يا دىگر ياد آدلارдан اونوماستىك واحدىلردىن هئچ نه داخيل اولا بىلمە مىشدير. بو اونونلا باagliى ايدى كى، اسکى آذربایجان (تورك) عايلە لرى سىخ حال دا ياشايىپ، پوزولماز داخيلى بىرلىك مالىك اولوب لار. اونلارين سوی - نسىل باشچى لارينا و اولو ايناملاrinna صداقت لرى قانون سویه سىنده قبول ائدىلىپ، البتە، قووهوم بىرلىك لر آراسىندا داخيلى ناراضى ليقلار، بير - بىرلينde اوستون اولماق جهدلىرى، تورپاق، مولك موبادىله سىنە و موناقىشه لرى ده آز اولمامىشدير. لاكىن بونلار قبيلە - سوی باشچى سينا و اولو اينسانلارا صداقت حدينى اوتوب كىچمە مىشدير. اونو دا قىد اندك كى، اىسلامى آدلار اوزون مودت آذربایجان (تورك) آدلار سىستىmine داخيل اولابىلمە مىشدير. اىسلام دينى آذربایجان اوغوزلارى طرفىنiden رسمي دين كىمى قبول اولوناندا دا اونلارين ازلى تانرىچىلىق ايناملاrinna و عادت لريينه بىگانه اولمامىشدير. اىسلام دينى قبول ائدىلركن آذربایجان دا اونا عكس، دوشمن دين، تانرىچىلىق دينى دئىپيل، خرىستيانلىق اولموشدور. اونلار تانريا عينى واخت دا ھم تانرى، ھم ده الله دئمىشلر. دده قورقود قهرمانلارى دين ايچىنده دين بسله ميش اولورلار. اىسلام دينى ايناملار قوروماق و يايماقلاء اوود سئورلىين اىسلام دا

^۱ ن. بنى يئو. جوغرافى آدلار (ايضا حللى لوغت) باكى، ۱۹۸۲، ص ۱۶

اعتیراچ اویادان بعضی ظاهري دامغالاري يادا دوشور، تانريچيليقا اساسلانان باشلانغىچ ايدئيا ايله اوبراز شكلىنده خاطيرلانيز. (اور تاجيم اوغلول، گثيرىم گون اوزتاج، آنام قابا آغاچ، آتام قاغان آصلاندىز، قورد اوزو موبارك دير، آغ سونقور قوشونون اثركە يىيندە بير كوكوم وار و س.) كيتابى دده قورقود آنتروپونيم لرىنinin بىلا واسيطه تانريچيليق ايناملارى ايله باغلىيلىغى اونلارين آذربایجان دا، مهاجرت لردن آسيلى اولماياراق ازلدىن موجود اولدوغونو سوileمه يه اساس وئير.

هر هانسى بيردىلىن تارىخى نىن اوپرە نىلمە سىندە اونون يازىلىي آبىدە لرى مستنى اۇنمه مالىك دير. چونكى دىلىن داھا قدىم فونوتىك، لىكسيك و قراماتىك اوزللىك لرى خالق دانىشىق دىلىنيدە، شىوه لرده قورونوب قالابىلدىبى كىمى، يازىلىي آبىدە لرده ده اۇز عكسىنى تاپىر. مەمض بۇ باخىمدان، اسکى تورك يازىلىي آبىدە لرىنinin اونلاردا قورونان آدلارىنinin اونوماستىك واحدىلرىن، ايلك نووبە ده آنتروپونيم لرىن آراشدىرىلماسى تارىخىنinin اوپرە نىلمە سى ده ان واجىب مسئىلە لردىدىز. اسکى تورك يازىلىي آبىدە لرىنinin اونوماستىكاسىنى آراشدىرىماقلا چاغداش تورك دىللرىنinin اونوماستىك سىستىمى نىن آيرى - آيرى قاتلارىنى موعىن لشدىرىمك آيرى - آيرى تورك دىللرىنيدە كى اونوماستىك واحدىلرىن ايلكىن فورمالارىنى بىرپا ائتمك مومكۈندۈر.^۱ بويوندىن ده قدىم آبىدە لرىمېزىدە قىد اولۇنمواش شخص آدلارىنى كىچىرمە يى، اونلارين هانسى آردىجىللىقلا ياراندىغىيىنى آچىلاماغى دا اوئن پلانا گتىرىر. اسکى آذربایجان شخص آدلارىندا چوخ آدلilik شخصىن مشهورلوغونو شرط لنىدىرىمىشدىز. مثلاً دده قورقوددا بايندىر خان و قازان خان بويونىدا كى خان و بى لرىن ھامى سىنinin آدلائى، روتىپ لرى، تىتوللارى چوخدور. اونلار موراجىعت چوخلۇ آد و يا تىتولارين سادالانماسى ايله اىزله نىز. مثلاً قازالىق قوجانىن اوغلو يىئىنگ بايندىرخان، قام، قام اوغلو بايندىرخانا، خانلارخانىنا، اولكە لرىن شاهينا، خاقانينا اونون ائل اىچىنيدە بىللى تانينىما علامت لرىنى اوزل افتخارلا سادالاياراق موراجىعت اندىز. آدلارى صباح ساپا يئرده دىكىلىنده آغان ائولى آطلاس ايسە ياپىلاندا گؤى سايوانلى.... يىئىنگ دئمك اىستە

۱- ق. قولىئو. قدىم تورك اونوماستىكاسى نىن لىكسيك سىماتىك سىستىمى (تىز خولاصە سى) باكى ۲۰۰۳ ص ۳

بیرکی منیم خاقانیم من بیلیرم کی، سن کیم سن و هانسی علامت لره تاینشنسان. خالق نه اوچون سنین سوزونو قانون ساییر.

اورخون- یئنی سئی آبیده لرینده کی ایگیدلیک قهرمانلیق آنلایشی ایله باغلی شخص آدلارینی کیشی آدلاری تشکیل اندیر. بئله آدلار ، اساساً ایکی کلمه دن عبارت دیر. بو آنلایش آدین ایلکین کلمه سی اولان آلب (قوچاق)، (دویوشکن)، (ایگید)، (قهرمان)، سوزلرینین دیگر آدلارا یاناشماسی ایله فورمالاشمیشdir. آلب اورونو، آلب سالچی، آلب ائتمیش ، آ. رجب اوو آبیده لردکی آلب اورونو ایفاده سینی آل شکلینده اوخویانلارین (س.ی. مالوو) عکسینه اولاراق بئله آچیقلاییر: اسکی تورک قبیله لرینین دیلینده چژوخ واخت آدلار جمع شکلچی سیز یازیلسادا جمع معنasi وئریر. بورادادا آلب اورونو آلبانلارین (نهنگ لرین)، ایگیدلرین بایراغی دئمک دیر.^۱

آبیده لرده گوجلو، قودرتلى آنلایشلارینی اوزونده عکس ائتدیرن ائركین شخص آدى ماراقلی دیر. تورک ديللرینین اینکیشافی سوره جینده بو آدین قورولوشو- سئماناتیک کومپوننت لرینده موعین دیشیکلیک لر باش وئرمشیدir. آدین ارک فورماسینا گوج قوووه آنلامیندا اسکی منبع لرده، قودرت ، نوفوذ، ارک آتلامیندا سوبای ، اولنمک واختی چاتمیش ، نیشانلی اوغلان آنلامیندا، اوزگورلوك، کیشیلیک، معناسیندا و سئماناتیک چالاردا راست گلمک اولور.^۲

آبیده لرده جسورلوق ، ایلملزیک، مغورو لوق آنلایشی ایله باغلی اولان شخص آدلاریندان بیر چوخو اوز سوزونون اشتراکی ایله فورمالاشمیشdir: اوز بیلگه آلت تورنا ، اوز بیلگهع وس. بو آدلارین ایلکین کلمه سی اولان اوز سوزونون بیر چوخ معنالار دا (دره، واحدی، اوزه ک) ایشله ندینینی گوسترن تدقیقاتچیلار هم ده همین سوزون ایگیدلیک، جسورلوق ، ایلملزیک معنالارینی احتوا ائتدینینی گوستیرلر.^۳

گوجلولوك، بويوكلوک آنلایشلاری ایله باغلی شخص آدلارینین بیر حیصه سی آبیده لرده قارا(کارا) آپیلیاتیوینین ایشترانکی ایله عمله گلمیشdir. کارا آپیلیاتیوی اسکیتورکلرین، آبیده لرده ایشترانک ائدن

^۱- آ. رجبلى ، ى مەد اوو، اورخون يېنى سئی آبیده لرى باكى ۱۹۹۳ ، ص ۲۴۵

^۲- ۋ. یونوس اووا، اورخون يېنى- سئی آبیده لرینده شخص آدلارى باكى ۱۹۹۹ ص ۹-۱۰

^۳- باخ نمره ۴۹ ص ۲۱۸-۲۱۹

شخص لرین (بارق، بولوک، جور، یازماز، یاش، کان، سنیر) گوجلو قودرتلى بويوك اينسانلار اولدوغونو چاغداش نسللره چاتديرير. کارا بولوک تركيب لى شخص آدینين ايکينجي حيصه سى اسکى تورك ديللریننده بوجاق، آيرى- آيرى يئر، بولوک معنالاريندادير. بولوک سوزو هم ده بولاک (بولاق) سوزونون ايلكين آهنگ اوغونلوغو ايله قيده آلينميшиدير.

كارا بارس تركيب لى شخص آدینا کارا -- گوجلو، قووتلى، بارس ايسه بير معنالاريندادير. بورادا بنزه تمە يولو ايله سئمانتيك دئفرانسياسييا باش وئرميش و کارا بارس يعني گوجلو بير معناسييني داشييان شخص آدى يارانميшиدير.

يوكسك ليك، بويوكلوک ، اولولوق، موحتشم ليك و كوباريق آنلايشلارى ايله باغلى شخص آدلارى اوروک، بق، اور، سوزو اسکى تورك سوزلریندن بيرى دير. كوكون سئمانتيكاسى يوكسک ليك، هوندورلوک، قالخماق معناسييندادير. پروفسور ت. حاجيئو اسکى سومر شهرى اولان اور كلا Urukla اورخون يئنى سئى كيتابه لريندكى اورك به گى مقاييسه ائدرك دوغروا اولاراق يازيركى ، بو سوز (اوروک) تورك ديللریننده قديم دن گئنيش اوچوده ايشله نير. اور يوكسک ليك، تدریجاً يوكسلن يئر، هوندورلوک قالخما، سوزدكى- اوک (اوچ) ائلمىتى فعلدىن آددوزلدىن شكىچى دير.^۱

ت. حاجيئواور- باو ur-Bau آنتروپونيملىرى حاققىندا يازىز:

اور باۋو يئنى ائرادان اول ۳ مين ايللىك ده اولكە نين سياسى يوكسە ليشىن تامىن ائدن دوولت باشچى سى نين آدى دير. بو سوزون بيرينجى حيصه سى (اور) بويوك اولو، آنلاميندادير. ايکينجي حيصه سى تىتول مراميندا ايشله نن باي سوزو دور.^۲

ياخشىليق، خيرخواهلىق آنلايشينى ايفاده ائدن شخص آدلارى. اسکى توركلىر آد سئچمه ده ياخشىليق، خيرخواهلىق كىمى معنوى ائتك اوزللىك لرينى ده نظره آمنشدير. يقين چور آدیندا بو آنلايش اوز عكسيينى تاپميشدير. چئشيدلى منبع لرده جوربه جور فونوتىك گورونتولرده موشاهىدە اولونان يئگىن (يقين) سوزو آبيده لرین ديليندە ياخشى اوجاليق، گوزهٔل و س. معنالاردا استفاده اولونموشدور.

^۱- توفيق حاجى يئو. ك. ولى يئو آذربایجان دىل تارىخ باكى ۱۹۸۳ ص ۲۸

^۲- باخ نمره ۵۲

خوشبخت لیک، سعادت آنلایشی ایله باغلى شخص آدلاری . بو آنلایش تورک سوزو اولان کوت (قوت) تاریخاً تانرى كوتوكىمى ايشله نمیش ، سونرالار تیتوللاردا تیتول ایفاده اولونان آنتروپونیم لرین ترکیبیندە تعین اندیجى كلمه لردن اولموشدور. اسکى تورک لرده بويوك نوفوذ ، شخصیت کیمی تانینان بیلگە كاغان مودیریکلیبی ایله تاختا او تورموشدورسا، اونون يئریندە اوغلو بیلگە كوتلوغ تاخت - تاج صاحبی اولاندا تانرى خان تاجى دار آدينا لايق گورو لموشدور.

اینام و اعتبار آنلایشلى شخص آدلارى ایله باغلى اسکى تورکلر اینانیلمیش، سیناقدان چیخارمیش، اعتبارلى آداملارىن آدینىن اولینه اینانچ لئکسیك واحدینى علاوه ائتمىشلر. اورخون - يئنى سئى آبىدە لریندە بو سوزلە باغلى خىلى شخص آدلارى موجو دور. اینانچو آلپ، اینانچو بیلگە، اینانچو چىكلی، اینانچوچور، اینان اوغراج^۱

اورخون يئنى سئى تورکلرینين آد سیستمی اورتا عصرلر تورکلرینين آد سیستمی ندن کیفایت قدر فرق له نير. فرق لرین ان باشلىجاسى بو آبىدە لرین دىلیندە آلينما شخص آدلارینين چوخ آز ايشله نمه سى دير. آبىدە لرده ايشله نن آلينما آنتروپونیم لرین دئمک اولاركى، هامىسى تورکلرین دئییل، باشقما اولوسلارىن نومايندە لرینين آدلارى دى. اسکى تورکلرین مدنى - سیاسى ايللىشكى ده اولدوغو چىن، سغد، تبت و باشقما خالقلارا منصوب اولان شخص لرین آدى محض بو سبب دن آبىدە لرین دىلیندە قىسمًا ده اولسا تورکلشدىريلره ك ايشله دىلمىشدير. چان (چىن دىلیندە) آشوك / سوك (سغد دىلیندە).

آبىدە لرده هم آييريجا كوتلوغ، هم ده كوتلوق باغا تاركان، كوتلوق اورونو، كوتلوغ جىگىسى شخص آدلارى ایله ده قارشىلاشىرىق. ل. قومىلىئۇ بىلدىريركى تورک (دىللریندە) تارىخىنده قوتلو آدى سر كرده و حوكمدارين چوخ بويوك خىدمت لرى اولموشدور.^۲

کوت اسکى سوز كوكىمى گويون روحو، گويدن گوج آمىش روح، گويدن گوندريلن وجود آنلایشلارينى بىلدىرير. بىر سيرا آراشدىرمالاردادا

^۱- باخ و. يonus او. اورخون يئنى سى ... ص ۱۳

^۲- باخ و. يonus او اورخون يئنى سى ... ص ۱۳

قوت سوزونون خوشبخت، سعادت، خوشمرام، اوغرولو و س. معنالاردا ايشله نديينى ده گوسترمىشدىر.^۱

اسكى تورك ديللارينده قوتلوق باغا تارخان، قوتلوق باييتمىش، قوتلوق بى، قوتلوق بوجا، قوتلوق بئرلت، قوتلوغ اوغول، قوتلوق تىمير، قوتلوق تونا كيمى شخص آدلارى^۲ سادالانير. بو آدلاردا كوتلوغ سوزو ايلكىن طرف كيمى تعين اندىجى رول اوينايير.

كوتلوغ باغا تاركان شخص آدى نين تركىبىنده كى تار(تر)- تميز آنلامىنى صاف، تزه و كان- خان معنالاريندا اولوب، صاف خان آنلامى ايفاده ائدير. بو تولوك ده بو آنتروپونيم گويون گوندردىگى كىشى، طايقا باشچى سى، تزه خان آنلامىنى وئير.

بو شخص آدى نين تركىب يندكى باغا سوزو قبيله، طايقا، نسيل، تيتول، روتبه بولوك، قررۇپ، دسته، طايقا باشچى سى و س. آنلاملاردا آچىقلانمىشدىر.^۳

ايل ، اولوس (خالق)، اولكە، دوولت آنلايشلى شخص آدلارى. ايل سوزو هم ده ايل فورماسىندا آبيدە لرين ديلينده چوخ ايشله نمىشدىر. ايل توغان ، توتوك ائلچى چور و س. فيكىريمىزجه آنتروپونيم لرين تركىب يندە اولان بو سوز سئمانتىك جهت دن ائلينه، خالقينا صداقتلى اولان كيفيت لرى ايفاده ائتمىشدىر.

زونيم لر (حيوان آدلارى) اساسىندا فورمالاشان شخص آدلارى. بارس سوزو زونيمى بو باخيمدان سعجييى دير: بارس كان ، بارس اورونو.

بارس سوزو قدىم تورك ديللارينده به بير (بېر)، قارا پلنگ معناسيىندا ايشلنمىشىدىر. بارس بى آنتروپونيمى باره ده عومومى فيكىر بئله ديركى، بو آد ايگىدىلىك موتىوى اساسىندا فورمالاشمىشىدىر. بارس سوزو روسلارين سوى كوكوندە اۋز عكسىنى بار سوکوو سوى آدىندا تاپمىشىدىر. بو آد تورك ائلى اولان اولو بارسوك و كىچىك بارسوك دان يارانمىشىدىركى^۴ بو گوندە ده اورتا آسيادا ياشامقادادىرلار بىر داها روسون كوكوندە تورك ژن ده يىشكىلىيى فاكتا چئويريلير (كوجورن).

۱- باخ: ن. آ. باكىخانوو روسكى فامىلى توركى پريىخوزدنى م. نونىكا ۱۹۷۹ ص ۲۰

۲- باخ: ن. آ. باكىخانوو روسكى فامىلى توركى پريىخوزدنى م. نونىكا ۱۹۷۹ ص ۲۰

۳- باخ: آ. رجبلى . ئ. اورخون يېنى سئى..... ص ۳۴۸

۴- باخ: اى. جعفر سوپىلو. توركىلر روسلارين سوى كوكوندە باكى ۱۹۹۵ ص ۵۴

بوری Bori شخص آدی نین ايشله نمه سی اسکی تورک ميفولوژی سينده گئنيش يئر توتان قورد توتئمیندن خبر وئير. بللى ديركى ، اسکى تورکلر قوردا هميشه مقدس قوتىالى ، توخونولماز وارلىق كيمى ياناشمىش اوز منشالرىنى قوردلارا باغلامىش، بونونلا ايلگى لى بوز قورد داستانى، افسانه سينى ده ياراتمىشىدىر. ٧- عصره آيدى اسکى تورک اويفور آبىدە سينده قورددان سود امن اوشاغىن داش اوزرىنده تصویرى تورک مدنىتى تارىخىنده ميفولوژى گوروشلىرىنده بو حيوانىن يئرى باره ده آيدىن دوشونجه يارادىر. توكيو و يما توركوت آدلانان تورک خاقانلىغى آنتروپونيماسىندا دا بؤرى لىكتىمىنە راست گلىزىك. باشقابير منبع ده بؤرى جاناوار ، قورد معناسىندا ايشله نمىش و ايندى ده بعضى تورک دىللرىنده ايزىنى ساخلايان قدىم سوز دور.

چىن دىلىيندە فولى (Fuli) شكيليندە دير. موجود آراشدىرمالاردا بؤرى نين (بوز قورد) اوغۇزو قىيچاقلاردا خىلاصكار، اجداد، حامى، يول گوسترن و س. معناalarدان بىت اندىلىرى.^١ بوتون بونلار بوز قورد اوبرا زىنن ايلكىن قاتلارىندا تانرى اوغلو موتىوبىنин آراندىغىلى گوسترىر. آبىدە لرده شان - شوهرت آنلايشلى شخص آدلارى دا واردىر. مثلاً چاب سوزو اسکى تورک دىلىيندە شان - شوهرت دئمك دير. شاتون آدلى بير شخص (چاب شاتون) بو حورمتى قازانمىشىدىر. كولوك سوزو ده شانلى ، شوهرتلى، مشهور معناسىندا دير. بو سوزلە باagli بير نىچە آنتروپونيم فورمالاشمىشىدىر: كولوك kuluk آپا، كولوك سانون ، كولوك چور، كولوك توغان و س.

ر. ق. آخمىتىيانوو گوسترىركى، تورک دىللرىنده پىشىككىمiler عايىھ سى نين اويمىرى آراسىندا بارى سوزو داها گئنيش وسعت تاپاراقد چىشىدىلى فونوتىك واريا نتىلاردا مثلاً: بار، باروس، بورس، باس ، مار، مارس، ماس، پار، پارس، ايربىس و س. موجود اولموش و بېر، پلنگ، هپاردو واشاق معناalarىندا ايشلىنمىشىدىر.^٢

^١- ز. و. توغان اوغوز داستانى رشيد الدين اوغوز نامه سى ترجمە و تحليل استانبول ١٩٧٢

ص ١٣٤

^٢- ر. ق آخمىتىيانوو، لىس ، دىرسو، بارس او توركى (اتيمولوژى) سى ١٩٨٠ نمرە ٥ ص

٩٢-٩٣

شخص آدلارینين بعضى لرى حربى روتىه لرلە و درجه لرلە ايلگىلى دير. بواحاقدا آراشدىرجى لارين مارقلى فيكيرلرينى ده قيد ائتمە يى مقصده اويفون حساب ائدىرىك. اورادا قيد ائدىلىرىكى، گوى تۈرك دوولتىنин تاختىينا اوتوران كاغان - خاقان اونون آروادى كاتون - خاتون آدلانىر. دوولتىن ايداره سى ايکى قولابولونور: دولتىن باتى بوداغىنىي ايداره ائدن آدام يابغو (عرب منبع لريندە جىبۇ) شرق قولونو ايداره ائدن آدام شاد آدلانىر . خاقانىن اوغوللارى تىكىن (شاھزادە) آدلانىر. اونون آروادلارينا ايسە كونچوی دئيرلر . خاقاندان سونرا ان بويوك روتىه خان آدلانىر. بىلە بىر فيكىرده موجودوركى يابغو و شاد اولكە نىن باتى و دوغۇ قوللارىنى ايداره ائدىنلە يوخ، تؤليس (يابقو) و تاردوش (شاد) قبيلە لرينىن باشچى لارينا وئيرىلن آدلادىر.

ان بويوك روتىه چور آدلانىردى . اوندان كىچىك اولان حربى روتىه سنون ياخود سانون سايىلىر. بو سوز چىن دىلىنندن گوتورولموشدور. ڇنرال دئمك دير.

جو سوزو آبيده لرده هم شخص آدى، هم ده حربى روتىه آدى كىمىي ايشلەمنشىدىر.^۱ آبيده لرده هم شخص آدلارينا هم ده توپونيم لره راست گلەك اولور. مثلا: سالور قازان كىتاب دده قورقۇد دا بىلە كاراكتىزىزه اولونور: بىر گون اولاش اوغلو، تولو قوشون ياوروسو، بىزە مىسىگىن اومندو، آميىت سايىنون آسلانى، قاراچوقۇن قاپلانى، قونور آتىن يىھ سى، خان اوروزون آغاسى، بايندير خانىن كويگوسو، قالىن اوغوززون دوولتى، قالماش اىگىد آرخاسى سالور قازان يېرىنىدىن دورموشدو. بونو بىر قدردە آچماق اىستىرىدىك. قازان خانىن اوغوز سوپىلو، حتى اىچ اوغوززان اولماغانى باخىمېندان، بىرە يىن دىلى ايلە اىچ اوغوز هم ده قازان اوغوز آدلاندىرىلىر.^۲ قازان خان هم ده اوغلودور. تارىخى اولاش قبيلە سى قىچاقلارين بىر قولو اولموشدور. بونو قدىم روس سالنامە لرى ده خبر وئىر. ulaseic اولانىچ آدى ايلە وس. قازان خان اولاش اوغلودورسا، اوغوز دئىيل، قېچاقدىرىمى؟ بوسو آلين جاوابى دا اوزاق اينام دا آشكارلانىر. قازان خان اولاش اوغلو كىمىي اولو ايشىغىن - گونشىن اوغلودو. يعنى او اوغلودور - آذربایجان

^۱- ا. رجىلى ، ئى محمدداوو. اورخون يىنى سئى آبيده لرى باكى ۱۹۹۳ ص ۲۷

^۲- كىتابى دده قورقۇد باكى ۱۹۸۸ ص ۴۷

آذربایجان شخص آدلاری...

اوجلودور. آذربایجان دا صابیرآباددا اولاش کندی وار (بو آدا گونئی آذربایجان دا راست گلمک اولور. کوچورن). قازان خان بایندیرخانین کوره کبی، اوغول عوضی دیر. اوروز *uruz* کیمی او ایگید اوغولون آتاسی دیر. قازان خان اوغوز ائلینین دوولتی دیر. یعنی أغیل، ذکا صاحبی دیر. نهایت، قازان خان آمیت سویونون آسلانی دیر. یعنی مرحمت گوسترن نسیل دن دیر. قازان خان آدی تاریخین آل چاتماز چاغلاریندان ببری دیر. قازان خان آدینا آذربایجانین بیر چوخ یئرلرینده توپونیم لرین ترکیب ينده ده راست گلیریک. بیزیم مقصدمیز بورادا بوتون آنتروپونیم لرین اتیمولوزیسینی آچماق دان عیبارت دنیبل.

دئمک ایسته بیریک . شخص آدلارینی اتیمولوزی با خیمدان تحلیل ائتمک واختی چوخدان چاتمیشدیر. قازان خان داهما اسکی تورک آد سیستمی نه داخیل اولدوغونا گوره اونون شخصیت نه آیید اولان بعضی اوزلیک لری آشکارلاماقلا کیفایت لنديک . دده قورقود دا کیشی ائلجه ده قادین آدلارینین يارانما سیستمینه ده نظر سالساق، اورادا بیر قانونا اویغونلوق گورمک مومکوندور. آ. تانرى وئردى بتو کیتابى – دده قورقود دا شخص آدلارى^۱ مونوغرافیاسیندا آیرى – آیرى شخص آدلاریندان چوخ گئىش، اطرافلى دانىشمیشدیر. بىزه چوخ ماراقلى اولدوغو اوچون اونون دوغرو ایضاح ائتدىبى بير آدی وئرمک ایسته دىك: آرشون اوغلو دىره تکور – اول كافرين آلتميش آرشين قامتى واردىر. – آلتميش باتمان گورز سالاردى. قاتى، موحىم ياي چىركىدى. آرشين اوزونلوق اولچوسو ۷۱/۰ متر) کیمی تورک، مغول، فارس و دىگر دىللرده آرچون، آرشين، آرشون فونوتىك واريانتىنندا دير. آرشون اوغلو دىره ک تکور آنتروپونىميك مودئىلەننده کي آرشون آنتروپونىمىنى اوذاقلېق اولچوسو معناسىندا اولان آرشون سوزو ھمچىن دىرە ک تکورون ایگىدىلىك رمزى اولان آلتمىش آرشون قامتى واردى. جومله سى نىن سىنتاكتىك – سىئانتىك توتومو كونتكسىننده ایضاح ائدىلىرسە، آرشون نون بويو ۷۱/۰ متر دىرە ک تکور اوندا کى ايسە ۴۲/۶ متر اولور. بو ادبىاشونا سلىقدا لى توتا (كىچىلتىمە) و مبالىغە نى (شىشيرتىمە نى) خاطىرلارسا دا آرشون آنتروپونىميك واحيدى همین معنالار كونتكسىننده ایضاح ائدىلە بىلەن.

^۱- باخ قىد اولونان كىتاب دا ص ۶۸

بیرینجی نظره آلماق لازیم دیرکی، آرشون آنتروپونیمی اوغوز بوردونون دوشمنی، کافری کیمی ایشله دیلن ایگیدلیک رمزی بوغاجیق، قپچاق ملیک و باشقا آدلارلا بیر سیرا دادیر. ایکینجی آرشونون اوغلو دیره ک امیتازلی شخص دیر، تکور تیتولونو داشییر. اوچونجوسو ۶۰ باتمان گورز سالان، قاتی موحک یای چکن بیراگیدین آتا آدینی ۰/۷۱ متر آنلاملى آرشین سوزو ایله علاقه لندریزب پوئتیک آد کیمی تقديم ائتمک منطق دن، هم چنین پوئتیک تفکوروموزدن اوذاقدیر. چونکی موباليغه لر کونتسینده تقديم ائدیلن دیره ک تکورون آتاسی نین آدی لیتوتا ایله یوخ محض موباليغه ایله وثیله بیلر. دئمه لى، موباليغه ياراتماق ايشتراك ائدن اوژونلوق اوچوسو آنلاملى آرشین سوزو آتا آدی فونکسيياسيندا اولان آرشین آنتروپونيمىنин آپيلياتيوي ایله اوونونيميلك تشکيل اندیر. بو دا پوئتیک لیک ياراتما ایله باغلى اولاق اوژونلوق اوچوسو آنلاملى آرشین سوزونون شخص آدی فونکسيياسيندا اولان آرشین آدینا بزنه ديلك ایشله ديلمه سيندن باشقا بير شئي دئييل.^۱ بو بويوك سيتاتى وئرمك ده مقصد اسکى تورك خالقلاريئين آد قويمادا باشقا خالقلاردان آسيلى شکيل ده فرق لئىمە لرينى اون پلانا چكمىشدىر. قازان خان و اوونون توپلومداكى موقعي، وظيفه سى، قوهوملوق موناسىبىتى و س. داها قاباريق شکيل ده تقديم اولونورسا، آرشين آدینين سئمانتيكاسى اوونون قيسا موقعي باره ده معلومات وئرىر. خالقىن آد قويما عنعنە لرينى دريندن بىلە لى دير. آدین منشايىنى، تارىخى شرایطى دوزگون مۇعىن لشديرمە لى دير.

أونو دا قيد اندك كى، آذربایجان (تورك) آنتروپونيمىاسى نين تدقيقىنه بويوك احتياج وار. لاكتىن بئله بير آراشديرما اينسان آدلارينين نووعلىرىنى موعىن لشديرمە دن و اونلارى چاغداش سوېھ ده تحليل ائتمە دن مومكۇن دئييل. آذربایجان شخص آدلارينين كسىكىن فاكتلارдан چىخىش ائتمك يولو ایله سىستەم شکيل يىنده گوتورمە يىين مختلىف كاتئقورىالارى بىر - بىرى ایله موناسىبىت ده اويره نمە يىين واختى چاتمىشدىر. تورك (آذربایجان) شخص آدلارينين بوتون نووعلىرىنى اويره نمك، ميدانا چىخارماق و اونلارى حادىشىۋى قايدا دا چۈزمك ھم ده بو

^۱. تانرى وئرىدئۇ. كىتابى ددە قورقود دا شخص آدلارى باكى ۱۹۹۹ ص ۶۹ - ۶۸

نوعلرین بیر - بیری ايله قارشيليقلى ايليشگى لرينى اطرافلى آراشديرماق چاغداش آنتروپونيميك علمى اوچون چوخ گره كلى دير. اسکى تورك آبيده لرى حساب اولونان اورخون يىنى سى و كىتابى دده قورقود دا قىدە آلينميش آنتروپونيم لر حاققىندا اونلارين بعضى ماراقلى اوژه للىك لرى باره ده عومومىتلە اينسان توپلۇموندا آنتروپونيم لرين يارانماسى تارىخىنده، آدقويمىا عنعنه لرينده و بير سىرا باشقا جەت لريندىن قىسادا ولسامۇعىن معلومات لار وئرمە يە چالىشدىق.

آنتروپونیم لرین زنگین لشمه يوللاري

شخص آدلارينين تدقيقى تارixinine دايير آراشدیرماalarimizda گورونور كى، بو موضوع دا چاپ اولونان اثرلrin عومومى جهتى بوندان عibarart كى، بورادا داها چوخ آدلارينين استтик، اسلوبى جهتine، آد وئمه عادت - عنونه لرinen دىقت يئتىرىلمىش، شخص آدلارى اساساً اتىمولۇزى آسپىئكىت ده اوирە نىلره ك تدقيقاتا جلب اولونموشدور.

سوز ياراتما كىمى اونون بىر قولو اولان آديارتامانىندا اوز قراماتىك و سئماناتىك قايدا قانونلارى واردىر. دىلىن قراماتىك اولايا و قانونلارдан كناردا هئچ بىر سوز ياراتمانىن مومكۈن اولمادىغىنى نظره آساق، گوره رىك كى، شخص آدلارينين لينقويسىتكى آسپىئكىت ده تحلili چاغداش آذربایجان ادبى دىلى اوچون زنگين ماتريال واردىر.

بلى، اونوماستيك واحيدلار ايجتماعى - تارىخى قالخىمين مەھصولودور، اوزوندە بعضاً منبع لىزدە قىيىدە آلينان دىل فاكت لارىنى قوروپور، چاغداش دوورە قدر گتىرىپ چىخارىپ.

آذربایجان ادبى دىلىنин زنگىنلشىمە سىنده ايشتراك اىدىن اونوماستيك واحيدلار ده دىلىن باشقى ساحە لرindende اولدوغو كىمى، موعىن پىرىنسىپ لره اساسلانىر. بورادا دا ايلك نووبە دە معناو مضمۇن اون پلانا چكىلىر، عىنى كاراكتىلى و عىنى سعجىيە لى معنا وئرن اونوماستيك واحيدلار بىر قرروپلا بىلدىرىلىر.

اونوماستيك سىستىمى اساساً آشاغىداكى بولمە لر اوزرە نظردىن كىچىرمك اولار:

۱- آنتروپونيمىك سىستىمەن زنگين لشمه سى؛

۲- توپونيمىك (يېر آدلارى) سىستىمى نىن زنگين لشمه سى

۳- كاتئماتونونيمىك سىستىمەن زنگىنلشىمە سى.

بىزبورادا هله لىك آنتروپونيمىك سىستىمى ين زنگين لشمه سى ايله

باڭلى مولاھىطە لرى نظرىنىزە چاتدىرماق اىستە يېرىك

اونوماستيكانىن آن گىنىش يابىلەمىش و اساس ساحە سىنى تشکىل

اىدىن شخص آدلارى آذربایجان ادبى دىلىنин زنگىنلشىمە سىنده اوزونە مخصوص يېر توتور. اىنسان آدلارينين موختليف دوورلرده كى اينكىشافى

آذربایجان شخص آدلاری...

محض همین دوورون ايجتماعي، سياسي و معنوی گوزگوسودور - دئسك يانيلمارايق.

۲۰ - عصرین اووللريندن سونرا هر طرفلى اينكىشاف يولوناقدم قويان آذربایجان ديلى اوز لؤغت تركىبينى علمين، تكنikanin، ايجتماعي حياتين موختليف ساحه لرينى احاطه اثدن سوز و ترمىلر حسابينا زنگين لشديرىلمىشدير. بوزنگين لشمە ده شخص آدلارى داموهوم اهمىت كسب ائتمىشدير.

يئنى ميللى آد يئنى حيات طرزى ايله باagli عمله گلىر.^۱ آذربایجان شخص آدلار سىستمى نده زنگين لشمە سوره جى نين مقصده اويفونلوغو، ساده و آنلاشىقليليفي محض بو دوورلره باagli دير. يئنى حيات طرزينه كىچىلمە سى ايله تارixin موخليليف دوورلريندە فورمالاشمىش و ديل ده اوزونه مخصوص موقعيه مالىك اولان عرب، فارس روس و س. منشالى، ديلين فونوتىك تركىبينى اويفون لاشمايان موركىب آدلار اوولجە فونكسيوناللىغىنى ايتيرمىش، اونلارين يېرىنى يئنى، سىن تركىبينى گورە ساده و آنلاشىقلى آدلار توتموش دور: ائلشن، شاهىن، ووقار، ايرادە، امين و س.

چاغداش آذربایجان شخص آدلار يى اساساً آشاغىداكى استقامت ده زنگين لشمىشدير.

(a) عموم ايشلەك سوزلر حسابينا زنگين لشمە آذربایجان ادبى ديلينين خوصوصى آدلار سىستمى حسابينا زنگين لشمە سى سوره جى بوتون دونيا خالقلارينين آنتروپونيماسىندا اولدوغو كىمى، اوز معنا و مضمونو اعتباريلە رنگارنگ و موختليف عموم ايشلەك سوزلر اساسىندا فورمالاشماسى دير.

أونو دا قيد اندك، ادبى ديلين لوغت تركىبينinin زنگين لشمە سيندە دىالىك و شىولر چوخ موهوم رول اويناير. بىلە كى، دىالىكت لردن ادبى ديلە داخلل اولموش هر هانسى ديل واحيدى اولوكى سربست ليك دن معلوم اولور. واحيد نورمايا تابع انديلير.

عومومى سوزلردىن فرقلى اولراق آنتروپونيم لر ايىسە اوز ايلكىن، دىالىكت لر سربست ليينى يئنه ده ساخلايير، ادبى ديلە مخصوص واحيد نورمالارا اعتناسىز قالىر. بىلە ليكلە موختليف دىالىكتلەر مخصوص فونوتىك

^۱ - ز - ن صاديق اوو. ليچنى ايمىنا و آذربایجانى يازىك DKD باكى ۱۹۷۵ ص ۹.

فرق لر ايله علاقه دار آدلارين دا موختليف فونوتىك واريانت لاري موشاهيده ائديلىر: هابيل، هبيل، هوبل، سولطان، سولطان، اورخان، اورخان، بديره، بتيره، نعمت، نعيمت، نعيمت و س.^۱

اساس آذربایجان ديلى (تورك) لوغت تركىبىنин حركت بىلدiren سوزلەرن عىبارت اولان خوصوصى آدلارين تارىخى اساساً سووشت دوورونە تصادوف ائدىر. بىلە آدلار تارىخاً دىلىمېزىن آنتروپونىمىك سىستەمىنە قىدە آلينمىش دىر. اونلار آذربایجان دا سۇنراكى دوورىدە چوخالماش و كوهنه سوزلەرن بويوك بىر قىسمىنى سىخلاشمىشىدىر.

دىلىمېزىن لوغت تركىب يىنده كى دونمك، قورخماق، ياشاماق، باخماق كىمى ساده فعللەرن دونمز، دونوش، قورخماز، ياشار، باخىش كىمى كىشى آدلارى عملە گلمىشىدىر. كىشى آدلارىنин بويولا يارانماسىندا - مه + ز، - اوش، - ما + ز، - آر - ايش شكىل چىلىرى فعال ايشتراك ائتمىشىدىر.

- آش، - آش، - اوش شكىلچى لرى ايله دوزنله نير: باداش، قاراش، مەتش، آناش، له لش، آتاش، داداش، دە دەش و س.

گولمك، سئومك، اولماق، كوسىمك و س. ساده فعللەرن دوزه لىن گولوش، گوللر، سئۋئر، سېيول، سولماز، كوسگون و س. قادىن شخص آدلارىنин عملە گلمە سىنى دە ايسە، اوش، - ار، ايل، ما+ز، گون كىمى شكىلچى لر ايشتراك ائدىر. اونودا قىنيد اندك كى، گوسترييلين آدلارىن اكثريتى آذربایجان دىلىنinin آنتروپونىمىك سىستەمىنە ج. جابارلى نىن اثرلىرى واسىطە سىلە داخيل اولموش و گئت - گئدە ايشلە نمە تزلىبى آرتاراق چاغداش آدلار سویه سىنده يوكسە لە بىلەمىشىدىر.

دىالىكت - اوش، - اوش أكلرى دە شخص آدلارى ياراتماقدا خىلى يايىلەمىشىدىر. بونا ناخجىوان، اردوباد، شكى و مىنگە چئويرىن اطراف كىندرلىرىنده (گولۇوشە كىندى) راست گلمك اولور. شكىل چى اىكى فونكسىيە داشىبىر. چوخ هئجالى سوزلەرن ايلك ھجاسىنا قوشلۇب اۇنجه دە كى فورمانى قىسالدىر. و سوزە عوضلمە معناچالارى و ئىریز. ^۲ زىيش -

^۱ ن. ر. على يتو. آنتروپونيم لرين چوخ واريانتلىليغى . AOP - نه دايىر كنفرانسى نىن ماترياللارى باكى ۱۹۸۶ ص ۳۵.

^۲ احمدادف. شخص آدلارى و دىالىكتو آل سوز ياردىجىلىغى AOP - بىر - باكى ۱۹۸۶ ص ۳۰.

آذربایجان شخص آدلاری...

ظریفه، مینوش - مینایه، جابوش - جابیار، تللوش - تللی، دیلوش - دیلاره و س.

سونزالار بويوللا دوزلتمه سورجي داها دا اينكىشاف ائتمىش، آنار، ياشار، سئويندىك، اوتكىم و س. بو كىمى آدلار دا عمله گلمىشدير. بئله ليكلە، فعللىرىن سئماناتىك كونوئرسىياسىنinin شخص آدلارينين تشىكلىوندە كى آپارىجى رولا مالىك اولماسى اۋزۇن دوغرۇلدۇردو.^۱

صيفت لرىن سئماناتىك كونوئرسىياسى ايلە عملە گلن آدلار دا سووئت دوورو آذربایجان ادبى دىلىنىن زىگىنلىشىمە سىينىدە فعال رول اوينامىشدير. بئله آدلار ھم كىشى لره، ھم دە قادىنلارا وئريلير.

تارىخىمېزىن آن قدىم چاغلارىندان آنایا حۆرمەت، سايقى، آن مقدس بورج حئىساب اندىلەمىش، آنا حاققى، تانرى حاققى ايلە براپىر توتولموشدور. قىز گلىن آن اينجەسى، ئىرىجى، ئەرىجى، پاك و موقدوس (قوتسال) سايمىشديركى، همین جەت لر بىلاواسىطە اونلارا وئريلەن آدلاردا دا اۋز عكسىنى تاپمىشىدیر:

ظرىف، ئىرىجى، ئەرىجى، گۈزە ل، عەزىزە، نصىبە، نزاكت، وفا، نىڭىز و س.

اگر قادىن آدلارينinin سئماناتىكاسىندا اينجە لىك، ئىرىف لىك و س اساسدىرسا آذربایجان كىشى شخص آدلارى مضمۇنوندا گوج، قووت، زحمت و ووقار اۇن پلانا چكىلىر. بئله كى، مضمۇنجا حرېزلىكىكىيا داخل اولان، قىلينج، قالخان، گوجلو قووتلى حيوان آدلارى اولان آصلان، بېير، اۆزدەر و س. قادىنلارا دئىيل، محض كىشى لره وئريلير.^۲

(b) تارىخى اولايلارلا باغلى سۆزلىر حئسابينا زىگىن لىشمە.

تارىخى حادىثە لر و بو اولايلارلا باغلى اولان شخص آدلارى دايىشنى آد دوزلدىلمەسى اوچون اساس منبع لىردىن بىرى دىر.

بو معنادا اينقلاب و بويوك دونيا ساواشى كىمى تارىخى اولايلار سووئت دوورو آذربایجان ادبى دىلىنىن يىنى شخص آدلارى ايلە زىگىن لىشمە سىينە تأثير ائتمىشدير. اينقلاب و اونون نتىجە لرى ايلە باغلى اوكتىر،

^۱ م . ن . چوبانوو. آذربایجان آنتروپونىم لرىنinin اساسلارى. تفلیس ۱۹۸۳ ص ۱۲.

^۲ ن . م . خودىئۇ. سووئت دوورو آذربایجان ادبى دىلىنىن شخص آدلارى حئسابينا زىگىن لىشمەسى. AOP - نە دايىر كونفرانسىن ماترىياللارى بىرىنچى باكى ۱۹۸۶ ص ۳۳ - ۳۲.

آپرئل، اینقلاب، نویابر، سووئت، عسگر، شورا، موباریز، کیمی شخص آدلاری میدانا چیخсадا بونلاردان تکجه موباریز، اینقلاب، شورا، عسگر آدلاری دیلين آنتروپونیمیک سیستمی نده اوزونه گشنسیش یئر تاپا بیلمیش، قالانلاری ایسه زامان کندیکجه آرادان چیخمیشدیر. بو دوورون قهرمانلاریندان چاپا یئوین آدی ایله باغلی چاپای شخص آدی دا آذربایجان دیلينده مؤعین مودت ایشله میشدیر.

اساساً بیویک جهان موخاریبہ سی ایله باغلی: آلای، مایور، اوتریاد، قوشون ضابیط، ژنرال، مارشال، غلبه کیمی شخص آدلاریندان آلای، ضابیط آدلاری دیلیمیزین آنتروپونیمیک سیستمینده اوز یترینی قیسمأ قورویا بیلمیشدیر. همچنین بودوورده قافار، قافور، خربی، اصرافیل کیمی آدلاردا دیلمیزده ایشلک وضعیت الیمیشدیر.

اونو دا قید اندک کی، تاریخی اولایلارلا باغلی شخص آدلاری آنجاق کیشیلره ونریلمیشدیر.

(۲) جوغرافی اصطلاح لار اساسیندا زنگین لشمہ. جوغرافی آد و اصطلاح لازین شخص آدی کیمی ایشلنه سینه سبب همین آد و اصطلاح لارداکی یوکسک معنالیلیق طبیعتی سئومک، اونا وورغونلوق و س. کیفیت لردیر. شخص آدلارینین بعضی لری داغ، زیروه بعضی لری هیدرونیم، بعضی لری طبیعت حادیثه لری ایله باغلی یارانمیشدیر. بونلاردان مثلاً آلتای، قوشقار، البروس (اورونیم)، آراز، فرات، خزر و س. (هیدرونیم)، بولود، ایلدیریم، گوندوز و س.

اکنتماتونیم آدلاری قید ائتمک اولار. جوغرافی آد و ترمینللہ باغلی آنتروپونیم لرین اویره نیلمه سی هم ده ائتنوغرافیبا، هم ده دیلچیلیک علمی باخیمیندان چوخ ماراقلی دیر.

بو جهت اوزونو ایلک نووبه ده اورونیم و هیدرونیم لر اساسیندا آد دوزلتمه ده. گوستیر. والدینین آد و ترمه زامانی تصور ائتدیبی بیویکلوك، ضمانت، قوشقار، البروس، ساوالان، خزر، آراز، دریا آدلاری نین سئمانتیکاسیندا ایندی ده حیس اندیلیر. ساحیل، سرحد، دالغا، موحیط، داغلار، اورمان کیمی کیشی آدلاری، منظر، شلاله، خزان، چمن، شرقییه کیمی قادین آدلاری دا جوغرافی ترمینلل اساسیندا فورمالاشمیش دیر، و بوگون ده آز چوخ ایشله دیلیر.

(C) بیتکی عالمینی بىلدیرن سۆزلر اساسیندا زنگین لشمه. معلوم دورکی، بیتکی عالمینه داخلی اولان بعضی چیچکلر و گوللر اوز گوزلليي، خوشا گلن عطرى، اينجه ليبي و ظريف ليبي، ميوه لر ايشه ظاهرى علامتى و دادى ايله اينسانلارين ذوقونو اوخشايير.^۱ بیتکی عالمينين بئله اوزللىك لرينى ايفاده ائدن عموم ايشلک سوزلر شخص آدى كيمى ده ديقتنى جلب ائدير . سووئت دوورنه قدركى آدلار سيسىمتىنده بو تىپلى شخص آدلارينا آز- چوخ تصادوف اولونسا دا، بئله آدلار اساساً سون دوورلر داها گئنيش يايىلمىش و تكجه آذربایجان آنتروپونيمى نين سيسىتمى نىن اوزوندە دئىيل، دىگر قوروپ تورك دىللرىنده ده فعال ايشلە نىمە ايمكانى قازان مىشىدир.

هر بىر آدين سئچىلمە سىنده سوزون سئمانىكاسىندا خوصوصى فيكير وئريلەمە لى دىر. آنتروپونيمىن كىشى و يا قادىن آدى كيمى ايشلە نىمە سى بو سئماناتىكايابا گوره موعين لشدىرىلەمىشىدیر. شخص آدى اوزوندە طبىعت گوزللىك لرينى عكس ائتدىرن سوزلردن - حيوان و قوش آدلاريندان، نادير متالاردان، بىتکى و س. آدلارىندان يارانىر. بو معلوماتلارلا علاقە دار ياخشى كىفيت لر اينسان آدينا كوچورولور. بورادا كوك ايله سئچىلن قارشىلىقلۇ معناسى اوئنلى رول اوينايير. تىللى (تل + لى)، باللى (بال + لى)، آغالار (آغا + لار)، خانلار (خان + لار)، شاهلار (شاه + لار)، ياشار (يا + شار)، سئوار (سئو + آر) گۈلوش (گۈل + اوش)^۲ و س.

آذربایجان (تورك) دىلینىدە عموم ايشلک سۆز اولان گول سوزو موختليف^۳ شخص آدلارينين دوزلدىلمە سىنده فعال ايشتراك ائدير. بو سوز باشقىر دىلینىدە قول قاراقالپاق دىلینىدە قول^۴، قازاخ دىلینىدە ڦاريق^۵

^۱- باخ : م . ن . چوبانوو آذربایجان شخص آدلارى باكى معاريف ۱۹۸۱ ص ۳۰ .

^۲- باخ: م. ن. چوبانوو آذربایجان آنتروپونيماسى نين اساسلارى تفلisis، قانات لىبا، معاريف ۱۹۸۳ ص ۲۱ .

^۳- و. آ. نيكونوو، باشقىرى VKN، ايستە مى لىچ نىخ ايمشىن او نارودو و ميرا م ۱۹۸۶ ص ۷۲ .

^۴- و. س. ناصيروو. ل. س تولىستوو. قاراقالپاق و KN: ايستە مى لىچنېخ ايمشىن او نارودو و مира .

م ۱۹۸۶ ص ۱۵۴ .

^۵- ت. زان اوزاکوو. قازاخ و. KN: ايستە مى لىچنېخ ايمشىن او رودو مира م. ص ۱۹۸ .

فورمالاریندا اولماقلاء شخص آدلارينين دوزلديلمه سى ايشينه گئنيش خيدهت ائدير، آذربایجان ديلينinde گؤل، گوللو، گوللو، گولو، باشقيرد ديلينده قولتر، Qoler، قولار، قاراقالپاق ديلينده قولاييم، قولبازار، قولبيبي، قولزان، آيقول، قازاخ ديلينده خارقىم و س، گوروندويو كيمى گؤل سوزو تورك ديللرinden داها چوخ قادين شخص آدلاري^۱ دوزلديلمه سينه خيدهت ائدير. آذربایجان توركجه سينde گؤل اساسلى كىشى آدلاري تارىخا اينقلابا قدركى آنتروپونيميك سيسىتمه داخل اولان واحدىلدير: گولمirezه، گول حوسين، گؤل عالي، گول بالا، گؤل اوغلان، گول آغا و س. بو جور آنتروپونيميك واحدىلر هله ده آذربایجان ديلينده موجود دور.

موركب آدلاردا گؤل كلمه سى هم بىرينجى هم ده ايكنجى طرف يېرىنده فعال شكيل ده ايشله ديلير. چاغداش دور آذربایجان آنتروپونيميك سيسىتمى نده بعضاً گۈلچوهره، گۈل چىچك، گولياز، گول دسته، گۈل جهان، گول باھار، گۈل چىن و س. موقفىت له استفاده ائديلن قادين شخص آدلارى دير. بو آدلارين بير حىصه سى تاتار آنتروپونيماسىنداندا دا اينقلاب دان سونرا يارانان واحدىلر كيمى كاراكتيرىزه ائديلir، گول چىچك، قولشان و س.^۲

موركب آدلارين يارانماسى بير ده استئتيك سبب لرلە اىضاح اولونا بىلر. عادتاً آچىقلينا، آشكارلىغا مئيل اىدىن خالق داخل فورماسى آيدىن اولان موركب آدلارا داها چوخ اوستونلوك وئيرىر. حسن، رؤوشن و س. آدلار خالقا هئچ نه دئمير. فولكلوردا دميرچى اوغلو، كوراوغلو ايله عوض لە نىر، بونلارين موتىولىشمە سى آيدىندىر. موركب آدلارين چوخلۇغۇ تارىخى - ايجتماعى عامىللارلە علاقە دار اولموشدور.

آد شان، شوهرت و دوولتىن علامتى حساب ائديله بىلر. كيمىن آدى چوخسا او داها زىگىن، نوفوذلو سايلىرىدى. بوتون دينلىرde آللە لارين، پىغمېرىلرین چوخلۇ آدلارى معلوم دور. آللەھىن اىسلام دامىن بىر آدى گوسترىلىرى. هىندوستاندا ۳۳ مىليون تانرى آدى موجود ايمىش. هر كس داها چوخ آدمىيىسە مە يە چالىشىرىدى.

^۱ قافاروو. ايميا اى اىستوريا م. ۱۹۸۷ ص ۳۴

^۲ ق. ف ساتتاراوو. تاتار. و KN: اىستە مى لىچ يىنخ ايمىن او نارودوو. ميرا. م ۱۹۸۶ ص ۳۰۱

سادجه دمیر یوخ، موطلق داش دمیر، خان دمیر، بی دمیرو س. بالنیز کاسیب کوسوبلار تک بیر سوزلو آدلا کیفایت له نیردیلر. اونلارین آدلاری ساده له شدیریلیردی. زین العابدین یا زینال یا آبدین شکیلینده ایشله نیردی.^۱

گول کلمه سی نین آنتروپونیمیک واحیدین ایکینجی طرفی کیمی چیخیش ائدن تزه گول، خوش گول، یازگول، آی گول، قیزیل گول و س. شخص آدلاری دا تاریخاً قدیم اولما بیب بو یاخینلارا آیددیر.

(V) اوزای (سماوی) اساسیندا زنگینلشمه سماوی لردن (کوسمنونیلمردن) ده آنتروپونیملر توره میش و آذربایجانلیلار آراسیندا گئنیش یا بیلیمیشیدیر.^۲ تاریخین بوتون دوورلرینده فضا جیسلری اینسانین دیقتینی جلب ائتمیش، بو آل چاتماز عالمین سیرلی دونیاسی اینسان آدینا چتویریلره ک ابدی لشدیریللمیشیدی. چاغداش دوورده تز - تز ایشله دیلن آی گون، آی نور، آی سوره، آی سو، تان آی، آی قیز، آی تاج، گؤل آی، گونتاج، آی ناز، آی سل، آی تن کیمی قادین آدلاری سون دوورلرین محصولو حساب ائدیله بیلر.

(D) چئشیدلی قایناقلاردان گلن آدلار حئسابینا زنگینلشمه. چئشیدلی ناغیل و داستانلاردا بدیعی اثرلرده تصادوف ائدیلن صورت لرین آدلاری دا کوتلوبشدیلک لری حال دا شخص آدلارینا چتویریللمیشیدیر. و ایندی ده دیلیمیزین آنتروپونیمیک سیستمینده اساس یتلردن بیرینی تو تور. مثلاً: جعفر جابارلی نین یاراتدیغی آقشین، سولماز، ائلخانف قورخماز، دونمز، طوغروف، گولگون، آلتای، سونمز و س. کیمی شخص آدلاری یوردو موزدا گئنیش یا بیلیمیشیدیر. بدیعی اثرلرین دیلینده ایشله دیلن بوجور شخص آدلاری اوْز ایشلک لیبی اعتباریله ناغیل و داستان لار داکی آدلاردان جیددی شکیل ده فرق له نیر. بو آدلاردان داها اینتنسیو شکیل ده استفاده ائدیلیر. ناغیل و داستانلارداکی بئله ایشلک لیبیه مالیک دئیل. بونلار گوستیریکی، بدیعی اثرلرین آدلارین زنگین لشمہ سیندھ موهوم رولو اولور. (E) بشر ایدئیالاری بیلدیرن سوزلرله زنگین لشمہ. سون دوورلر آذربایجان آنتروپونیمیک سیستمی نده تز - تز ایشله دیلن شخص

^۱ م. ای. عادیلوو. مورکب آدلار حققیندا. AOP، ۲، باکی ۱۹۸۸ ص ۸

^۲ باخ: م. ن چوبانوو. آذ آنترونیم ... ص ۲۶

آدلارینین بير قىسمىنى بشرى ايدئيالار افاده اندن آدلار كىمى سىستم لشدىرىمك اولار. بىلە آدلاردان بشر، طالع، ائلدار، ائلشن، ائلمار، ائلنور، سوى تورك، تورك سوى، ائل اوغلو، ائل قىزى، ائل نار، ائل ناره، ائل آى و سى گوسترمك مومكۇندور.^۱

اونو دا قىد ائدك اوشاقلارا ئەرىلن يېنى آدلار ايچرىسىنinde موجرد مضمونلۇ شخص آدلارينا ماراق داها چوخدور. جورات، شوجاعت، مالىك، شووقى، عادىل، عاقىل، نجىب، عادىلە، وفا و س. آدلار داها گئىش شكىل ده حياتىمبىزا داخل ئولموشدور.

گوروندو بىو كىمى شخص آدلارينين يارانماسى اولوسون دونيا گوروشو، عادت - عنعنه سى، حيات طرزى، ياشامى، تارىخى ايلە باagli دىر. اونلارين اويره نىلمە سى تكجه آيرى - آيرى شخص لرين دىئىيل بوتوو بىر اولوسون تارىخى و س. ايلە ايلگىلىلى فاكت لارين اوزه چىخماسى اوچون چوخ گره كلى منبع رولونو اوينا يير. دىلىن خاص آدلار ئىكسيكاسى نىن بىر حىصە سىنى تشكىل اندن شخص آدلارينين سۆز ترکىبى ده تارىخى قالخىنما ايلە ايلگىلىلى اوЛАراق ده يىشىكلىكى اوغرابىر. اوول دن موجود اولان بىر سىرا آدلار كوهنه لرك، يادداشdan سىلىنir، ياخود قراماتىك دفور ماسىيابا اوغرابىر و فورماسىنى هم ده سىس ترکىبىنى موعىن قدر ده يىشىبىر. و بو سورج ده يېنى آدلار يارانىر. آدلارين ده يىش مە سىنин و يېنى آدلارين يارانماسى نىن اساس سبب لرىندىن بىرى ايجتماعى قورولوشون بىرى نىن دىگرىنى عوض انتمه سى و بونونلا ايلگىلىلى توپلۇم ياشامىندا باش وئرن ده يىشىكلىك، اكونومى، اينكىشاف، معنوى تكامىلدور.

بىلە كى، اينسانلارين دونيا گوروشو آرتىقجا اونلارين آدگالرياسى دا زنگىن له شىر، سە ليس له شىر و اينكىشاف ائدير.

آذربايچان (تورك) شخص آدلارى ايچرىسىنinde آلينان سوزلر اساسىندا يارانميسىش شخص آدلارى اوزه ل بىر لاي اولوشدورور. اونلارين اتيمولوژىسى، سىماتىك، اورفوغرافىك و اورفوائپىك جەت دن اويره نىلمە سى اوزه ل ماراق دوغورور. آذربايچان توركجه سىنده آلينما شخص آدلارى

^۱: اى . بوداق اووا. آنتروپونيم لرىن نووعلرى و منبع لرى آذربايچان اونوماستيكاسى پروبلملرىنە دايىر كونفرانسین ماترىياللارى ۱ بوراخىلىش باكى، ۱۹۸۶ ص ۱۱.

آذربایجان شخص آدلاری...

عرب، فارس، یهودی، یونان، ایتالیا، فرانسه، هیند، موغول، ماجار و باشقا منشالی دیرلر. بو دیللردن دیلیمیزه کئچن سوزلرین (شخص آدلارینین، اونوماستیک واحیدلرین) آلينما یوللارینی، واسیطه لرینی (آراج) اتیمولوژیسینی، سئماناتیکاسینی، ساده و مورکب لیلیینی و اصوللارینی ایناندیریجی فاكت لارلا آ. قارایئو آلينما شخص آدلاری.^۱ مقاله سینده داها اطرافلی وئردیینه گوره بیز آنجاق قیسا بیلگی وئرمکله کیفایت لندیک.

ایسلام دینی قبول اندیلن دووردن باشلایاراق معیشت و اویغاریمیزین اولدوغو کیمی شخص آدلاریمیز^۲دا عرب تأثیری اوزونو گوجلو شکیل ده بیروزه وئرمه يه باشلامیشدیر (عبدالله، عایشه، قمر، داود، ایوب، زوهره، الیاس، موسی و...) دوغرو دور، ... ياد آدلار دوغمالاری تمامیله اونوتدورا بیلمه سه ده اورتا عصرلردن باشلایاراق ۲۰ عصرین اوللارینه قدر عرب کوکنلی آدلارین آذربایجان دا يئرلی آنتروپونیم لری خیلی سیخیشیدیر یلدیغی دانیلماز حقیقت دیر.

آيدین معنالی، يوکسک استئتیک تأثیره مالیک، ساده تلفوظللو آسلام، جیران، تومریس، قازان، اوغوز، اوغور، بیره ک، بوغاج، سئلجان، قورقود و س. کیمی آن گوزه ل آدلاریمیز گئتدیكجه اونودولاراق عوضیندە معناسی اوزون مودت بیزیم اوچون سیرر قالان مضموندا اساساً دینی خورافتی عکس ائتدیرن ائستئتیک جهت دن ضعیف، نیطق ده ايشله نمه سی چتین يوزلرجه عرب منشاکی آدلار، شخص آدلاریمیزدا اوزونه يئر تاپمیشدیر. لاکین بونا باخاماياراق، دونیادا اسکى و آن اینکیشاف ائتمیش دیللردن بیری اولان آذربایجان تورکجه سی اوز قراماتیک قورو لوشونون ثابت لیبی سونوجوندا آز بیر مودت عرضیندە ياد آدلاری اوزوننکو لشديره رک آسیمیلاسییا اوغراتمیشدیر. دوغما دیلین قراماتیک قایدا و قانون لارينا تابع ائتدیره بیلمیشدی. ايندی دئمک اولارکی، هئچ کس احمد، محمد، عمر یوسیف و س. اونلارجا عرب منشالی سوزلر اساسیندا دوزله ن آدلارین اونوماتیک فونوموزا باشقا دیلدن داخیل اولماسى باره ده دوشونمور. اونلارین اوزوندە ده دیلمیزه خاص کاراکتریک اوزلليک لر آختارماق، آراماق لازیم دیر. اونا گوره ده بعضی تدقیقاتلاردا راست گلینن

^۱ باخ. آ. قارایئو: آلينما شخص آدلاری. ۲- باکی ۱۹۸۸ ص ۳۷ - ۳۵.

^۲ او. میرزیئو، آدلاریمیز باکی آذر نشر ۱۹۸۶ ص ۲۸۱.

اصل آذربایجان آدلاری و باشقما ديللردن آلينميش آدلار كيمى بولگولر اولوسلارين و اويفارلارين بير - بيرينه چوخ دريندن قوشدوغو چاغداش دوورده، بيزجه، اوزونو دوغرولتمور. بونا اساساً آرتيق شخص آدلارينى اوز اينكىشاف تارixinine گوره چوزمك مقصده اويفون حساب اندىريك. آذربایجان شخص آدلارينى ديليميزين اولوسال اوزلilik لرينى آشكارا چيخارماق باخيميندان آراشديرماق داها فايдалى نتيجه لر وئره ر.^۱

آذربایجان شخص آدلارينى تاريخى - سوسىال باخيمدان ايکى اساس دوور اوزره قوروپلاشديرماق اوilar: ۱ - ۲۰ عصرىن ۲۰ - جى ايللرینه دك آنتروپونيم لر . ۲ - ۲۰ عصرىن ۲۰ - جى ايللرینden سونراكى دوور. ۲۰ صينيف لى توپلومدا هر شئى صينفى كاراكتىر داشيدىغىنidan عصرين اووللارينه قدركى آد يارادىجىلىغى نين اساس كاراكترىك علامت لرى - توپلومسال برابرسىزلىبى، خرافاتى اوز مضمونندا عكس ائتىدىن شخص آدلارينين يارانماسى ايدى.

ايش او يئره چاتمىشديركى، اينسانلار آراسىندا سادجه بير مقصد - فرق لنديرمە يە خىدمت ائتمە لى اولان آد وئرمە سورە جىتنىدە ده توپلومسال - سىاسى عامىللار اووزونو بىرۇزە وئيرىدى. يوخسوللارا آدىنا گوره رىشخىند اندىلير، اونلار مسخرە يە قويولوردو. گورونور: كاسىب ايتىنىن آدین قىزىل قوياردى، حىكمتى ده ائله بو ايامىن افادە سى دير. جاغداش آذربایجان ادبى ديليندە ايشلە نىن آنتروپونيم لر فونوندا آراشدير مامىزى داوم ائتىديرك، تارىخى موقايىسە لى متودون كومە يى ايله آدلاريميزين سئمانтик، قراماتىك اوزلilik لرينى داها اطرافلى تدقىق ائتمك نىت يندىيىك.

بشر اووزونو درك ائتمە يە باشلاياندان برى اينسانى يئر اووزوندكى جانلىلارين آن عالي سى و قادرى بىلىپ. دونيايا اينسان گلىر. اوشاق دوغولور. آنا - آنانين سئوينجى يئره گويم سىغمىر. يىنى دوغولان كورپە نين شرفينه قوناقلىقلار وئريليس. آجلار دوبىدورولور، يئيتىم اوكسوزلره ياردىم اندىلير. آن بويوك سورون ايسە هلە قارشىدادىر. سن دئمه اوشاغا آد وئرمك اونو دونيايا گتىرمك قدر چتىن دير.

^۱. م. قوربانوو. آذربایجان اونوماستيکاسى باكى ۱۹۸۶ ص ۱۳.

آذربایجان شخص آدلاری...

قوهوم اقربا توپلاشیر، اوشاغا آد وئرمک اوچون هر کس اوز تکلیفینى ایره لى سورور، ياخود اوشاق بويويور، لاکين هله آدى يوخدور. آد آماق اوچون او حیات دا نه ايسه بير قهرمانلىق گوسترمە لى، آد قازانمالى دير. كيتابى دده قورقود داستانيندا اولدوغو كيمى، دده قورقود گلمە لى، بوي بويلايىب، سؤى سوileه يىب قهرمانا اوز كاراكترينه اويفون آد وئرمە لى دير. كيتابى دده قورقودان باشقا منبع لردن معلوم اولوركى، اسکى زامانلاردا توركلر، او جومله دن چاغداش آذربایجان توركجه سى نين داشىيچى لارينين اجدادلارى اوولادلارينا آدلارى يالنىز اونلار حدى - بولугا چاتاندان سونرا وئىريلر. بو آدلار اونلارين توپلومدا توتدوغو موقعيه، قازاندىقلارى شوهرته ظاهرى گورونوشلىرىنه اويفون اولمالى دير.^۱

بو آيدىه لرده آذربایجان اولوسونون ائتنۈزۈزىسى ايله باagli اوغوز طايفالارينين ائپىك (حمسى) داستانلارى اوز عكسىينى تاپميشدىر. داستانداكى شخص آدلارينا نظر سالساق آشاغىداكى آدلارى گوره بىلىك: قازان خان، اوروز، بامسى بىره ك، دميرگوج، قانلى، قوجا، دوندار، ده لى دومرول، قوتلوملىك، آسلام ملىك، وس.^۲

آد نه دير عجبا؟ آد آيرى - آيرى شخص لرى، پروژلرين فرقىنلىرىجى نىشانى دير.

فورمال جهت دن بو بىلە دير . اما آد آيد اولدوغو شخصىن داخىلى ماھىتى، اونون كاراكتر اوزللىك لرى باره ده بىزە بير شئى دئيرمى؟ البتە، يوخ هئچ نه دئمير. اولسا - اولسا اونون ظاهرى علامتى (گوى گوز آدى اونون گوزونون رنگى ايله، قارا اوغلان اونون درى سىينىن رنگى ايله، قارا گوز آدى اونون گوزلارينين رنگى نين قارالىغى ايله، كىچىك به يىم دوغوم سيراسى ايله و س.). باره ده تصور يارادىر.

بس اوندا هر بير دىل دكى ساي سىز- حساب سىز شخص آدلارينين يارانماسى، يايلىما و اينكىشافى، عومومىتلە، آد وئرمە سورجي نين اوزو هانسى قانونا اوغۇنلۇقلارا اسسالانىر؟ آخى هر بير آد موعىن آسوساسىيا

^۱- و. قوقاسىيان، و آصلاتوو. اىسلدۇونىا پو اىستورى آذربایجان يازىك دو پىسمەنۇقۇ پېرىيىدو باكى علم ۱۹۸۶ ص ۱۸۱.

^۲- م. حاجىتو، كيتابى دده قورقود داستانداريندا ايشلە نىن بير نىچە آنتروبونىم حققىنندا، ۱۹۸۸-۲ - AOP ص ۹۲.

دوغورور. دئمه لى، آدين ياراتىدىغى تأثورات اۆز مضمونونداكى رنگارنگ اينفورماسىيا چالارلارى ايله باagli اوپور و موعىن مقصده خىدمت ائدىر. بونا گوره ده بىز آدين داشىدىغى اينفورماتيو مضمونو و معنائى اونون سىماتيکاسى حساب ائدىرىك.

آدلار يالنىز ايلك مقصده - اينسانلارين بيرىنى دىگرىندەن فرق لندىرىمە يە خىدمت انتسە ده، اونلارين آهنگ دار، مضمونلو اولماسى ضرورى دىر. اگر فرق لندىرىمە فونكسىياسى آدلار اوچون يگانە شرط سايلىرىدى او زامان نومرلى و ده يېشىمە اوصولو ايله يقين كى بوتون بشرىت اوچون بىر آد كىفaiت ائدىرىدى. نه قدر چتىن اولسادا آدلارى فامىل - ۱، فامىل - ۵۰، فامىل - ۱۰۰، رعنا - ۵ و سايىر كيمى سира فرقى ايله ياددا ساخلاماق، سىچىب فرق لندىرىمك مومكۇندور. بىلە لىك لە، آدقويمى سورونو آسانجا آرادان قالدىرىيالاردى. آنجاق مسئله يە بوجور بسيط ياناشماق، اوندا آدين داشىدىغى مضمونو ايتە ر. يك دست لىك ياراندار. بو زامان يقين كى، اوزو گوزە ل اولانىن آدى دا گوزل اوپار، مشهور خالق ايفاده سينه احتىاج قالمازدى.

دىگر دىللرده اولدوغو كيمى، آذربایجان دىلىيندە ده آدلار خالقىن تارىخى اونون اىستك و آرزو لارى ايله باagli اولموش، سوسىال و ايدئولوژى ده يېشىك لىك لرى نظرە آلماقلا آن موختلىف مضمونون چالارلارينى اوزوندە قابارىق شكىل ده عكس انتدیرە بىلمىشدىر.

معلوم دوركى، دىلىين عمومى لوغت ترکىبى هر بىر خوصوصى آدين، ائله جە آنترۇپونىم لرىن يارانماسى اوچون اساس منبع رولونو اوينايير. سوزون داشىدىغى ايلكىن معنا خوصوصى آدا چئويىريلركن اونون موعىن رؤشىمىي اىشارە ايمكانيىندا اولسا دا قالىر. اونا گوره ده عمومى آد خوصوصى آدا چئويىريلركن بىر مودت ايلكىن معنا خوصوصى آدا يولداشلىق ائدىر. لاكىن موعىن تارىخى سورجىن سونرا ايلكىن معنا اوندولولور، كوك نظرە آلينمادان تكرارلانما باش وئىر. بونون سونوجو دوركى، آنترۇپونىم لره چاغداش دىل باخيمىندان ياناشىلىدىقدا بىر چوخ اوزه ل آدلارين ايلكىن معنassi مضمونو آنلاشىلىمير، مجرد گورونور.

سون دوورلر آذربایجان شخص آدلارينين چئشىدىلى آسپكت لرده اويرنيلە سينه ماراق خىلى آرتمىشدىر. بونونلا بىلە آذربایجان ادبى دىلىيندە ايشلە نن شخص آدلارينين سىماتيکاسىينا دايىر آيرىجا تدقىقات

ایشینه احتیاج هله ده قالماقدادیر. بو ساحه ده گورولن ایشلری هله قناعت بخش حساب ائتمک اولماز.

آذربایجان دیلینین لئکسیک قاتی يالنیز عومومی سوززلره دئییل، هابئله اوze ل سوززلره، اونوماستیک واحیدلرله رنگارنگ و زنگین دیر. اونوماستیک سیستم ده ایسه آنتروپونیم لر - شخص آدلاری اوze ل بیرلای تشکیل ائدیر. شخص آدلاری آیری - آیری شخص لرین دئییل بوتوو بیر خالقین تاریخی ایله ایلگی له نن فاکت لاری آشکارلاماق اوze چیخارماق اوچون چوخ گرکلی قایناقدیر.^۱

بوباخیمدان شخص آدلارینین لئکسیک - سئماناتیک قروپلارینین، اونلارین طبعت نین و معنا اساسنین تدقیقی بویوک اهمیت کسب اندیر. چونکی هر بیر دیل ده انسیت سورجیننده شخص آدلارینین هر آن ایشله دیلمه سی اوبيکتیو حقیقت لرله، اوبيکتیو موناسیبت لرله باagli دیر.

دیلمیزده کی زنگین و رنگین سعجیوی اوzellیک لرله مالیک اولان آنتروپونیم لرده معناجا چئشیدلی چارلارلی، موختليف سعجیه لى اولور. مثلاً: قازان، بیره ک پوغاج، آسلام، ضیا کیمی آدلار کیشلره، جیران، گوزل، گویچک، لاله، چیچک، اولدوز، گونش آدلاری قادینلارا وئریلیر. بیرینجی قروب آدلاردا ایگیدلیک، قهرمانلیق، جسورلوق، جسارت لیلیک، ایکینجی قروب دا ایسه گوزللیک ظرفیف لیک، اینجه لیک و س.

آنلایشلاری اوز عکسینی تاپمیشدیر. آنتروپونیم لرین قروبلاشماسی دا بیلاواسیطه اونلارین معنا اساسی ایله باagli دیر. دئمه لى، آنتروپونیم لری اونلارین معنا آنلایشیندان کناردا دوشونمک اولماز.^۲

بوتون بونلاری نظره آلاراق، شخص آدلارینی ایکی قروبا بؤلمک اولا:

۱- جنسی تصنیفات اوزره: قادین آدلاری، کیشی آدلاری.

۲- آدلارین يارانما اوصولونا گوره صونعی آدلار، طبیعی آدلار و س.

^۱ ن. م. خودینتو. سوونت دورو آذربایجان ادبی دیلینین شخص آدلاری حسابينا زنگین

لشمه سی AOP - نه داير كونفرانسين ماترياللاری باکى ۱۹۸۶ ص ۳۲.

^۲ مدد چوبانوو. آذربایجان آنتروپونیم لرین اساسلاری. عالي مكتب طلبه لرى اوچون

درس وسایطی معاريف نشریاتي باکى ۱۹۹۸ ص ۲۲۳ - ۱۷۲.

قادین آدلاری

آذربایجان تور کو اسکى دن برى اوز گوزل عادت - عنعنه لرى ايله سئچيلن دونيادا تانينان بير خالق دير. اولوسال منتاليتىتيمز آنانى يشراوزوندكى وارليقلارين آن الويسى، آن قوتىلى حساب ائدير. آنا حاققى تانرى حافقينا برابر توتولور.

آذربایجان قادينلارينين گوزل و عصمتلى، قهرمانلىق و صداقتلى لىك لرى ايله هميشه فخر ائديلمىش، قىز و گليلن لريميزين شرفينه يوزلرلە اثرلر يازىلدىمىش، اونلار هميشه افتخارلا محبت لە ياد اولونموشلار. معلوم دوركى، آذربایجان دىلىيندە جنس كاتئقورىياسى يوخدور. اونا گوره ده دىلىمىزدە كى شخص آدلارينين جنس منسوبىتى اونلارين مغض سعادتىكاسى اساسىندادا معين لە شىر. لاكتىن سون واخت لار شخص آدلارى جنس لره گوره فرق لىدىرين فورمال علامت اوزونو گوستيرir. قادين آدلارينين سون ھجاسىندادا آچىقلىغا مىئىل آرتمىشدىر. بىلە كى بير چوخ كىشى آدلارينا آ- آ - سسىنinin آرتىرىلماسى يولو ايله قادين آدلارى يارانىز مىثال: عاديل - عاديله، ماھير - ماھيره، منصور - منصوره و س. قيد اندك كى، تارىخا بير قىسم اولوسال آذربایجان قادين شخص آدلاريندا دا جنس مضمونو اولموشدور. داها دوغروسو قادين آنلايشى بىلدىرن، بانو، خانىم، به يىم، آنا، باجي، قىز، ننه سوزلرى موركىب شخص آدلارينين تركىب حىصە سى اولوب، جنس مضمونو ياراتماغا خىدمت انتمىشدىر. مىثلاً خورشىد بانو، بويوك خانىم، بالاجا خانىم، مهين بانو، آغابىييم، آناخانىم، قىزېتىر، قىز بس و س.^۱

بوندان باشقى طبعتى يىن اينسانا تأثيرى تكجه خاريجى او خشارلىغا و خاصيتىنە گوره دئىيل چوخ زامان جانلى وارليغىن كاراكتىر و خاصيتىنە گوره ده اولور. لاچىن، طرلان كىمى قوش لار أصلان، شير كىمى حيوانلارين خويilarينا گوره فرق لە نىرلر. جىران باخىشىنا، دوروشونا مارال يئريشىنە گوره گوزل دير. بوتون بو خوصوصىت لره گوره بولبول، جنىران، مارال، گوپىچىن و س. قادين آدلارى؛ أصلان، شير أصلان، بىير كىمى

^۱- ن. خودىيئو. سوۋەت دوورو ... ص ۳۳ باخ او كىتابا.

کیشی آدلاری مئیدانا چیخمیشدی. ظریف و اینجه وارلیقلارین اینسان دا یاراتدیغی ذوق گول - چیچک له علاقه دار بیر چوخ آدلارین یارانماسینا سبب اولموشدور. قیزیل گول، گول جهان، گول تکین، گوله بتین چیچک، ریحان، بنووشه، نرگیز وس . بیر چوخ سما جنس لرینین آدلاریندان دا اوزل آدلار یارانمیشدیر: اولدوز، گونش، قمر، آیتن، آی نور، آی گون، تان آی مه پاره و س.^۱

آذربایجان عایله سینده قادین همیشه اثوین دیره یی حساب ائدیلمیشدی، دار گونده کیشییه آرخا، دوست اولموشدور. بعضی واختلار بعضی اینانجلار غیر برابر حقوق ساغلاسادا بئله اولوسوموز آراسیندا لاب اسکى چاغلاردان قادينا قوتosal وارلیق کیمی باخیلمیش قادین عایله نین اساسی ساییلمیش، اونا کیشی نین غیرتی و ناموسو کیمی قیمت وئریلمیشدیر.

کیشیلاریمیزین، آتا و اوغوللاریمیزین قادینلاردا گورمک ایسته دیکلری اینجه لیک و ظریف لیک کیمی آن یوکسک کیفیت لر قادینلارا وئریلن آدلاردا دا اوزونو بیروزه وئرمیش بو آدلار ظاهری گوزللىک لری، اینجه سسلنمه لری ایله کیشی آدلاریندان فرق لنمیشدیر.

موشاهیدلر گوستریر کی، قادین آدلارینین ترکیبی باشقا اولوسلاردادر اولدوغو کیمی آذربایجانلیلاردادا زنگین دیر. م. چوبانوون آذربایجان شخص آدلاری نین سماتیکاسی و اورفوغرافییاسی - آدلی اثری نین سونوندا ۳۰۰۰ - یاخین شخص آدینی اوزوندە يېرلشدىرن^۲ آذربایجان شخص آدلاری لوغتی وئریلمیشدیر. همین سوزلوپو نظر سالديقدا آيدین اولورکی، قادین آدلاری ميقدارجا کیشی آدلاریندان ۱/۵ دفعه چوخدور.

بوندان اول قادین و کیشی جنس یندن اولان عینی آدلی شخص لره تز - تز تصادوف ائدیلیر. میثال: دورسون، توراج، طران، گوندوز، عصمت، قودرت، شوجاعت، آرزو، عزت و س.

علوم اولدوغو کیمی، تورک دیللریندە، او جومله دن آذربایجان دیليندە جنس کاتئفورییاسی يوخدور. بونا گوره آذربایجان توركجه سینده

^۱ باخ: ای آغاينووا شخص آدلاری و استئتيك ذوق AOP - نه دايير كونفرانس باكي ۱۹۸۶ ص ۴۹.

^۲ م. ن. چوبانوو باخ قيد اولان قابناغا ص ۴۸.

سوزلری جنسه گوره فرق لندیرن هئچ بير مورفولوژي علامت ده موجود دئييل دير. لاکين بعضى شخص آدلاريندا بيز بئله مورفولوژي علامته راست گليريک: عاديله، عاديله، عاريشه و ب، گوروندويو كيمى بو آدلارين هاميسى عرب منشائى (كوكن لى) دير و اونلار ديلميزه واحد شخص آدى كيمى دئييل، آرتيق فورمالاشميش شكيل ده موعين جنس گوستريجي يه ماليك كيشى و قادين شخص آدلارى كيمى كىچميش دير. قادين و كيشيلر آراسيندا ايشله نن موشتراك آدلار فونوتىك قورو لاما باخيميندان اساساً، ايکى و اوچ هجالى اولور.^۱

عادتاً داستان و ناغیللاردا (شیفاهی خالق یارادیجیلیغیندا) قادینلار اوژلرینه کیشى آدى گوتورولر، لakin بونلار مؤعین مقصود و داورانىش ايله ایلگىلى اوولور. بئله حلاللاردا ایکىنچى آد اصل آد حساب ائديله بىلمىز. فولكلور دىلينىدە ايشلە نن شخص آدلارينىن اساس گوره وي تكجه آيرى - آيرى فردىرى آدلاندىرماق و اونلارى بير - بىرىندىن فرق لنىدىرمك دئىيىل. بو كاتئقورىيادان اولان آنتروپونىم لر ھم ده اكسترا دىيل (دىيل خارىجى)، ماھىت كسب ائدىر. شخص آدلارى ناغىل دىلينىه شىرىينلىك (دادلىلىق)، گوزللىك گتىرمىكلە برابر، اونون ياددا قالماسىنا، دىللر ازىرى اولماسىنا و آن نهايىت، نسىلدن - نسىلە كىچمه سىنە شرایط یارادىرلار.

اورنک لردن گوروندویو کیمی اکثر حاللاردا همین سوزلر کیشی
آدلارینا آرتیریلارق قادین آدی يارانیز. اورنک لردى، خورشود، بويوك،
بالاجا، آغا آدلارى آذربایجان ادبى دىلييندە باغمسيز شكيل ده کيши
آدلارى کيمى ايشهله نير. بوندان اول قوهوملوق مضمونلو ننه، آنا، باجي، قيز،
سوزلرى ده جنس مضمونو ياردىر: ننه خانيم، ننه قيز، آنا خانيم، خانيم
قيز، خان ننه، خانيم ننه، آنا گول، خان باجي، قيز خانيم، قيز يتر، قيز
تامام و ب. گئنال دا شخص آدلاريندا جنس كاتئقورىياسى نين اوژونو
گوسترمە سى بىزجه موثبت حال دىر و اونو داها. دا اينكىشاف ائتدىرماك
ضروري دىر.

^۱ س. ای. ولینو ناخجیون اراضی سینده ایشله نن موشترک آدلار حاققیندا AOP، ۴، ۹۳ ص. ۴۵.

^۲- مس. آ. عبداللاینوا، آذربایجان ناغیللاریندا ایشله نن آنتروپونیم لر AOP ۹۳. ۴. ۹۸ ص.

کیشی آدلاری

دیل ده آنلامسیز سؤز یوخدور و اولا دا بیلمز. هر بیر سؤز موعین آنلام ایفاده اندیر. بونونلا برابر بعضی سوزلر بیر دئییل، بیر نتچه معنا ایفاده ائده بیلیر. دیلیمیزدکی شخص آدلارینین دئمک اوilar کی، هامیسی آپیلیاتیو معنالی لئکسیک واحدی دیر. مثلاً آلوان سوزونون آپیلیاتیو آنلامی جوربه جور رنگ ده اولان رنگارنگ، آلبزک دئمک دیر. اونون اونوماستیک آنلامی ایسه شخص آدی بیلدیرمه سی دیر. آپیلیاتیو سؤز آنتروپونیم اولاندان سونرا او، اوزل آدا چئویریلیر. اونلار دیل ده یئنی سسلنسه ده معناسیندا ده بیشیکلیک عمله گلیر. مثلاً لاله - چیچک آنلايشی ایله باغلی دیر. اصل آدا چئویریلندن سونرا لاله اینسان - شخص آنلايشی ایله ایلگی لنیر. بو باخیمدان دا بیر چوخ آپیلیاتیو سوزلر گوجلو حیوان وقوش آدلاری، هم ده کیشی آدلارینی بیلدیریلر.^۱ گورونور بورادا دا موعین قانونا اویغونلوقلار وار.

ماراقلى دیرکى زونیم Zoonim (حیوان وقوش آدلارى) منشالى شخص آدلارینین چوزمو گوستیر كى، گوجلو حیوان وقوش آدلارى کیشىلە ظريف حیوان وقوش آدلارى ایسه قادىن لارا وئریلیر. بو فرقلى جهتى شخص آدلارينا آيىد ترتىب ائتدىييمىز جدولى ده گورمك اوilar.

گوجلو حیوان	کیشی آدلارى	قادىن آدلارى
آصلاح	آصلاح، شير آصلاح، امير آصلاح، آصلاح پاشا، خان آصلاح، آلب آصلاح	یوخدور
شىر	شىر آصلاح، شىر بابا، شىرعلى، شىر منمد، شىرخان، على شىروب	یوخدور
ببىر	ببىر	یوخدور

^۱. قوربانو. آذربایجان دىلینين اونومولۇزىسى باكى ۱۹۸۸ ص ۱۹۷.

قارتال	قارتال	يۇخدۇر
شاهين	شاهين	يۇخدۇر
قاپلان	قاپلان	يۇخدۇر

ظریف (اینجه) حیوان و قوش آدلارى	کىشى آدلارى	قادىن آدلارى
كە كلىك	يۇخدۇر	كە كلىك
دورنا	يۇخدۇر	دورنا
توراج	يۇخدۇر	توراج
تورز	يۇخدۇر	تورز
گویرچىن	يۇخدۇر	گویرچىن
توتو	يۇخدۇر	توتو، توتوكانىم، توتو بە يېم
جىران	يۇخدۇر	جىران
قومورو	يۇخدۇر	قومورو
قومورو	يۇخدۇر	قومورو

مېللى كىشى شخص آدلارىندا جنس كاتىقورىياسى دىگر دىللەردىن فرقلى اولاراق، كىسگىن ائلمىنت و يَا فورمانىت حسابىينا دئىيىل، كىشى مضمونلو سوزلەرىن شخص آدلارىنىڭ تۈركىبىنەدە اىشلىنە سى يولو ايلە باش وئىرەر، اوغلان، كىشى، بابا، آتا، قارداش، عمى، ددە كىيمى عومومى سوزلەر آد ياراتمادا جنس بىلدىرمە يە خىدمەت ئىدىر: گول اوغلان، بى اوغلان، بابا كىشى، خان كىشى، آغا كىشى، آغالار، آتا كىشى، خان بابا، امير بابا، على بابا، آتابى، آتام اوغلان، آتاخان، قارداشخان، على قارداش، خان قارداش، خان اوغلان، بى عمى، ددە بى، ددە كىشى و س.

صونعی اویدورما آدلار

اویدورما آدلار طبیعی دوشونجه نین اورونو (محصولو) اولوب، گئنیش خالق کوتله لری، یازیچی و شاعیرلر طرفیندن اوبرازین (نقش) کاراکترینه، عملینه و س. گوره یارادیلیر بو باره ۰ ۹. ح موصطفی ینهودان گتیردیمیز آشاغیداکی سیتات چوخ مقصده اویغوندور. او - س رحمانین کومئندیبالاریندا آدلارین اوسلوبی ایمکانلاری و اونون تدریسی درلمه سینده (مقاله) یازیر: منفی صورتی سعجیه لنديرمک اوچون س. رحمانین قونداردیغی ماراقلى سوی آدلاریندان بیرى ۰ مین ديلوو دور. اگر گولومسرورو، بربزاده کومیک وضعیت یاراتماق اوچون استفاده اولونان آدلاردیرسا، مین ديلوو بیلاواسیطه (دولایسیلا) صورتین کاراکتریندان دوغان ساتیریک سوی آدى (نام خانوادگی) دیر.^۱

اویدورما آدلار يا موثبت اوبرازی يادا اولومسوز (منفی) تیپی سعجیه لنديریر. بدیعی اثرلرده ايشله نن لوغوی معناسی گوج، قووت، ناموس، غیرت و ب. اولان طاهیر دمیر، آصلان اصلان، مردان مردان زاده، شیرزاد شرف اوغلو، قیلینچ قوربان، ائلدار، پولاد، ائلخان و ب آدلار بدیعی تفكورون محصولو اولوب، اوبرازی کاراکتریزه اندیر.

افشا اندیجی آماج گودن کلانتر، کلبی يئو، کوسا، کوسا اوغلو، شاه گلدی، جارچى سوزآلی، وئرگول آغا، نقطه لر، پاشایلا، پاشایلا، مولایشو و ب. آدلار یازیچی قلمی نین محصولو اولوب کینایه و تنقید (الشديری) کاراکتری داشیپير.

آذربایجان شیفاھی خالق ادبیاتیندا دا صونعی آدلار اوبرازیین داخلی عالمینی آچماق مقصديله چوخ گئنیش شکيل ۰ ايشله نميшиدير. موثبت مضمونلو، ايپك قارى، چيچك قارى، پرى قارى، بوجاج، قازان، بويونو اوزون بورلاخاتون، كوراوغلو، نىگار، دميرچى اوغلو، هالاي پوزان، توب داغيدان، تانرى تانيماز، بامسى بيرك، جيرتدان، اوددا يانماز، سوداباتماز و ب. منفی سعجیه لى: كوبك قارى، يالانچى اوغلو يالينجيق،

^۱- پداگوژی و پسیکولوژی واحدلری نین تدریسی متعددی API - نین علمی اثرلری نمره ۱۱، ۱۹۷۴ سریال ص ۷۵.

تپه گوز، کنچل حمزه، شوکلوملیک و ب. آدلار خالق ایراده سی نین
تظاهرورو کیمی سسله نیر.

چاغداش دوور شخص آدلاری اوچون اولومسوز حال سایيلان
مئيلردن بيرى ده آدلارين اويدورماشكيل ده ده ييشديريلمه سى دير.
گوزل اولوسال آدلار ضرورتىنى واختىندا حيس ائدن بویوک اديب جليل
ممد قولوزاده فەلىيەتنلارينين بىرىننە يازىر: گىريرسن ايچرى و قىزىن
كىفىينى سوروشوب دئيرىرسن ماشالله، مۇنۇور، خانىم نە يئكە قىز
اولموسان؟ گورورسن قىز قاش قاباغىنى ساللادى، سونرا بلدى اولور كى،
قىزا گرە ك واريا دئىيىدين...^۱

سون ايللرده آدلارين چىشىدلى شكىل ده اختصار اولونموش
فورماسى اولان كىچىلتىمە آدلاردان گىئىش استفادە اولونور: واسيف، واسكا،
سئودا - سئوا، ابراهيم، ابيش، ترانە - ترىش و ب. آدلارين بوجور ده
ييشديريلمه سى ۱۸ - جى عصرە قدر روسىيە دە شخصى آچاتماق، تحقىر
اتمك ماھىتى داشىيردى. بىلە اولاندا آدلار اوز اصل آنلامىنى ايتىرير.^۲

چوخ واخت عايىلە ده اوشاغىن زىمنى آدیندان علاوه اىكىنجى بىر
آدى دا اولور. بو اىكىنجى آد اونون اصل آدینىن نە اختصار اولونموش
فورماسى، نە دە لقبى دير. مىڭلە، واقيف - مەم - مد، ئالە - منظر، صاحب
- على و ب. بورادا بىرىنچى آدلار اصل، اىكىنجى ايسە كومكچى دير. بو
تىپلى آدلار داها چوخ گويا قورخونج قووه لرى آلاتماق مقصدىلە وئىرلىر.
بوندان باشقا بعضى واحيدلارين عزيزلمە مقصدىلە ايشلتىكلىرى
قيسالتما مە مى، اىبىش، مە مىش، آميش، علېش، ولېش، خانىش، مىرى،
زرى و ب كىمى آدلاردا اويدورما آدلار حساب اولونور. بىر مقامى دا قىد
ائىك كى، زامان كىچدىكىجه اويدورما آدلارين بعضى لرى عوموم ايشلەك
لىك قازاناراق طبىعى آدلار جرگە سىنه كىچىر. اىستر رسمي، اىستر سە ده
غىر رسمي اولسون يالنىز بديعى اثرلرده ياشابان شخص آدلارى دىلمىزىن
پوتensiyal ايمكانلارينين گىئىش لندىيىنەن خبر وئىر.

طبىعى (دوغال) شخص آدلارى

^۱ ج. مەد قولوزاده. فەلىيەتنلار، مقالە لر، خاطىرە لر، مكتوب لار باكى ۱۹۶۱ ص ۱۰۵.

^۲ ف. رحيم بى اوو. آدین انتقىرقافىياسى، AOP، ۴، باكى ۱۹۹۳ ص ۴۳.

آذربایجان شخص آدلاری...

آدلا شخصین گله جک طالعی آراسیندا هئچ بیر باغلیلیق اولماسادا آنا آتا بعضاً اوز اوولادلارینا اونلارلا باغلی آرزو لاریندان ایرلى گلن آدلار وئريلر. طبیعى شخص آدلارى دئدیکده ادبى دىلین آنتروپونیمیك لئکسیکاسینا داخلل اوlobe کسگین آدلارى رئال آدلاندیرماغا خیدمت ائدن اوزل سؤزلر قروپو نظرده توتولور.

طبیعى شخص آدلارى دئدیکده چاغداش آذربایجان توركجه سى نين ادبى دىلینین شخص - آدلارى لئکسیکاسینا داخلل اولاق کسگین آداملارى آدلاندیرماغا خیدمت ائدن اوزل سؤز قروپو نظرده توتولور.

دوغال شخص آدلارى اينسانا وئريلن و اونون فرقىنديريجى علامتى كىمى چىخىش ائدن رسمي آدلاردىر. آذربایجان دوغال شخص آدلارى زنگىن اولدوغو قدر ده قورو لوش سئمانтик يۈندىن رنگارنگ دير.

دىليمىزدە آنتروپونىميك ترکىبىن اۇنملى بولومونو دوغال شخص آدلارى اولوشدورور. دوغال شخص آدلارينين كوكجه و مضمونجا قروپلاشديريلماسى اونوماستيکامىزىن قارشى سىندا دوران اساس استقامات لردىرىر. سورونون حلى ايله باغلى مؤعين چتىنلىك لرىن اساس سببى آذربایجان شخص آدلارى نين تدقىقىنده مؤعين سىستemin اولماماسى دير. شخص آدلارى او قدر گئىش مضمون قروپونا مالىك ديركى، اونلارين عىنى سىstem آلتىندا بىرلشدىرمك سئمانтик جهت دن تحليل ائدىلمە سىنى بير تدقىقات ايشى ايله محدودلاشديرماق مومكىن دئىيل. بىز بورادا شخص آدلاريندا اوزونو گوسترن ان نظره چارپان مضمونو چالارلارينى قىد انتملە كىفaiت لە نىريك.

چاغداش آذربایجان توركجه سى نين ادبى دىلینين لئکسیکاسینا داخلل اولان بديعى شخص آدلارينى سئمانтикاسينا گوره آشاغىدا كىمى قروپلاشديرماق اولار:

- ۱- گورومسل (تصویرى) شخص آدلارى
- ۲- كوچورمه شخص آدلارى
- ۳- آبستراكت مضمونلو شخص آدلارى
- ۴- دينى مضمونلو شخص آدلارى

بو قروپا داخلل اولان شخص آدلارينين عمومى مضمونونو شخصين ظاهرى گورونوشو، فردى دامغا و اوزللىك لرى، اونون

دوغولدوغو شرایطله باغلی فاكت و اولايلار تشکيل ائدير. كورپه نين ظاهرى دامغاسى (علامتى) آد قويما زامانى اساس ندىلردن (عاميل) بيرى دير.

اگر اوشاق دريسى نين رنگينه گوره سارى ديرسا، بعضاً ائله بو دامغايان استناداً اونون آدى سارى، قاراديرسا، قارا، آغديرسا آغجا قويولور. گوزلريينين رنگينه گوره قارا گوز، آلا گوز، گوى گوز و ب. آدلاندىريلىر. دوغوم سيراسينا گوره اوشاغا ايلكىن، ثانى، بويوك به بىم، كىچيك خانىم آدلارى وئرىلىر. آنادان اولما واختى و دوغولدوغو اراضى ايله ايلگى لى باهار، يازگول، خزانگول، پاييز، جومعه، يانوار، دوغوم واختى طبعتى ده باش وئرن اولايلارلا باغلى قارياحدى، بوران، طوفان، بولود ايلدىريم، شبىم و ب. آدلار يارانىر.

بعضاً ده كورپه نين خاريجى گورونوشو، اسکى دوورلرده اولدوغو كيمى اونون آديندا دا عكس انتدىريلىر. مثلاً، گل اندام، گول روخ، قاراتىل، قاراش، سارى تىل، قونچە، لومۇ، بادام، پوسىتە، زومورود، گولياناق، آى نور و س.

کوچورمه شخص آدلاری

- بوجور آدلارین مضمونو سئمانтик يئندن داها رنگارتگ دير. همین نوعه آييد اولان شخص آدلاري اوولجه دن طبعتى ده موجودد اولان اشيارين و جانليلارين بيتكى، يثير، خالق، پلاتت و بـ آدلاريندان گوتورو لره ک اينسانا شامليل انديلير. کوچورمه آد وئرمه اوچون اساس اولور. بو نوع آد وئرمه نين اساس نووعلى بونلاردىر.
- ۱- زونوميك (حيوانى) آدلار اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى: آصلان، ببير، شيرزاد، شير آصلان، مارال، لاجين و بـ.
- بو قروب آدلار طبعتى دكى، ديگر جانلى و جان سيز وارليقلارين آدلارينين اينسانا کوچورولمه سى ايله يارانيز.
- ۲- قوش آدلارى اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى: توبوز، بولبول که كلىك، توراج، دورنا، توتو، قارانقوش، شاهين، قارطال و بـ.
- ۳- بيتكى منشائى آدلار اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى. (ميولى بيتكى لر داها چوخ قادينلارا، ميوسيز بيتكيلر ايشه كيشلره وئريلير).
- ۴- ۱) ميولى بيتكيلر: عيناب، آلما، گيلاس، سوروق، نارگيله، پوسته، خورما، شاماما و بـ.
- ۴- ۲) ميوه سيز بيتكيلر: پاليد، چينار و بـ.
- ۴- ۳) گول و چيچك آدلارى: لاله، ياسمن، بنوشى، ريحان، قيزيل گول، نيلوفر، سوسن، قرفنييل، قونچه، نرگيز، (يالنيز قادين آدى) و بـ.
- ۴- ۴) مئتال (دمير) و قيمت لى بزه ک اشيارينين آدلارى اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلاري. بو جور شخص آدلاريندا جنس كاتئفوربياسى اوزونو گوستريپ. بئله کى، مئتال آدلارى كيشيلره، بزه ک اشيارينين آدلاري ايشه قادينلارا وئريلير:
- ۱- ۱) دمير مضمونلو: قيزيل، آلتين، گوموش، دمير، پولاد و بـ.
- ۱- ۲) بزك اشيارى: ياقوت، اينجي، ميرواريد، زوموروود، مرجان، برليانت، صدف، مينا، سيموزر، دردانه، سورمه و بـ.
- ۱- ۳) جوغرافي آدلار اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى: ميسير، تبريز، توران، تهران، شيروان، آلتاي، آسيا، گنجه و بـ.

- ۶- جوغرافی ترمین لر اساسیندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلاری: داغلار، ساحيل، زирوه، او فوق، يايلا، آران، قايا، اورمان، شلاله، دالغا، شرقىيە و ب.
- ۷- هيذرۇنىم له باغلى يارانان کوچورمه شخص آدلارى (دنىز و چاي عومومىتله، سو ايله باغلى شخص آدلارى): آراز، آرازخان، آرال، آلتاي، دوناي خزر، دريا، دنiz، وب.
- ۸- ادبى ئانزلار و اونلارين ياردىجىلارينين آدى ايله عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى: رومان، نثر، آشيق، شاعير، شاعيره و ب.
- ۹- طايifa و اولوس آدلارى اساسيندا عمله گلن کوچورمه شخص آدلارى: اوغوز، اوزبىك، قازاخ، تاتار، تاليش، بولقار، آذر، افغان، افشار، قاجار، سلجوق، تورك، توركان، توركخاتون، توركانه، بيات و ب.
- ۱۰- سيلاح آدلارى اساسيندا توريه ن کوچورمه شخص آدلارى: قىلىنج، قالخان، شمشير، كامان، كاماندار و ب.
- ۱۱- اوزاي سل (كىهانى) - گوي جىسملىرى نين اساسيندا توريه ن اينسان آدلارى: كووكب، قمر، آى، وئنرا (زوهره) سياره، ستاره، اولدوز، اولكر، پروين، بدیر، تاناي و ب.
- ۱۲- توپلومسال - اكونومى دوروم، تىتول، صنعت و پىشە مضمونلو آدلار اساسيندا توريه ن اينسان آدلارى: چوبان، خان پرى، آغا، ميرزه، افسر، دميرچى، ضابيط، صدر، سردار، باخيش، بكىر (گوزتچى)، اووچو وب.
- ۱۳- تارىخي اولاي مضمونلو کوچورمه شخص آدلارى: شورا، سوۋەت، انقلاب و ب.
- ۱۴- پول واحيدلرينين آدى اساسيندا توريه ن کوچورمه شخص آدلارى: تونج، دىرەم، آغچا و ب.
- آبستراكت آنلاملى شخص آدلارى
- بو قروب آدلار آلتىندا والدىنinin ايستك و أرزو سونو سوبىكتىو - هىجانى دىغولارينى ايفاده اىدىن موجرد آنلايشلارين شخص آدى كىمى ايشلىنمه سى نظرده توتولور.^۱

^۱- باخ: ن. خودىئو : سوۋەت دوورو .... ص ۳۴

هر بير آتا آنا اوز اولاديني ساغلام و گومراه، گوزل - گويچك، خوشبخت و موتلو گورمك ايسته يير. آتا آنانين اولادى باره ده ايلك آرزوسو و ايسته يى اوشاغا آد قويولاندا اوزونو بيروزه وئير. بعضى آتا و آنالار رئال وارليقلار باره ده دئييل، مجرد، اولادغان اوستو (فوق العاده) شئيل باره ده دوشونورلار. آتا آنا اوز اولاديني گله جك ده نئجه گورمك ايسته يير؟ اوندا هانسى اينسانى كيفيت لرين اولماسينى آرزو لا يير؟

دوغرودور، آتا آنانين ايلك ديله يى بعضاً اولادينين شخصينده اوزونو دوغرولدور. بئله كى، آدى عاليم اولان، جاهيل، سخاوت، خسيس، گوزل - چيركين، قورخماز - قورخاق دا اولا بيلير. بوتون بونلارا باخاميباراق اينسانا آيد ائله بير بشري ديلك و ايستك يوخدوركى، او آدلاردا اوز عكسيني تاپماميش اولسون.

آتا آناليق دويغوسو و آرزوسو ايله باagli اولان آدلاري مضمونجا آشاغيدا كى كيمى قروپلاشديرماق اولار:

١- اوزون عومورلولوك و ساغلامليقلار ايلگىلى شخص آدلاري: سۇنمز، ياشار، شفا، سولماز و ب.

٢- جومردilik و سخاوتله ايلگىلى شخص آدلاري: سخاوت، صاديق، اعتبار، ايلقار، كرم و ب.

٣- موتلولوق، خوشبخت ليك و دوستلوق ايله ايلگىلى شخص آدلاري: بختيار، سعادت، اوغور، اولفت، سئوينج، خوشقدم، سئودا، رافق و ب.

٤- بويوكلوك، عظمت و اوز گورلوك له ايلگىلى آدلار: بويوك آغا، بويوك خانيم، بويوك بى، سردار، صاحيب، خانيم، به يىم، بانو، ووقار، سرور، ائلخان، آزاد، اوز گور و ب.

٥- اينجه ليك و طراوت، ظريف ليك و گوزللىك كيفيت لرى ايله باagli آدلار: اينجي، ظريفه، گوزل، قشنگ، گويچك، آى بنيز، آى تكين، نازلى، گون تكين، گول تكين، گولنار، آى نور و ب. بعضى آتا آنالار ائولادلارينا ميسيتك وارليقلارين آدلاريني قويور: پرى، صنم، ملك، حورو، جبرائيل، قيلمان و ب.

- ۶- عالیجنابلیق خیر خواهelic، افندیلیک و علامت لی لیک
آنلاملى آدلار: اولوی، اولویه، عادیل، عزت، عصمت، یاخشی،
نجیب، رحیم و ب.
- ۷- عزیزلیک و مهربانلیقلاباغی یارانان شخص آدلاری: عزیز،
عزیزه، مهریبان، ساکیت، شرف، شفیقه، شووکت و ب.
- ۸- قورخمازلیق، جسورلوق، ییلمازلیق و دوزنمزلیک له بااغلی
یارانان آدلار: قورخماز، قابیل، قادری، ییلماز، فتاح، فیروز،
چاپای، جهانگیر، توقای (مجاهد) آلای، باهادیر، پاشا، صابر،
دیانت و ب.
- ۹- محبت و سئوگی موناسیبیتی ایله بااغلی عمله گلن شخص
آدلاری: شیدا، محبت، سئودا، سئویل، کونول، یاشار، وصال،
اولفت، سئوگیلی، سئوینج و ب.
- ۱۰- وطن، یوردا، ائله، اوپایا بااغلیلیقلایلگیلی یارانان آدلار: ائل
سئور، وطن، وطن یار، ائل اوغلو، ائل کومک، ائلدار، ائل یار، ائل
دایاق، ائلچین، ائلچنی بی و ب.
- ۱۱- آغیل، باجاریق آنلامینی گوسترن و ایفاده ائدن آدلار:
عاقیل، عالیم، کامال، کامیل، فاضیل، حیکمت، واقیف، عاریف،
زکی و ب.
- ۱۲- یاش و کمیت له بااغلی شخص آدلاری: قوجا، قوجامان،
جاوان، گنج، واحید، مین بالا، مین نور، یوزبی، مین باشی،
مین بی، بیرجه خانیم، تک بی، تک تای، یگانه، بیرجه گول،
مین گول، مین آی و ب.
- گوستریلن قروب لاردان باشقما آتا آنانین نووبتی اوولادلارینین اوغلان
و یا قیز اولماسی ایله شرط له نن اوغلان گرک، تمام، بسطی، قیزیشتر،
کیفایت، قیزبس، خاتمه، گول یشتر، شر قوولری الـداتماق اوچون وئریلن
قوربان، دیلنچی، یولچو، تاپدیق، یتیم علی، مستان، اویناندور، دایاندور و س.
شخص آدلارینی گوسترمک اوilar. بئله آدلارا تابو آدلاری دئیرلر.
عزیزله مک اوچون قیسالدیلمیش فورمادا ایشله دیلرک سونرا دان
باغمسيزليق قازانمیش، ابیش، فتیش، منیش، مهین، میری، صفوی شخص
آدلارینین دا آنلامى آتا آنلارين دیلک لرى ایله شرط له نیر.
دینى آنلاملى شخص آدلارى

بوجور شخص آدلاری یا دینى قوتساللارین (مقدس) آدلارينى بىلدىرير: محمد، على، عثمان، عمر، عيسى، موسى، ايدريس، يعقوب، ابراهيم، فاطمه و ب. بو كاتقورىيما آيد اندىلن آدلار بعضاً ده دينى گوره و و تىتولارلا علاقه دار اولور: حاجى، سيد، امام، مشهدى، اسلام، راهىب، زاهىد، تاغى، تانرى وئرىدى، تانرى قولو (خداپىنده) حاق وئرىدى و ب. دينى مضمونلو آدلار گىتىدىكجه آزالىر و تارىخى عنعنە يە چئوپىرلىر. يالنىز بىر شخصى خاطىرلاماق اوچۇن بىرىنە وئرىلىر تاكى، اوئون آدى ياشادىلمىش اولسۇن: پىر على، خداکرم، خوداقولو، تانرى قولو و ب.^١

^١ باخ: ن. خودىئو. سوونت دوورو ... ص ٣٥ - ٣٢.

شخص آدلارینين قراماتيک قورولوشو

ديلين سؤز ترکيبيين زنگين لشمه سينده باشليجا آراجلارдан بيري اولان سوز ياراتما سورجي آنتروپونيميك واحيدلارين توره مه سينده ده ائتملى رول اويناير. شخص آدلارينين يارانماسيندا لئكسيك سئمانتيك اوصوللا ياناشى سينتاكتيك اوصوللارдан دا گئنيش استفاده اولونور. ايستر دياخرونويك، ايسترسه ده سينخرونيک باخيمدان ديليميزده لئكسيك و سينتاكتيك اوصوللا چوخلو شخص آدلاري يارانميسدير.

بورادا ايسه بيز يالنيز ديل سويه سينده مورفولوزى و سينتاكتيك اوصوللا دوزلميش سوزلاردن توره نن شخص آدلارينا توخونا جاغيق. چاغداش آذربایجان شخص آدلاري سيستمينده موركب آدلار اوزل لاي اولوشدورور.

موركب شخص آدلارينين بويوک بولومو بير نوع تعينى سوز بيرلشمە سى اساسيندا فورمالاشىب كى، بودا دوغال دير. موركب آدلارين يارانماسيندا عينى آدى فرق لنديرمك اوچون بيرينجى كلمه داها چوخ تعينى فونكسييَا داشيمالى اولموشدور. سوزلارين ياناشماسى ايله توره يه ن بو آدلارين كلمه لرى صيفت اولدوغو كيمى ايسىم ده اولا بيلر.

شخص آدلاري قورولوشو اعتباريله ساده، دوزلتىمە و موركب اولور، هر بير قورولوش تىپينه اويفون گلن شخص آدلارينى نظردن كىچيرمە ميش اونودا قيد اندك كى، همين قورولوش تىپ لرى هم ده آذربایجان توركجه سى ادبى دili لئكسيكاسيندا ايشله نن شخص آدلارينين سؤز ترکيبى نى زنگين لشديرمك يوللارينى موعين اندير.

بللى ديركى، آذربایجان توركجه سينده سوزياراتما (اثلجه ده آد ياراتما) اوج اساس يوللا اساسلانيز: صرف، نحو و قورولوش، (لئكسيك، مورفولوزى، سينتاكتيك) هر اوج سوزياراتما يولو موافق اولاق ساده، دوزلتىمە، و موركب، قورولوشلو شخص آدلاري ايله اويفون گلير. ديلين ايج ايمكانلارى حسابينا يارانان شخص آدلاريندان باشقا غيرى ديلرden حاضير شكيل ده گوتورولرك استفاده اولونان شخص آدلاري دا آذربایجان توركجه سى ادبى ديلينده ايشله نن شخص آدلاري فوندونو زنگين لشديرن اساس قابيناقلارداندир. بودا علمى، ادبى، توپلومسال، اكونومى ايلگىلرinen چاغداش قالخيم آشيريميندا (مرحله) دوغال كاراكتر داشىيپ، حاضيردا بوتون ديللارين آنتروپونيميك فوندو اوچون سعجيوي حال ساييلir.

آذربایجان شخص آدلاری...

دیلمیزدکی شخص آدلارینین بويوک چوخونلوغونو ساده شخص آدلاری تشکیل ائدير. منطیق حیصه لری ايله ایفاده اولونما نووعینه گوره ساده شخص آدلاری اساساً ایسیم و صیفت اولور: دمیر، پولاد، اصلان، گوموش، نابات، واقیف و س.

باشقۇ دىللەردىن حاضير شكىل ده گوتورولموش شخص آدلارى آذربایجان توركجه سى نىن فوندونا ساده شخص آدى كىمى داخيل اولور. اونلارى طرفلىنه و يا حيصه لره پارچالا ياراق قورولوشجا چۈزمك بىزجە دوزگون اولماز: ائلوپىرا، تامارا، ائمېل، آرتور، تامىلا، مارينا، تىلمان و ب دوزلتىمە (توره مە) شخص آدلارى ساده آنتروپوبونىم لرىن ياخود دىل دىكى، ساده عومومى سوزلرىن اوزرىنە آد دوزلدىن شكىلچى فورمانىت، آرتىرىيەلماقلۇ دوزه لىر. ادبى دىلمىزدە ايشلە نن دوزلتىمە شخص آدلارينى توره تمك اوچون استفادە اولونان اسکى شكىل چى - فورمانىت لار آشاغىدا كىلاردىر:

۱- آر - آر، غىرى موعىن گله جك زامان آكى (شكىل چى) اولان - آر، آر - ين كومە بى ايله يارانان شخص آدلارينين آنلامىندا آتا آنانين اىستك و آرزو سو اساس اولور. فورمانىتىن فعللىرىن اوزرىنە آرتىرىيەلماسى ايله غىرى موعىن گله جك زمانا آيد شخص آدلارى يارانىر: گولر، ياشار، سئور، يانار، آنار، سالار، سونار، يئتر و ب.

دېلچى ليك ادبىيات لاريندا اساساً فعل خاص اك اولوب غىرى - قطعى گله جك زامان و فعلى صيفت ياراتماغا خىدمت اىدەن، آر - آر، اكى فعل كوكلىرىنە آرتىرىيەلماقلۇ موعىن سوزل دوزه لىر كى، بونلاردان دا دوزلتىمە زامانى گئنىش استفادە اولونور. مثلاً: سئوه ر، گولر و ب.

۲- ماز - مز فعلى صيفت شكىلچى سىنinin ساده فعللىرىن اوزرىنە آرتىرىيەلماسى ايله شخص آدلارى يارانىر. اىستر آذربایجان يازىلى ادبىيات دا، اىستر سە ده چاغداش دىليمىزدە فعل كوكونە آرتىرىيلا جاق ايندىكى و غىرى قطعى گله جك زامانىن اك لريندىن عىبارت اولان - ماز، مز - اكى اومونىم دوروم

- کسب ائدرک آنتروپونیمیک واحیدلرین ده ترکیبیندە اوز
عکسینى تاپیر: سولماز، اولماز، سۇئنمز، آخماز، دونمز و ب.^۱
- ۳- میش - میش (MIS - Mis)، موش فعلی صیفت آکى آرزو
دیلک لە علاقە دار شخص آدلارى يارادىر. واختىله چوخ
محصولدار اولان بو آك حاضيردا محدود شكىل ده استفادە
اندىلىرى: توختامىش، قالمىش، بىلمىش، تومىش، سرمىش و ب.
- ۴- چى - چى، چو، چۇ آكلرى ايسىم لره آرتىرييلىب صنعت، پىشە
ايله باغلى شخص آدلارى يارادىر: ائلچى، دميرچى، يولچو،
قوروچو يا قوروچچو، اووجو و ب.
- ۵- اىش - اىش، اوش، اوش شكىل چى لرى (آك) فعللەر
آرتىرييلاراق شخص آدلارى يارادىر: گولوش، باخىش، گويوش،
دۇنۇش، گوروش، تكىش و ب.
- ۶- اىيل - اىيل، اول، اول اكلرى فعللەر آرتىرييلاراق آرزو ايستكە
باغلى شخص آدلارى يارادىر: سئوپل و ب.
- ۷- لاز - لر، اكلرى ايسىم لره، سايلارا آرتىرييلاراق شخص آدلارى
يارادىر: بى لر، خانلار، گوللار، آغالار و ب.
- ۸- اى - اى، او - او كىملىك بىلدىرين بو آكلر ھلە اسکى
دوورلەرن سوزلرین سونونا آرتىرييلاراق اساساً نسبتاً سونراكى
مرحلە لرده ايسە تخللوص (تاخما آد) بىلدىرىپ. بو آك
چاغداش آد وئرمە ده گىنىش استفادە اولونور. بو زامان اى -
اى، او - او، اكلرى وئريملى اك كىمى چىخىش اندىر. آزاد،
آزادى، نىظام - نىظامى، فيضول - فيضولى، نسىم - نسىمى،
شىروان - شىروانى، صبرى، شرقى و ب.
- ۹- گون - غون، قىين اكى ده اول تخللوص بىلدىرين شخص
آدلارى يارادىر. سونرا تخللوصلار باغمىزىش شخص آدى كىمى
قولانىلىرى. گولگون، وورغون، داشقىن، اوتكون، جوشقون،
كوسگون و ب.

^۱ باخ: د. اى ولېتو. بعضى آنتروپونیمیک واميدلارىن استروكتور، لينقووسيتىك تحليلىنىه
دایر AOP ۲، باكى ۱۹۸۸ ص ۳۲.

- ۱۰- ایم - اوم، اوم - اوم اکی ایسیم لره آرتیریلیب کیملیک مضمونلو شخص آدلاری یارادیر: بی بیم، خانیم، گولوم و ب.
- ۱۱- آ- آپیلیاتیولر و اونوماستیک واحیدلره آرتیریلاراق قادین آدلاری یارادیر: عادیله، کامیله، جمیله وب.
- ۱۲- لی - لی، لو - لو، غالی، صفالی، تللی، زرلی، آینالی، اوغورلو، سؤزلو، سئوگیلی وب.
- ۱۳- لیق - لیک، شادلیق، شانلیک، دوزلوك وب.
- ۱۴- جا - جه، چا - چه، باغچا، آغجا، بیرجه، تکجه وب.
- ۱۵- داش - قارداداش، یولداش، سیرداداش، یوردداش و ب.
- ۱۶- چین - ائل چین، يالچین، گولچین و ب.
- ۱۷- آش - آش - ش - گونش، بالاش، آناش، آتاش و ب.
- ۱۸- آت - آت - لت - فضیلت - خیالت، عدالت و ب.
- ۱۹- جان - جن، آناجان، آتاباجان، باباجان، امیرجان، علیجان و ب.
- ۲۰- دار، علمدار، وفادار، بینه دار، ائلدار، دیلدار و ب.
- ۲۱- مان، اهلیمان، ائلمان، تلمان، هارمان، سالمان و ب.

مورکب شخص آدلاری

اسکى تورک سیستمینه داخلیل اولان کوتله لرین شخص آدلاریندا ایشله دیلن مورکب شخص آدلاری، ترکیب یندکى، کلمه لرین، فورما - مضمون ایک لیشگیلرینه هانسى نیطق حیصه لرینین بېرلشمە سیندن یارانمیشسا، سینتاكتیک علاقە لرینه گورە اولدوچجا رنگارنگ دیر.

آذربایجان شخص آدلاری سیستمی نده مورکب شخص آدلاری اوزونون اسکى لىي تاریخیلیبى و سئماناتیکا رنگارنگ لىينه گورە اۋزىل بىئر توپور. بىلە مورکب شخص آدلارینین اکثرىتى هەنج بىر قراماتىك علامت قبول ائتمە دن سوزلرین بېرلشمە سى يولو ايلە تورە بىر و عادى مورکب سوزلرە بنزه يېر. اونو دا قىد ائدك كى، آنتروپونىم لرین يارانماسيندا دىلين دئمك اولاڭ كى، بوتون لئکسىك واحیدلرى قاتقى دا بولونور. شوبىھە سىز كى، قادىن آدلارینین فورمالاشماسى زامانى بو باخىمدان اوزونو گوسترن دوروم كىشى آدلاريندان فرق لە نىر. اگر مورکب كىشى آدلاريندا اساس اعتبارىلە تىتوللار، تخللوصلر، لقب لر

ایشتراک اندیرسه، قادین آدلاریندا باشقا کلمه لر داها فعال اولور.
دیلمیزده قادین آدلارینین موعین حیصه سی فیتونیم و زونیم سوزلر
تشکیل اندیر.^۱

مورکب شخص آدلاری آن آزى ایکى کلمه دن عیبارت اولور.
یارانماسیندا اوچ اساس اوصول اوژونو گوستیر:

۱- ایکى باغمسیز معنالى عمومى سۆز بىرلە شرك مورکب
قوروولوشلو شخص آدى عمله گتیرir:

آى + نور = آى نور، گون + تکین = گون تکین، آتا + کیشى = آتا کیشى و ب.
۲- بىر عمومى سوزلە ساده آنتروپونیم بىرلە شرك مورکب
شخص آدى توره دىر: قىز + يېتىر = قىزىتىر، آغا + بابا = آغابابا،
گول + باھار = گول باھار و س.

۳- ایکى ساده آد بىرلە شرك بىر مورکب قوروولوشلو آد يارادىر:
حسين + قولو = حوسىنقولو، محمد + على = محمدعلى،
حسن + آغا = حسن آغا، على + حوسين = على حوسين على،
أبیاس = ألباس و ب.

ایسلام دان سونرا آد سیستمیمیزده کوکلو ده يیشیکلیك لر باش
وئریر. بوندان سونرا اوشاقلار اوچون آدلار اساساً دین خادیم لرى، روحانىلر
ظرفیندن قورآن دان سئچىلەمە يە باشلايىر.

مورکب آدلارین چۈزۈمۈ گوستيرىركى، ایکى ساده آدين بىرلشىمە
سینىدىن تورىيە ن مورکب شخص آدلارينين بويوک چوخۇنلۇغۇ دىنى
قوتساللارين آدلارينين بىرلشىمە سى حسابىينا عمله گلىر. بوندان باشقا
همىن آنتروپونىم لر باشقا نوع مورکب آدلارين تركىب يىنده آپارىجى يئۇن
كىيمى چىخىش اندىر. باخىن اورنڭ لره:

۱- محمد = محمدخان، خان منمە، محمد آغا، شاه منمە و س.
۲- على = على خان، خانعلى، گول على، بايرامعلى، قولامعلى، على
آغا و س.

۳- حوسين = حوسين آغا، حوسين قولو، خان حوسين و ب.

۴- حسن = حسن آغا، حسن عمى، حسن قولو و ب.

^۱- باخ : ظريفە رضايىتو. دلربا قىياس بىلى. تورك دىللرىنده مورکب آنتروپونىم لرىن
یارانماسیندا فعال اولان بعضى آنتروپونىم لر حاققىندا AOP ۵، باكى ۱۹۹۵، ص ۳۷.

۵-موسی = موسی خان، موسی قولو، موسی کیشی، آغا موسی و
ب.

۶-عیسی = عیسی بی، آغا عیسی و ب.

۷-عبدول = عبدول آغا، ابولفضل قولو، عبدالرحیم، عبدالرحمان و
ب.

دینی مضمونلو حاجی، سید، میر، حاقد، الله، تانری، دین سوزلری ده
مورکب آدلارین تركib ينده آپاریجی کلمه کیمی چیخیش ائدیر:

۱-حاجی = حاجی آغا، حاجی خان، حاجی موراد و س.

۲-سید = سید حوسین، سید آغا، سید علی، سید خانیم و س.

۳-میر = میر علی، میر اعلم، آغا میر، میر محمود و س.

۴-حاقد = حاقد و تردى، حاقد نظر، حاقد قولو و س.

۵-الله = الله و تردى، الله يار و س.

۶-تانری = تانری قولو، تانری و تردى و س.

۷-دین = علم الدین، نور الدین، فخر الدین و س.

بوندان باشقى صينفى مضمونلو آغا، بى، خنان، شاه، خانیم، به يىم، امير،
قوهوملوق علامت لرى بىلدىرين آنا، باجي، ننه، آتا، دده، بابا، قارداش، بى
بى، جنس بىلدىرين، قىز، اوغلان، كىشى، خانیم، سىرا بىلدىرين، بويوك،
كىچىك، بالا، بالاجا، آبستراكت مضمونلو صنم، پرى، ملك، حورو و س.
سوزلری ده مورکب آدلارين تركib ينده آپاریجی طرف اولور:
صينفى مضمونلو مورکب آدلار.

ميرزه = ميرز على، ميرزه آغا، ميرز خان، شاه ميرز و س.

آغا = آغا به يىم، آغا خان، آغا محمد، آغا بالا، مير آغا و ب.

بى = بى بالا، به يىم، بى داداش، آغا بى، آتا بى، بى اوغلان و س.

خان = خان اوغلان، خان على، خان داداش، خان چوبان، خان خان و س.

شاه = شاه قولو، شاهوئرى، شاهسوار، شاه مردان و ب.

خانیم = خانیم قىز، خانیم ناز، گولخانیم، آى خانیم، خانیم ننه و س.

به يىم = سيد به يىم، گوللو به يىم، بويوك به يىم، شاه به يىم و ب.

امير = امير خان، امير وار، امير ارشد، امير على و س.

قوهوملوق مضمونلو مورکب آدلار

عایله و قوهوملوق ایلیلیشگی لری بیلدیرن سوزلر هانسی جنسی بیلدیررسه، آد کیمی. فورمالاشماسیندان دا همین جنسی بیلدیریر:

آنا = آنا خانیم، آنا گؤل، آنا دیل و ب.

باچی = خان باچی، شاه باچی، آغا باچی و س.

آتا = آتا بی، آتاب اوغلان، آتا بک، آتا خان و ب.

دده = دده بی، دده کیشی، شاه دده و س.

بابا = باباخان، خان بابا، شیخ بابا، باباجان و ب.

قارداش = قارداش خان، قارداش قولو و س.

بی بی = بی بی خانیم، بی بی قیز، بی بی نیسه و س.

سوی، کوک معنالی - زاده، سوی آدی سونلغوغو ایله ده کیشی و

قادین آدلاری یارادیلیر: علیزاده، شاهزاده، خان زاده، پریزاده، خاقان زاده، آغازاده و س.

جنس بیلدیرن مورکب آدلار

آنا دیلیمیزده جنسیس کاتئقورییاسی قراماتیک کاتئقورییا کیمی موجود دئیلسه ده اونون وظیفه سینی استفاده اندن موختليف وسایط و اوصوللار واردیر: بو باخیمدان آنتروپونیمیک فاکتورلار دیقتی جلب ائدیر. هر شئی دن اول شخص آدلاریندا اوزل کیشی یاخود قادین آدی کیمی فورمالاشان آدلار واحیدی گئنیش یئر توتور.

آدلاردا قراماتیک جنس کاتئقورییاسی صرف - نحو، قورو لوشن و سینتاتکیک یوللا یارانیر. حیوانلار آدی اساسیندا فورمالاشان آدلار دا موافق جنسی بیلدیریر.^۱

اونودا قید اندک کی، آذربایجان دیلینده جنس کاتئقورییاسی نین اولماماسی موشترك (اورتاق) شخص آدلارینین هم قادینلارا، هم ده کیشیلره وئریله بیلن آدلارین گئنیش یا ییلماسینا ایمکان وئریر.

^۱ ز. صادق او. آذربایجان دیلینده شخص آدلاری (تز) باکی ۱۹۷۵ ص ۷۶.

اورتاق شخص آدلاریندا اونلارین آلينما و ياتورك كوكنلى اولماسييندان آسيلى اولماياراق جنسى گوستريجى رولو اويناييان هئچ بير مورفولوژى علامت اوزونو گوسترمىر.^۱

- قيز - قيزيشتر، قيز خانيم، قيز بس و ب.

- اوغلان - اوغلان گرك، بى اوغلان، خان اوغلان، بال اوغلان و س.

- كيشى - آتا كيشى، خان كيشى، قره كيشى، باباكىشى و ب. سيرا بيلدىرن موركب آدلار بويوک - بويوک آغا، بويوک خانيم، بويوک بى و س. كيچيك - كيچيك خانيم، بالاجاخانيم، بالا خانيم، بالابه ييم و س. آبستراكت مضمونلو موركب آدلار

صنم - خان صنم - گول صنم، شاه صنم و ب.

پرى - گول پرى - شاه پرى - خان پرى ، قيزپرى و س.

ملک - ملك نيسه - ملك خانيم، ملك خاتون و ب.

حورو - حورنيسه، حوروخانيم، حوروناز، حورو به ييم و س.

گلدى، وئردى ساده فعللىرى ايكينجي طرف يئرينده ايشله نرك موركب آدلار يارادىر: آمان گلدى، خان گلدى، شاه گلدى، قارگلدى، دده گلدى، تانرى وئردى، ايمام وئردى و س.

سادالادىغمىز آپارىجى كلمه لر كوهنه آدلارين تركىب يىنده ايشله نير. چاغداش دور آد يارادىجىلىغى اوچون كاراكترىك اولمايىب، ياشاما سببى عنعنه لردن ايرلى گلىر. چاغداش دور موركب قوزولوشلو، آنتروپونىم لرىن يارانماسييندا آن فعال ايشتراك اىدن آپارىجى سۈزلەر آشاغىدا كىلاردىر:

1 - هر ايکى طرف يئرينه ايشله نرك اساساً قادىن شخص آدلارى يارادىر: گول چوهره، گول ياز، گول قايد، گول آى، گول نار، گولناره، گولبس، گولشن، گولوش، گولزار، گوله تبىن، گولتاج، گول بوتا، گول جهان، گول دسته، گولناز، گولساره، گول صباح، قىزىل گول، آغ گول، خزان گول، خانگول، ترگول، سنگول، منگول، تزه گول، سئودگول، نازگول و س.

بو كلمه بعضاً كيشى آدلارى دا يارادىر: گول حوسىن، گول على، گول عمى، گول آغا و س.

^۱ - ص . م . حسين زاده، آذربایجان شخص آدلاريندا جنسى علامت حاققىندا AOP .
باكى ۱۹۹۰ ص ۴۵

- ۲- آی پسوندی (لئکسیمی) اساسیندا قادین آدلاری یارادیلیر:
آیسل، تانای، آی تکین، آی گون، آیتن، آی نور، آیتاج، آی
بنیز، زرآی و س.
- ۳- ائل - کلمه سی اساساً کیشی آدلاری یارادیر: ائلخان، ائل
اوغلو، ائل بی، ائل سئور، ائلچین، ائلدار، ائل گون، ائل شأن، ائل
دایاق، ائل نور و س.
- ۴- ناز پسوندی قادین آدلاری یارادیر: سروناز، ارکی ناز، نازخانیم،
نازبە ییم، نازگول و س.
- ۵- زر کلمه سی قادین آدلاری یارادیر: زرنیگار، زرافشان، زرخارا،
زرین تاج، گول زر، به ییم زر و س.
- سادالادیغیمیز اورنک لر آذربایجان تورکجه سی ادبی دیلی اوچون آن کاراکتریک
نومونه لردیر. حاضیردا آپاریجی موقعيه مالیک اولان بیر سیرا سؤزلر
یارانماقدادیر.
- شخص آدلاری واحدلارینین چوزمو اوزریننده آپاریلان آراشدیرمالار
بئله بیر فیکیر سویله مه يه ایمکان وثیرکی، اونلار اکثر حاللاردا دوشدویو
موحیطین شرایطی ندن آسیلی اولاقا، ایلکین آدلاندیرما معناسیندان
اوزاقدیر. عمومی ایسیم کیمی معنالانیر. بودا شخص آدلاریندا زنگین
داخیلی معنا چالارلارینین موجود اولدوغونو اونایلاییر (تصدیق ائدیر).
آذربایجان شخص آدلاری بوبوک بیر دنیزدیر. بیز همین دنیزین اوزریننده
اولان حیصه لریندن داها دوغروسو زره لریندن بهره لنرك آز دا اولسا
موعین فیکیر سویلمه يه چالیشدق.

طبعی کی، کیتاب دا وئریلن آدلار آذربایجان شخص آدلارینین هئچ
ده تام هامیسینی احاطه ائتمیر. دئمک اوilar کی هر گون يئنى - يئنى
آدلارا تصادوف اولونور. بیز کیتاب دا و سون دا وئریلن آد سیاهی سیندا
نیسبتاً داها ایشلک اولان آدلاری داخلیل ائتمه يى موناسیب و مقصدە
اویغون حساب ائتدیك . اوولادلارینیزا ياخچى و اویغون، معنالى آد
سئچمک له اونلارین غرورلى گله جه يىنى ایندیدن ضمانت ائدین (ك).

کیشی آدلاری

ا:

آبیاس، آبیاس آغا، آبیاسعلی، آبیاسقولو، آبیاسمیرزه، آباس، آباسخان، آبدال، آبدالخان، آبدی، آبدی بی، آبدی خان، آبدین، آبدین بی، آبدول، آبدول آغا، آبدولعلی، آبدوالحمد، آبدوالله، آبدوالرحیم، آبتل، آبی آبیش، آبید، آبودر، آدیگوزل، آدیگون آدیل، آدیلاغا، آفاد، آفر، آفرین آفیالدین، آفشار، آفتاذیل، آغا بابا، آغاشبیر، آغابی، آغاجان، آغالار، آгадاداش، آغا گول، آغاحسن، آغا حسین، آغا کیشی، آغا قارداش، آ GAMALI، آقام علی، آقامیرزه، آقاموسی، آغا نعمت، آغا صفاع آغا صمد، آغا یار، آکیف، آکیم، آقیل، آقشین، آلای، آلی، آلخان، آلخاص، آلیش، آلقایت، آلقیش، آله شوکور، آله وئردى، آلماز آلموراد، آلتای، آلتین بی، آلوو، آمال، آمین، آنار، آناتولو، آرال، آراز، آرسلان، آرزو، آرزومان، آصلاح، آسومان، آتابی، آتا کیشی، آتاخان، آتاش، آتیلا، آتا تورک، آواز، آوشار، آیاز، آی دمیر، آودی، آیدین، آیخان، آیلار، آزاد، آزای، آذر، آزیم.

ب:

بابا، باباخان، باباداغ، باباخان، باباش، بابک، بابوبلا، باگیر، باهادر، باخیش، باخشتشیش، بالاجان، بالا آغا، بالابهیم، بالاش، بال اوغلان، بامسی، باسات، بایندور، بایرام، بایرامعلی، بجهت، بیرک، بدیر، بدیل، بدیر بی، بدیرخان، بهمنیار، بهرام، بختیار، بکیر، بن دلی، برگوشاد، بشیر، بی بالا، بی کیشی، بیبلر، بیلگه، بیلگین، بوران، بویوک، بویوک بی، بویوک آغا، بویوک کیشی، بولود، بوتا، بوسات، بوران.

ج:

جالال، جان پولاد، جاوان، جاوادخان، جاوید، جبی، جبیش، جلال- الدین، جوشقون، جوودت، جومشوود،

ج:

چاپار، چاپارخان، چاپای، چلبی، چرکز، چیلغین، چیراق، چینار، چینگیز، چوغون.

د:

داداش، داماد، داستان، داش دمیر، داشقین، دمیر، دمیر آل، دیلجان
 دیلقم، دیملنا، دیلسوز، دیرسه، دیرسه‌خان، دومرول، دونمز، دونوش،
 دولت، دورمان، دونور، دورسون، دونیامین

ه:

ايل آريز، ايل بي، ايلبروس، ايلچين، ايلدار، ايل داياق، ايلده گيزه، ايل
 دوست، ايلخان، ايلمار، ايلمير، ايلموراد، ايلنار، ايلشاد، ايلشن، ايلتاي، ايلشن،
 ايلتن، ايل اوغلو، ايلوار، ايلوين، ايلوير، ايليانار، ايل يار، ايميل، ايمين،
 ايركين، ايواز.

آ:

آبدول، افشار، افاسياب، افضل‌الدين، احد، اهليمان، احمد، ازدر،
 عليجان، اليف، آليش، آلفي، آليشان، عليشير، آليار، أمير، أمراء، آنور، ارتاج،
 ارشاد، آرطوغrol، عزيز عزيزانغ و...

ف:

فايق، فاتح، فاضيل، فوزى، فيضى، فرمان، فواد، فوضولى، فرج،
 فتحعلى...

گ: گرای، گويوش، گول آغا، گولبالا، گول اوغلان، گوندوز.

ح: حوسين، هادي، هالي، حيدر، حاكان، و...

خ:

خاقان، خاقاني، خان، خانآغا، خان چوبان، خان داداش، خان دمير،
 خلنيش، خانلار، خان اوغلان، ختايي، خزان، خيدир، خودوش، خودو، و...

اي:

عيбاد، ابراهيم، اليكين، ايلقار و...

ک:

کامال، کامان، کامران، کنعان و...

ق:

قاچار، قاچای، قانتورال، قارا، قاراخان، قارش، قارداشخان، قازان،
قویو، قودرت و ...

ل:

لاچین، لیسان، لوغمان.

م:

ماناف، مورال، مورآی، موراد، موختار

ن:

نادیر، نورو، نورلان، نیظامی، نیازی، نربالا، نریمان، نر اوغلان، نور بابا

... و

او:

اوچاق، اوچاقخان، اچاقلو، اوغوز، اوقتای، اوردوخان، اورخان، اورجو،
اوروج، اوروز، اوزال، اوزان

او:

اولمز، اورنک، اوتكون، اوئن آر، اوئندر، اوئركون، اوئرگوت، اوروش، اوربای،

... و

پ:

پاشا، پروین، پیریم، پیرقولو، پولاد، پونهان و ...

ر:

رابیل، راجی، رفاییل، رفیق، رجبآغا، رفی، رمیش، رؤوش

س:

صابیر، سابوتای، سادای، سالار، سالور، ساوآلان، سیران، سرتاج،
سردار، سرخان، سرخوش، سورخای، صوبھی و ...

ش:

شوقی، شارکی، شوکرو، شایق، شأن اول، شنتای، شیمر، شیرآصلان

...و

ت:

تارمان، تاش، تاشمان، تارخان، تارکان، تیمور، تورآن، توران، تورقایع
توقای، تورقوت، تایمار، توغرول.

او:

اغوز، اوامود، اوروز، اووین، اوزآل، اوژون، اوچا، و...

او:

اولوی، اوژئیر، اوژدن، و...

و:

وصال، ویسل، ولی، ولیخان، ویدادی، وورغون، وورآل، ووقار، و...

ی:

ییلماز، یالچین، یاشار، یانار، ییلمار، یولچو، یولداش، یوجا ار و...

ز:

ذاکیر، زاتور، ظفر، زکی، زردوشت، زونوز و ...

قادین آدلاری

آ:

آبیگول، آدیگون، آدیگون، آخر، آغاباجی، آچان گول، آغ گول، آغ سو،
آکسو، الا گوز، آل گون، آليس، آری، آی بنيز، آريsson، آريسوی، آيچا،
آيچيك، آيسو، آيپارا، آيناز، آيلار، آيلا، آيدان، ايجان، آيبىكە، آيان، آنا، آنا
گول، آنajan، آى دنيز، آيچوهره، آيتىن، آى تان، آيان ار و ...

ب:

بنىز: باهار، بى گول، بين گول، بين نور، بىكە، بالاخانىم، بويوک خانىم،
بورلا، بورلاخاتون، باللى، بال آى، بانو و ...

ج:

جاندان، جيران، جلالان به ييم، جان اول، و ...

ج:

چىچك، چىلدیران، چىلمن، چىله، چولپان، چشمه و ...

د:

دالغا، دادلى، دراچىن، دان تاي، دان آى، دان گول، دان آى، دانسو،
دوينغور، دوردانه، دورنا، دريا و ...

إ:

اثلانه، ائل آنا، ائل گول، ائل قىزى، ائلنаз، ائلتاج، ايزنگون،
اثلمير و ...

آ:

افروز، آفشار، افshan، اركينار، أسماء، أرناز و ...

ف:

فايمه، فاطيمه، فخرنتاج، فريضه، فيدان، فيمار، فلوار و ...

گ:

گولوم، گول تکین، گولر، گولدن، گوچک، گولبوته، گولبس، گول آیه،
 گول آنه، گویچین، گول آلای، گوله بیتن، گولچین، گولنار، گولناز، گولنور،
 گول پینار، گونش، گورشاد، گونای، گولتم، گولشن و ...

ح:

هولیبا، حیران، حوا، هیجران، هومای، حورو و ...

خ:

خداآفرین، خان بیکه، خانیم، خانیم قیز، خانباجی، خومار، خورامان،
 خان بهیم، خاطیره ...

ای:

ایپک، اینجی، ایشیق، ایستک، اینجه، ایلکنور، ایلهام، اینانچ، ایراده،
 ایناره و ...

ژ:

ژاله، ژاسمن و ...

ک:

کونول، ککلیک، کله جک، کپنک و ...

ق:

قیوراق، قمر، قیزبس، قیزیل گول، قونچه، قونچه گول، قیزانآ، قیز
 باجی، قمزه و ...

ل:

لاچین، لاله، لیل سو، و ...

م:

مور گول، مور آی، مورآل، مارال، مین نور، مین آی، مینتای، میرواری،
 موژگان و ...

ن:

نابات، نار گیله، نارنج، نازبانو، نازیلا، ناز گول، نیگار، نوریه، نار خانیم،
 نازان، نازلی،

پ:

پینار، پروانه، پیریل، پوسته، پری، و ...

ر:

رؤیا، رعناء، روزا، روزمینا، روکسانا، روزگار، راحیله، روحساره، رقیه،
روشانه، و ...

س:

سونا، سونای، سون گول، سو، سوسان، سوسن، سونمز، صنم، سزن،
سرین، سرین گول، سرتاج، سنا، ساچلی، سارا سئودا، ستلجان، سئول،
سئوینج، ساریتقل، سایالی، سویلو، سونبول، سورمه و ...

ش:

شايلان، شلاله، شاهبيكه، شاه باجي، شيدا، شنآي، شنگول، شيلان،
شروين، شاركى و ...

ت:

تمامی، تانای، تانسو، تللى، تران، توران، تورکانه، توره، توکز، توکزبان،
تونای، تورکان، تورکای تورا، طووز، تزگول، تاج خانيم توبو و ...

او:

اولدوز، امبیكه، ام خانيم، ام جahan و ...

او:

اوقيق، اولكر، اولويه، اوميد و ...

و:

وفا، وفالى، ولكان، والح، وصاله، وصال ...

ي:

ياخشي، ياراشيق، يام، ياشيل، يايلا، يازگول، يازگون، يتنى گول،
يئتر، ياقوت و ...

ز:

زيل آي، زروش، زرى، زرين تاج، زومرود و ...

Prof: NİZAMİ XUDİYEV

AZƏRBAYCAN ANTROPONİMLƏRİNİN TƏŞƏKKÜLÜ VƏ İNKİŞAFI

Elmi Redaktor: Mədəd Çobanov F.E. Dr. Prof.

Rəyçi: Qara Məşədiyev F.E. Dr.

Köçürən: Hüseyin Şərqi (Soytürk) P.E. Dr.

“Xudafərin”

Tehran 2005

Prof:Nizami Xudiyev

**Azerbaycan Antroponimlerinin
Teşekkülü ve İnkışafı**

A stylized signature in black ink, likely belonging to the designer Behrang Behrangi.

Designer : Behrang

Redaktor : Dr.H.Sharghi (Soyturk)

Tehran 2005